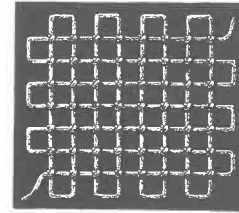


AISCHYLOS



ORESTEIA

TRAGICKÁ TRILOGIE

Přeložili: **Petr Borkovec** a **Matyáš Havrda**

Režie: **Ivan Rajmont**

Hudba: **Martin Dohnal**

Scéna a kostýmy: **Martin Černý j. h.**

Choreografická spolupráce: **Boba Brella j. h.**

Dramaturgie: **Johana Kudláčková**

**Premiéra 18. a 20. června 2002
ve Stavovském divadle**

Osoby a obsazení:

AGAMEMNÓN

Sbor starců: **Ladislav Mrkvička, Miroslav Doležal, Radovan Lukavský, Petr Pelzer, Karel Pospíšil, Milan Stehlík, Jan Šváb, Josef Vinklář, Oldřich Viček, Miloš Hlavica j.h.**

Hlásný: **Rudolf Stärz**

Klytaiméstra: **Tatjana Medvecká**

Posel: **Boris Rösner**

Agamemnón: **Miloslav Mejzlík j.h. / Jiří Štěpnička**

Kassandra: **Sabina Králová**

Aigisthos: **Jan Novotný**

ÚLITBA MRTVÉMU

Sbor otrokyň: **Kateřina Burianová, Jana Boušková, Jaromíra Mílová, Eva Salzmannová, Jitka Smutná, Zuzana Šavrdová, Miluše Šplechtová, Johanna Tesařová**

Orestés: **Tomáš Petřík**

Élektra: **Martina Válková**

Sluha: **Rudolf Stärz**

Klytaiméstra: **Tatjana Medvecká**

Pyladés: **František Němec**

Chůva: **Vlasta Chramostová**

Aigisthos: **Jan Novotný**



Ea 2

LASKAVÉ BOHYNĚ

Sbor Erínyjí: **Johanna Tesařová, Kateřina Burianová, Jana Jančková ml., Jaromíra Mílová, Zuzana Šavrdová, Miluše Šplechtová, Martina Válková, Kateřina Winterová**

Delfská věštkyň: **Věra Galatíková**

Apollón: **František Němec**

Orestés: **Tomáš Petřík**

Přízrak Klytaiméstry: **Tatjana Medvecká**

Athéna: **Eva Salzmannová**

Dirigent: **Martin Dohnal**

Hraje orchestr činohry Národního divadla:

Vladimír Lejčko (fagot), Karel Červinka (flétna), Zdeněk Hrášek (bicí),

Jaroslav Hustoles (klarinet, tenor-saxofon),

Tomáš Hustoles (klarinet, saxofon), Jiří Kaniak (hoboj),

Ladislav Kozderka / Josef Sadílek (trubka),

Martin Mynařík (saxofon, klarinet), Bohuslav Rattay (pozoun),

Ivan Smažík (bicí), Karel Šimek (lesní roh)

Hosté:

Martin Dohnal (klavír), Alena Miřáková (housle), Libor Mašek (violoncello)

Hudební nastudování: **Martin Dohnal a Jana Vychodilová**

Fonetická spolupráce: **PhDr. Zdena Palková**

Odborná spolupráce: **PhDr. Eva Stehlíková**

Asistentka režie: **Marika Skopalová**

Inspicent: **David Růžička**

Nápověda: **Zuzana Němečková**

Dekorace, kostýmy a vlásenky vyrobily dílny Národního divadla

Řecký zázrak

Eva Stehlíková

Usedneme-li dnes do některého ze zachovaných řeckých divadel, ochotní průvodci nás často ohromují demonstracemi fantastické akustiky divadelních prostorů, kde je i v poslední řadě slyšet šustění papírem nebo cinknutí nejmenší z řeckých mincí. Většinou přidají pěkný kousek monologu Antigony či Oidipa a poučí nás, že starověké Řecko je kolébkou evropského divadla. Nepřehánějí a nepřeháněli by, ani kdyby řecké divadlo označili za skutečný řecký zázrak. Předpokládáme totiž, že všude na světě mohlo z rituálu vzniknout divadlo, ale jediné místo, kde pro to máme svědectví, je právě antické Řecko. I kdyby nám nové nálezy na území ostatních starověkých kultur přinesly nečekané poznatky, nic by nezměnily na faktu, že antická kultura byla po mnoho století živoucím podhoubím evropské vzdělanosti a kultury a že si moderní divadlo bez ní nedovedeme představit.

Jinou otázkou ovšem je, zda si dokážeme představit řecké divadlo. Z celého pokladu řecké tragédie máme pouhých 32 her, což je nepatrný zlomek produkce, která jen v 5. a 4. století př. n. l., tedy v době největšího rozkvětu, musela přesahovat číslo 1000. A to jsou pouze slova (někdy dokonce porušená nebo ne zcela jasná), která byla jen jednou ze složek ohromujícího výtvaru zvaného drama. Nepodobalo se našim dnešním hrám, nepodobalo se původně ani textům, které dnes čteme, protože bylo psáno bez mezer mezi slovy, bez určení mluvčích a samozřejmě i bez scénických poznámek. Ale bylo blízko tomu, o čem kultura odedávna sní a co nazvala ve Wagnerově době Gesamtkunstwerk. Tragédie představovala syntetický útvar, v němž sice dominovalo slovo, ale bylo neoddělitelně spojeno s hudbou a tancem. Jeho autorem, skladatelem, scénografem, ba na počátku i prvním hercem (a tím i jakýmsi režisérem) byl sám dramatik.

Nemáme přesnou představu, jak se toto divadlo hrálo – ostatně potřebujeme vědět jen to, že toto divadlo vystačilo se třemi herci, že jej provozovali jen muži, kteří ukřývali své tváře za maskami, že kromě těchto profesionálů v řecké tragédii účinkoval sbor rekrutovaný z amatérů. Na základě nepatrného množství informací o inscenačních postupech řeckého divadla (z nichž mnohé jsou zachovány v pramenech, jejichž autoři nikdy takové divadlo neviděli), se snažíme vytvořit si plastičtější obraz, ale promítáme do chaotických zpráv, aniž si to uvědomujeme, především své soudobé pojetí divadla.

Ale řecké divadlo se našemu divadlu vůbec nepodobalo, lépe řečeno, mělo zcela jinou funkci než divadlo našich dnů. My si dnes zaplatíme lístek a ve zbytku toho času, který nám v naší uspěchané době zbývá, usedneme pohodlně ve zšeřelém divadle a očekáváme, že ti, kteří ten večer hrají, jsou tu proto, aby nás bavili. Pro Řeka Periklovy doby nebylo divadlo zábavou – však je také v seriózních pracích najdeme v rubrice

Náboženství. Pod tím slovem si ovšem nesmíme představovat to, co dnes. Řecké náboženství nemělo kastu kněží, nemělo posvátné knihy, nemělo vypracovaný systém příkazů a zákazů, bylo neoddělitelně spojeno s občanským životem. Člověk, který se k němu vztahoval, byl pokaždé stažen do role toho, kdo má rozhodnout, co je dobré pro obec, a tedy i pro něho.

Návštěva divadla, které se každoročně konalo v rámci velkých slavností, byla pro Řeka právem i povinností. Řecký divadelní systém neměl diváka za pouhý pasivní objekt. Divák se aktivně účastnil divadelního dění ve všech jeho fázích – prostřednictvím vyzvolených zástupců financoval divadlo, prostřednictvím „svého“ chóru participoval na tvorbě inscenace, prostřednictvím komplikovaného systému mu byla dána důvěra, aby sám rozhodoval o výsledku divadelní soutěže. Městský stát si svého diváka, řečeno trošku nadneseně, platil. Umožňoval mu totiž, aby měl čas usednout za bílého dne do svého divadla a obklopen svými spoluobčany se účastnit velkolepého občansko-náboženského obřadu, jehož cílem bylo sebezpoznání.

Divák chápal (tak jako filosof Gorgiás), že „ten, kdo klame, je spravedlivější než ten, kdo neklame, a ten, který je oklamán je moudřejší než ten, který se oklamat nedá“. Teprve tehdy, když přijal tento divadelní klam za skutečnost, dokázal to, o čem dnes jen sníme. Přijal cizí osudy, které mu divadlo předvádělo, za své a prožíval je jako vlastní prožitky. Tak se prostřednictvím osudů mytologických hrdinů učil nahlížet i vlastní život (který mu připadal jako chaos, protože od vlastního osudu nikdy nemáme odstup) v celé jeho rozpornosti a hledat v něm smysl. Řecká tragédie totiž nikdy nedává odpověď – klade otázky a nutí diváka, aby si na ně odpovídal sám. A co víc, nutí ho, aby pochopil, že on sám je součástí komunity, která se v divadle sešla, a tato komunita, stejně jako příběhy hrdinů, které se v divadle hrají, jsou jen součástí velkého kosmického divadla, jehož bezchybný chod je závislý na bezchybném chodu všech jeho částí.

První krok k pochopení her, které nebyly napsány pro nás, je jednoduchý. Snažme se odmyslit si střechu, která kryje divadlo, v němž sedíme, a pokusme se vnímat nebe nad hlavou i všechen svět, který tušíme za kulisami.

Aischylův život

podle antických pramenů¹

Tragický básník Aischylos pocházel z Athén, z dému Eleusíny. Byl urozeného původu, jeho otcem byl Euforión a jeho bratrem Kynegeiros. Tragédie začal psát již v mládí a své předchůdce daleko překonal jak svou básnickou tvorbou, tak uspořádáním scény, skvostnou výpravou i kostýmy herců, ale zejména, jak zaznamenal i Aristofanés, vznešeností chóru:

Ty, který jsi vznešená slova jak věž nám první z Hellénů vztýčil
a nádherně vyzdobil tragický tlach.²

Aischylos byl současníkem Pindarovým, narodil se v době 63. olympiády.³ Údajně byl velmi statečný, účastnil se bitvy u Marathónu se svým bratrem Kynegirem, námořní bitvy u Salamíny se svým nejmladším bratrem Ameiniou, a také bitvy u Platají.

Při skládání veršů vždy usiloval o velkolepý styl, hojně užíval zvukomalby, epitet, metafor a všech možných prostředků, které výrazu dodávají na majestátnosti. Ve výstavbě jeho dramata se nevyskytuje tolik náhlých zvrátů (peripetií) ani zápletek jako u pozdějších tragiků. Aischylos se zvláště snažil dodat postavám vážnost, protože se domníval, že tento vznešený prvek působí starobyle a heroicky, kdežto vychytralost, vyumělkovanost a záliba v sentencích byla podle něho tragédii cizí. Právě přehnané zdůrazňování vážnosti postav zesměšňuje Aristofanés. Hlavní hrdinka tragédie *Niobé* sedí až do třetího jednání zahalená na hrobě svých dětí a nepromluví ani slovo, a podobně Achillés ve *Výkupném za Hektora* má zakrytou hlavu a uslyšíme od něho jen několik veršů v úvodním dialogu s Hermem. Proto u Aischyla můžeme nalézt četné pasáže, které jsou výtečně vystavěné, ale okřídlené výroky, soucitná slova nebo cokoli, čím lze obecenstvo dojmout k slzám, se objevují výzdně. Scénické obrazy a řeč používá tento autor spíše k šokování publika než k vytvoření nějaké iluze.

Na Hierónův dvůr⁴ odešel Aischylos podle některých autorů proto, že jej Athéňané vypudili a že utrpěl porážku od mladšího Sofokla,⁵ jiní tvrdí, že jej pokořil Símonidés svou elegií na padlé u Marathónu. Elegie se totiž snaží o vytříbené vyjádření soucitu, což bylo, jak jsme již řekli, Aischylovi cizí. Další zase uvádějí, že když při představení *Laskavých bohyní* postupně přiváděl na jeviště chór, lidé se vydělili tak, že děti omdlávaly a těhotné ženy potracely. Aischylos přijel na Sicílii v době, kdy Hierón zakládal město Etna, a uvedl zde hru *Ženy z Etny*, v níž obyvatelům města předpovídal šťastný život. Samovládcé Hierón i obyvatelé Gely chovali Aischyla ve velké úctě, avšak

ten byl již starý a nežil déle než tři roky. Zemřel prý takto: orel ulovil želvu, ale protože neměl dost sil, aby svou kořist odnesl, shodil ji na skálu, aby ji zbabvil krunýře – želva však spadla na básníka a zabila jej. Ostatně Aischylovi se kdysi dostalo věštby: „Jednou tě zabije nebeská střela.“ Občané Gely mu vypravili nákladný pohřeb na obecním hřbitově a vzdali mu velkolepou poctu, když na náhrobek nechali vytesat nápis:

Zde leží Aischylos z Athén, potomek Euforiónův,
smrt mu schystala hrob v Gele, kde rodí se klas.
O jeho statečných činech ví posvátná pláň Marathónu
a každý vlasatý Méd, který tam s ním měl tu čest.⁶

Aischylův hrob navštěvovali všichni, kdo se věnovali tragédiím, uctívali jej obětmi a předváděli zde jeho dramata. Athéňané Aischyla tak zbožňovali, že po jeho smrti odhlasovali, aby byl přidělen chór každému, kdo by chtěl nastudovat některou z jeho her.

Aischylos se dožil šedesáti tří let,⁷ během nichž zkomponoval sedmdesát dramát⁸ a k tomu přibližně pět (?) satyrských her.⁹ Zvítězil celkem třináctkrát a neméně vítězství získal posmrtně. Jako první obohatil tragédii o ušlechtilé vášně, scénu vyzdobil dekoracemi a oslnil zraky diváků jejich nádherou, malbami, stroji, oltaři, hroby, trumpetami, duchy zemřelých a Erinyjemi. Hercům nechal navléct rukavice, důstojného vzezření jim dodal vlečkami a vyvýšil je pomocí kothurnů s vysokou podrážkou.¹⁰ Jako prvního herce používal Kleandra, později k němu připojil jako druhého Mynniska z Chalkidy. Sám vynalezl třetího herce, ačkoli v Dikaiarchos z Messénie tvrdí, že to byl Sofoklés.¹¹

Kdybychom Aischyla s jeho jednoduchou kompozicí dramatu chtěli srovnávat s pozdějšími autory, museli bychom jeho hry považovat za slabé a nedostatečně propracované; když jej ovšem srovnáme s předchůdci, nezbývá než obdivovat důvtip a vynalézávatost tohoto básníka. Jistě se nemýlí ten, kdo považuje Sofoklovy tragédie za dokonalejší; měl by si přitom však uvědomit, že bylo mnohem obtížnější dovést tragédii po Thespidovi, Frynichovi a Choirilovi k takové velikosti, než po Aischylovi dosáhnout Sofoklovy dokonalosti.¹²

POZNÁMKY

1/ Pozdně helénistický kompilátor vybíral pro své dílko z literárně teoretických pojednání i z lidových anekdot. Základem může být spis aristotelského filosofa Chamaileonta, sepsaný kolem roku 300 př. n. l.

2/ Aristofanés, *Žáby*, verš 1004 a násl., v překladu F. Stiebitze.

3/ Tj. v roce 524/5 př. n. l. Rukopis uvádí nesmyslný údaj, podle něhož by se Aischylos musel narodit r. 616 př. n. l. Na tzv. „Parském mramoru“ (*Marmor Parium*) máme dochovanu inskripci, podle níž bylo v době bitvy u Marathónu, tj. r. 490, Aischylovi 35 let. Z toho lze soudit, že se Aischylos narodil r. 525 př. n. l.

4/ Hierón I., sicilský samovládcé, vládl od r. 478 př. n. l.

5/ Podle „Parského mramoru“ Sofoklés poprvé zvítězil r. 468 ve svých dvaceti osmi letech, snad s trilogií *Triptaemos*. V následujících letech však Aischylovi přinesla opětovně vítězství *Thébská trilogie* (467) a *Oresteia* (458).

6/ Přeložil M. Havrda (s použitím překladu R. Hoška, *Nejstarší řecká lyrika*, Svoboda, 1981, str. 335).

7/ Podle hodnověrnějšího „Parského mramoru“ se Aischylos dožil šedesáti devíti let, zemřel tedy r. 456/5 př. n. l.

8/ Podle helénistického *Katalogu Aischylových dramát* básník napsal sedmdesát tři her, podle jiného zdroje (Suda) dokonce devadesát.

9/ Údaj o počtu satyrských her je jistě chybný, někteří opravují na „patnáct“. Známe jména nejméně osmi satyrských dramát, Aischylos jich však pravděpodobně sepsal mnohem více.

10/ Některé z údajů o Aischylově jevištní výpravě bezpochyby odrážejí pozdější divadelní praxi.

11/ Dikaiarchos z Messénie byl aristotelik působící na přelomu čtvrtého a třetího stol. př. n. l. Aristotelés ve čtvrté kapitole *Poetiky* rovněž připisuje zavedení třetího herce Sofoklovi. Sofoklova raná dramata se nedochovala, a nemáme tedy možnost spor o prvenství rozhodnout. Třetí herec se v roli Kassandry objevuje v Aischylově *Agamemnonovi*, ale v přítomnosti dvou herců mlčí. První známá scéna v antické tragédii, v níž třetí herec vstupuje do dialogu, je Pyladova tříveršová promluva v *Úlítě mrtvému*. V *Laskavých bohyních* je již dialog tří herců běžný.

12/ Toto shovívavé hodnocení Aischylova dramatického umění je založeno na Aristotelových kritériích krásné tragédie, jimž nejlépe odpovídají díla Sofoklova, zvláště *Král Oidipus*.

*Překlad Radka Fialová,
poznámky M. H.*

Oresteia v klasických Athénách

Matyáš Havrda

Světová premiéra Aischylovy *Oresteie* proběhla o svátku Velkých Dionýsií na jaře roku 458 př. n. l. v Athénách. Není známo, zda autor sám uváděl svou trilogii (případně tetralogii, počítáme-li i nedochované satyrské drama *Próteus*) pod ne zcela výstižným titulem „Vypovězení Orestovi“ (řecky *Oresteia*). Nevíme s jistotou ani to, zda už první část pojmenoval *Agamemnon*, druhou *Choéforoi* (v překladu „ženy přinášející úlitbu mrtvému“) a třetí *Eumenides* (tj. „blahovlnné“, „laskavé“ bohyně), nebo zda tyto názvy dodala až pozdější tradice. Komický básník Aristofanes představuje ve svých *Žábách* první verše *Úlítě mrtvému* jako „prolog z *Oresteie*“, z čehož se někdy soudí, že byla pod názvem *Oresteia* původně vedena jen druhá část trilogie. Ať tomu bylo jakkoli, alexandrijská filologové 3. stol. př. n. l., z jejichž edic antických tragédií dnes konečnou čerpáme, označují části i celek nám známým způsobem.

Mezi svědky prvního uvedení tragédie bezpochyby patřil osmatřicetiletý Sofoklés, v té době už zdatný konkurent velkého mistra, i o dvanáct let mladší Eurípídés. Každý z nich se s vrcholným Aischylovým dramatem po mnoha letech vyrovnal po svém. Sofoklés zpracoval zápletku *Úlítě mrtvému* v tragédii *Elektra* a Eurípídés ve velmi nepodobné tragédii stejného jména, *Elektra*, v níž mj. zparodoval scénu, kdy hrdinka poznává svého bratra podle vlasů, stop a tkaniny. Sarkastickou adaptací *Laskavých bohyní* vytvořil mladší z tragiků v experimentálním dramatu *Orestés*.

Samotná Aischylova *Oresteia* byla však odvážnou adaptací starších látek, podobně odvážnou jako pozdější hry Eurípidy nebo v nové době třeba O'Neillova trilogie *Smutek sluší Elektrě*. Athénské publikum samozřejmě znalo dějiny Átreova rodu, které v závěru *Agamemnona* rozkrývá věštkyne Cassandra. Vědělo o krvavé hostině masa vlastních dětí, kterou nic netušícímu Thyestovi připravil jeho bratr Átreus. Vědělo, že se Átreův syn Agamemnon po svém návratu z vítězné, ale nekonečně vleklé trójské války stal obětí spiknutí manželky Klytaiměstry s Thyestovým synem Aigisthem a že smrt otce po sedmi letech přišel pomstít Agamemnonův „přeslavný syn“ Orestés, jak o tom zpívá v *Odyssei* Homér. Znalo i příběh Ifigenie, dcery Agamemnonovy, kterou král obětoval bohyni Artemidě před vyplutím k Tróji.

Způsob, jímž Aischylos tyto motivy provázal, a úloha, kterou přisoudil jednotlivým aktérům, byly však pro jeho publikum nové. Oproti Homérovi je od počátku zdůrazněna role Klytaiměstry a oslabena role Aigistha ve vražedném spiknutí. Zatímco u Homéra zabil krále Aigisthos, u Aischyla vraždí Klytaiměstra Aigisthových mečem. Z homérského hrdiny Oresta, který svým statečným činem „slávu zjednal si po všem lidstvu, když

usmrtil otcova vraha“ (*Odysseia* I, verš 298–9), se stává nejistý mladíček, donucený krutým osudem k problematické roli matkovraha.

Největší překvapení však diváky čekalo ve třetí části trilogie. Zápletka *Laskavých bohyní* je z větší části Aischylovou invencí, která je navíc rozvíjena pomocí experimentálních dramatických postupů (prázdné jeviště v prologu, změna času a místa během hry, dialog tří herců, oslovení publika v závěru aj.). Překvapivý byl jistě způsob, jímž básník popojil mytickou látku s realitou současných Athén. Politický kontext tragédie nám nemůže sloužit jako jediný výkladový klíč, nebude však ke škodě si některých dobových souvislostí povšimnout.

Podle homérské tradice Agamemnón vládl v Mykénách a jeho bratr Meneláos ve Spartě. Aischylos naproti tomu situuje palác Átreovců do Argu, který byl v této době vzrůstajícího napětí mezi Athénami a Spartou významným strategickým spojnem Athén. Příslib věrnosti, který Orestés v závěru *Laskavých bohyní* dává jménem svého města Palladině obci, tak získává zcela konkrétní obsah.

Areopag, soudní dvůr, jemuž Athéna ve hře vymezuje úlohu záštity obecního práva, byl po demokratických reformách konce 6. stol. př. n. l. jednou z posledních výsep politického vlivu rodové aristokracie. O jeho pravomoc se v době kolem premiéry *Oresteie* vedly bouřlivé spory, jež hrozily přerůst v občanskou válku. Ve způsobu, jímž Athéna Areopag definuje, se dramatik nejspíše pokouší najít východisko přijatelné jak pro konzervativce, kteří (nikoli bezdůvodně) varovali před vládou lůzy vydané na pospas demagogům, tak pro radikální demokraty, hlásající občanskou rovnoprávnost. Symbolem tohoto východiska se měly stát usmířené Erínyje, které nechválí „ani život v bezvládní, ani život v tyranství“. Aischylos byl možná první, kdo je ztotožnil s bohyněmi zvanými *Semnai*, tj. vznešené, jež měly v blízkosti Areopagu svatyni.

V závěrečném procesí, jež Athéňanům muselo evokovat novoroční slavnost Panathénaje, se proti všem zvyklostem tragického žánru stávají aktéry děje samotní diváci. Příběh, který započal v mytickém dávnověku, tak vrcholí v otevřené přítomnosti plné obav a nadějí.

Člověk v síti (TŘI PŘÍSPĚVKY K ORESTEII)

Radek Chlup a Matyáš Havrda

AISCHYLOVA DRAMATICKÁ TECHNIKA A FUNKCE BÁSNIČKÝCH METAFOR

Aischylos je z trojice slavných athénských tragiků 5. stol. př. n. l. pro moderního diváka asi nejobtížnější a jeho pojetí divadla má k tomu našemu nejdále. Sofoklés nás většinou osloví výraznými charaktery hrdinů, od nichž se odvíjí tragický děj. Euripidés na nás ve svých nejnámějších dramatech zapůsobí přesným a naturalistickým líčením vášní a psychologickou přesvědčivostí některých postav. U Aischyla však žádnou podobnou oporu nenajdeme. V jeho hrách není tragický hrdina s komplexně propracovaným charakterem a upínat přílišnou pozornost na jednotlivé postavy je zavádějící. Daleko spíše mu jde o vyjádření dramatické situace a významových souvislostí, do nichž je tato situace zasazena. Tento rys sice do jisté míry platí i pro zbývající řecké tragiky, u Aischyla se však objevuje v krystalické podobě.

Jedním z důsledků uvedeného přístupu je zvláštní „nerealističnost“ Aischylových her. Jeho postavy působí podobným dojmem jako řecké archaické sochy, jejichž síla spočívá právě v tom, že neusilují o naturalistické zobrazení lidského těla, nýbrž se snaží vystihnout pouze klíčové znaky. Stejně tak i Aischylovi jde v každé scéně o vystižení základního tvaru či motivu a všechny dramatické prostředky tomuto záměru podřizuje. Jakékoli realistické ozdoby, které by odváděly naši pozornost, jsou nemilosrdně vynechány.

Tato technika se projevuje například tím, že Aischylovy postavy často jednájí jako by izolovaně, bez vztahu k ostatním hercům. Když ve druhé epizodě *Agamemnona* přichází posel, aby ohlásil Agamemnonův návrat, zahajuje svůj monolog dlouhou řadou oslovení. Obrací se k milované argejské zemi, k paprskům slunce, k Diovi, Apollónovi a ostatním bohům, k budově královského paláce. Pozdraví naslouchající královnu, jež však ani nenapadne. Klytaiméstra se ve své odpovědi chová podobně. Posla dlouho ignoruje a hovoří ke sboru. Teprve po dvaceti verších se obrací také k poslovi a poručí mu, co má králi vyřídit. Tatáž situace se opakuje v následující epizodě. Navrátivší se Agamemnón pronáší monolog, který opět nesměruje k žádné postavě, nýbrž k argejské zemi. Až po dvaceti verších se bez jakýchkoli zdvořilostních příkras obrací ke sboru; přítomnost manželky nedává najevo. Klytaiméstra pro změnu svou odpověď adresuje sboru a manžela během prvních pětadvaceti veršů přehlíží. Často není vůbec zřejmé, ke komu daná postava hovoří, a zdá se, že se obrací přímo k divákům či k bohům.

Potlačuje-li Aischylos přirozené vztahy mezi postavami, nechává o to více vyvstat základnímu poselství každé scény. V širším smyslu ostatně toto vše platí i o uspořádání jednotlivých scén, které na sebe často rovněž nijak realisticky nenavazují. Ve druhé epizodě *Agamemnona* přichází posel s radostnou zprávou o vítězství Řeků a králově návratu, záhy ji však musí vyvážit smutným líčením zkázy, která v bouři postihla většinu řeckého loďstva. Mohli bychom očekávat, že sbor na zprávu zareaguje a že následující zpěv bude nářkem nad záhubou Řeků. Posel se však žádné reakce na svou truchlivou novinu nedočká a sbor místo toho začne zpívat o Heleně coby příčině pádu Tróje. Ani ve zbytku hry už se o zkáze loďstva nikdo znovu nezmíní. Důvod je zřejmý: Aischylovi neslo o realistický popis událostí po skončení trójské války, nýbrž o vyjádření určitých motivů, jimiž je trilogie nesena. V *Agamemnonovi* je hlavním motivem *vztah provinění a trestu* a většina scén je napsána tak, aby tento motiv rozvíjela. Řekové zvitězili u Tróje, toto vítězství se však stalo novým zločinem. Radostná atmosféra ze začátku epizody musí být nutně vystřídána zoufalstvím v jejím závěru. Líčení zkázy Řeků slouží pouze k tomuto účelu a jakmile svou funkci splní, Aischylos se k němu již nevrací.

Někdy nás autor naopak překvapí prvky mimořádně realistickými. Ani ty však nejsou samoučelné. Příkladem může být monolog chůvy ve třetí epizodě *Úlítě mrtvému*. Chůva láskyplně vzpomíná na Orestovo dětství, vybavuje si rozličné dojemné detaily a v divákovi (který byl v předchozí části hry vystaven emocionálně vypjatým truchlozpěvům a temným výzvám k pomstě) vyvolává osvobozující pocit čehosi známého a příjemně domácího. Její prokreslená postava působí jako helénistická socha mezi archaickými a připomene nám analogické postavy bodrých sluhů a vrátných z tragédií Shakespearových. Mohlo by se zdát, že Aischylos postavu chůvy zařadil pro odlehčení napjaté atmosféry, ve skutečnosti má však celý tento dojemný realismus ve hře naprosto přesnou funkci: slouží k tomu, aby na jeho pozadí lépe vynikla Klytaiméstrina přetvářka. To chůva se zde chová jako matka. To ona Oresta v dětství kojila a vychovávala. To ona k němu nyní cítí opravdovou mateřskou lásku. Tím se oslabuje Orestova synovská vazba na Klytaiméstru a divák může s větším porozuměním přijmout strašnou pomstu na matce. Postava chůvy se nám připomene ve scéně, kdy zoufalá Klytaiméstra před Orestem odhalí ňadro a volá:

Stůj, chlapče! Ty se, dítě, nestydíš
před tímhle prsem, z kterého jsi tisíckrát
sál v polospánku mléko? Dívej se!

Sám o sobě je takovýto apel nesmírně působivý, divák však již v tuto chvíli dobře ví, že Klytaiméstra lže, neboť Oresta ve skutečnosti kojila chůva. Její postava tak pomáhá evokovat celkové souvislosti, do nichž je situace zasazena, upozorňuje na nepřirozenost rodových vazeb a zmírňuje úděsnost Orestova činu.

Podobným způsobem Aischylos pracuje i s charakterem svých postav. Asi nejlépe to lze ukázat srovnáním Agamemnona a Klytaiméstry v první části trilogie. Zatímco královna je od začátku vykreslena velmi plasticky a na diváka udělá mocný dojem, Agamemnon se jeví jako mdlá, pasivní figura bez jakékoli stopy hrdinské velikosti. Jeho nabubřelý monolog ve třetí epizodě je jednorozměrný a není v něm nic, co bychom mohli pokládat za výraz složitější osobnosti. Z králových slov je navíc zřejmé, že nenahlíží svou situaci. Divák dávno ví, jak se věci mají. Předvídá Klytaiméstrinu zradu, je mu známo, že vítězství Řeků je jen polovinou pravdy, že po činu přichází nový trest. Agamemnon však o ničem takovém nemá tušení. Pouze si samolibě lichotí a do manželčiny léčky vstupuje trpně a naivně. Tato plochost má ovšem ve hře svůj význam, neboť na jejím pozadí opět vyvstává ústřední téma viny a trestu. Král se dopustil zločinu a nyní je v pozici bezmocné oběti čekající na porážku. Klytaiméstra naproti tomu zosobňuje mechanismus osudové odplaty, a je proto nadána některými rysy, které znázorňují majestátnost, důmyslnost a zvrácenost tohoto mechanismu. Královna se nespokojí s tím, že manželka po návratu z války chytí do pastí. Má potřebu si s ním ještě se zvrhlou rozkoší pohrávat a dovedně s ním manipulovat. Její promyšlená hra vyvrcholí ve slavné scéně, v níž krále přemluví k tomu, aby před vstupem do paláce pošlapal vzácné purpurové látky, a veřejně tak předvedl svou zpupnost. Klytaiméstrina síla však trvá jen do chvíle, kdy splní své mstitecké poslání. Vykonáním vraždy přestává hrát roli mstitele a stává se sama obětí. V *Úlítě mrtvému* vystupuje již jen jako zlomená žena pronásledovaná nočními můrami.

Jako poslední ukázkou Aischylovy dramatické techniky uvedme scénu s Aigisthem v exodu *Agamemnona*. Pro nejednoho diváka může být Aigisthův výstup rozčarováním. Až doposud jsme sledovali strhující scénu, v níž se energická Klytaiméstra přiznává k vraždě manžela. Očekávali bychom, že básník v tomto duchu dovede hru až do konce, místo toho však královnu vystřídá postava jejího druha a komplice, z něhož místo tragické velikosti číší až komická nízkost. Aigisthos prosloví neumělý, zašmodrchaný monolog a ve zbytku scény se přizemním způsobem hádá se sborem, který jej právem obviňuje ze zbabělosti. Aigisthova ubohost má však opět v rámci hry svou funkci. Jestliže si v závěru *Agamemnona* přisvojí vládu někdo tak slabý a přizemní, dobře to vyjadřuje nepatřičnost situace. Kdyby Aischylos hru zakončil působivou scénou, v níž se královna prohlašuje za nástroj boží pomsty, nebo kdyby z Aigistha učinil stejně mocnou postavu, jakou je Klytaiméstra, mohl by vzbudit dojem, že bohové nyní stojí na jejich straně. Aigisthův slabošský výstup však ukazuje, že tomu tak není, že vítězství obou spiklenců je iluzorní a nepřirozené, že kyvadlo práva se bude muset dříve či později přehoupnout do opačného směru.

Ukázali jsme, že postavy Aischylových her svým jednáním poukazují mimo rámec bezprostřední situace, k obecnějším významovým souvislostem. Ty se mohou odkrývat v symbolických gestech jednajících postav (odchod bosého krále po purpurových látkách), v metaforických obrazech (líčení ohně jako obrazu naděje v prologu Hlásného) či

víceznačných výrocích, pronášených v průběhu děje (Klytaiméstrina uvítací řeč). K vyjádření obecnějších souvislostí však Aischylos nejčastěji využívá sbor, který má z tohoto důvodu v jeho hrách centrální postavení. Význam sborů v *Oresteii* si uvědomí každý, kdo by si zkusil sborové pasáže odmyslet a shrnout náplň vlastních epizod. Záhy by zjištěl, že dějová linka tragédie je sama o sobě poměrně chudá a na scéně se odehraje jen minimum událostí. Tato jednoduchost je však vyvážena nesmírně komplikovanou sítí smysluplných vztahů, do nichž jsou prosté děje zasazeny. Teprve ty dodávají všem dějům skutečnou bohatost a mnohovýznamovost.

Úlohu sborů v *Oresteii* lze nejlépe ukázat na příkladě prvního lyrického zpěvu – tzv. parodu – v *Agamemnonovi*. Jeho význam na zřejmý už z jeho délky: má úctyhodných 257 veršů a jedná se o nejdelší sborovou pasáž, jaká se nám z antické literatury dochovala. Parodos tvoří jakousi trest *Agamemnona* a v určitém smyslu i celé *Oresteie*. Sbor zde načrtává všechny základní motivy i dějové souvislosti. Nečiní tak ovšem jejich prostým převyprávěním, nýbrž především působivým vytyčením několika silných obrazů. Tyto obrazy se budou v průběhu trilogie vracet, nabývat různých významů a popojovat události, které spolu zdánlivě nesouvisí.

První z obrazů se týká řeckých králů Agamemnona s Meneláem, kterým trójský Paris unesl Helenu. Sbor tuto situaci vyjadřuje metaforou supů, kteří přišli o svá mláďata a v zoufalých vírech krouží nad prázdnými hnízdy. Bohové však vyslyší jejich nářek a na provinilce sešlou trest zosobněný bohyní odplaty Erínyji:

Však někdo z nejvyšších –
ať Apollón, Pan nebo Zeus –
slyší ty hosty v nebeském domě,
úzkostný nářek a zděšený křik.
Za těmi, kteří se provinili,
vždy – třeba po letech –
posílá zuřivou Erínyji.

Útok na Tróju je zde líčen jako spravedlivá pomsta Řeků za únos Heleny. Paris svým zpupným činem porušil pohostinné právo, a Zeus – „ochránce hostinných práv“ – na něho proto vysílá „Erínyji“ v podobě řeckého vojska. Tažení proti Tróji je z tohoto hlediska v nejlepším pořádku, je to čin podporovaný a iniciovaný samotným nejvyšším bohem Diem.

Proti tomuto obrazu však záhy vyvstane jiný, jehož vyznění je právě opačné. Řečtí králové v něm již nejsou vykresleni jako nešťastní supi, nýbrž jako draví orli, kteří rozšápou březí zaječici a z jejího vřelého břicha „rvou a hltají jeden plod za druhým“. Tato metafora vyjadřuje jiný aspekt téže situace, kterou popisovala předchozí metafora supů. Jestliže z jednoho hlediska je útok proti Tróji oprávněný, z jiné perspektivy se jedná o násilný, krvelačný akt (jakkoli i ten se odehrává pod patronací Dia, jehož posvá-

ným ptákem je právě orel). Agamemnon s Meneláem se mstí spravedlivě, ale zároveň se tím provinují, neboť kvůli „ženě mnoha mužů“ nechali mnoho mužů zemřít. Tato ambivalence zakládá princip bludného kruhu, na němž je *Oresteia* postavena. Každé provinění si žádá trest, který se sám stává dalším proviněním, jež musí být potrestáno.

K této zapeklité situaci přidává sbor záhy ještě třetí motiv, který jí dále zkomplikuje. Rozsápání dosud nenarozených zaječích mláďat rozhněvá bohyni Artemidu, ochránkyň divoké zvěře a zároveň patronku porodů:

Vždyť cudná Artemis vidí ty perutné psy svého otce [tj. Dia]
i jejich ubohou obět i vyhrželé zárodky,
a její soucit a něha, s níž sklání se k mláďatům, mění se v zlobu –
hrozí se, štítí té ohavné hostiny.

Artemis jako odplatu za krutý čin žádá obět neméně krutou: odmítá řeckému vojsku poskytnout příznivý vítr k plavbě, dokud jí Agamemnon neobětuje svou dceru Ifigenii. Šokující Artemidin nárok tvořil tradiční součást Agamemnonova příběhu a v různých kontextech o něm hovoří též Sofoklés a Euripidés. V jejich podání má však motiv poněkud jiné vyznění, neboť Artemidino chování je u obou dramatiků jasně zdůvodněné. V nejrozšířenější Sofoklově verzi byl důvodem lovecký incident, při němž Agamemnon v Artemidině posvátném háji skolil laň, přičemž se chvástal, že je lepší střelec než bohyně sama. Artemidina zášť v tomto podání nebyla bezdůvodná, nýbrž byla trestem za Agamemnonovu zpupnost.

Aischylos oproti tomu žádný zřejmý důvod Artemidina hněvu neuvádí a spokojuje se s vysvětlením na rovině poetického obrazu: Artemis se hněvá kvůli krutě zadávaným zaječím mláďatům. K čemu konkrétně tento obraz poukazuje, musí si divák domyslet sám. Z jedné perspektivy jej lze vázat ke zničení Tróje, v níž společně se zpupným Paridem zahynou i jeho nevinní poddaní (v Homérovi je Artemis jedním z božstev, které stojí na straně Trójanů). Z jiného hlediska se může jednat o narážku na epizodu, při níž Agamemnonův otec Átreus podal svému bratru Thyestovi k snědku jeho vlastní děti. Do třetice pak může paradoxně poukazovat i k Ifigenii samotné. Takovéto čtení působí na první pohled bizarně (Artemis by se hněvala na obět, kterou sama vyžaduje!), Aischylos je však důmyslně zakódoval do jazykové hříčky. Druhý verš citované ukázky lze totiž gramaticky konstruovat dvěma různými způsoby: při prvním, základním čtení, je Artemis nevráživá na okřídlené psy svého otce (tj. na Agamemnona s Meneláem, jednajícím ve službě „okřídlených psů“ Erínyji), „kteří obětují nebohého choulčího se tvora i s jeho dosud nenarozenými potomky“; při odlišné konstrukci se však bohyně na řecké krále hněvá proto, že „obětují nebohého choulčího se tvora, svůj vlastní plod, před vojskem“.

Jaký je smysl těchto pozoruhodných mnohoznačností? Jsou způsobem, jímž Aischylos drama vnitřně propojuje. Pro celou *Oresteiu* je typické opakování několika základních obrazů, které provazují zobrazované události významovými vztahy. Jediný

obraz Artemidina hněvu za rozsápání zajícat představuje jakési tvarové ohnisko, v němž se protínají různé dějové linie. Átreův zločin proti Thyestovi, Agamemnonovo brutální vyvrácení Tróje i jeho bezcitné obětování vlastní dcery jsou tři různé projevy téhož procesu, do něhož jsou hrdinové zapleteni. Chronologická souslednost jednotlivých událostí je vedlejší. Aischylos je vnímá jako uzlové body v síti osudových vztahů, v níž ze sebe minulé a budoucí děje vyplývají navzájem.

Je příznačné, že mezi obrazy, které se v Aischylově trilogii opakovaně vracejí, aby provazovaly děj významovými souvislostmi, vyniká právě metafora *sítě*. Poprvé se objevuje v úvodu prvního stasima opěvujícího řecké vítězství v Tróji:

Die, ó králi, ó laskavá noci, [...]
ty, která jsi sevřela trójské zdi
sítí tak hustou, že těsnými oky
nesvedl proklouznout silný muž,
neprosmýkl se obratný chlapec –
otrockou vlečnou sítí zkáz,
pevnou a rozlehlou,
v níž uvízli všichni Trójané.

Zeus společně s Nocí (která je matkou Erínyjí) vrhnul prostřednictvím králových vojsk „sítě“ na trójské zdi. Sám král však bude posléze chycen do jakési „sítě“: Klytaiméstra jej totiž před smrtí zamotá do roucha, aby se jejím bodným ranám nemohl bránit. Sama ve své řeči nad mrtvým králem přirovnává roucho k rybářské síti:

Zřasený brokát, plný těžkých výšivek,
jsem kolem jeho těla hodila
tak jako obrovskou rybářskou síť,
z níž neunikne žádná z kluzkých ryb...

Královna tak potvrzuje slova Kassandry, která už předem ve svém prorockém vytržení popsala Klytaiméstrin vražedný nástroj jako síť:

Hádova síť... Vražedný plášť...
Souložnice... Spoluvrah...
Ať nyní jása nenasatný svár
nad prokletou obětí!

Z Kassandřiných slov je přitom zřejmé, že vražedné roucho v královských rukou je nástrojem samotného podsvětí. Jak prozradí Aigisthos v prvním výstupu nad mrtvým králem, předlenami, které tuto „sítě“ utkaly, nebyl nikdo jiný než Erínyje:

Již věřím teď,
že bozi, všeho lidstva mstitelé,
z oblohy hledí na pozemské zločiny,
když zřím, jak v rouše tkaném Erínyjemi
zde leží tenhleten k mé radosti
a pyká za nástrahu ruky otcovy.

Klytaiméstrina „sítě“ tak není jen vražedným nástrojem, ale i poukazem k osudovým souvislostem páchaných zločinů a potažmo všeho „trápení“, které se navzdory planým nadějím stále a znovu neúprosně vrací. Motiv sítě nám v závěru *Úlity* mrtvému znovu připomene Orestés, když po matkovraždě rozestře před zraky diváků vražedné roucho svého otce, aby je zahrnul stejně zoufalými výčitkami jako vlastní matku:

Jak nazvat tohle? Nečíší snad hnus
a hrůza i z těch nejmírnějších jmen?
Lapačka na zvěř? Umrličí rubáš,
co mrtvého v bronzové rakvi
zahalí od hlavy až po paty?
Spíší síť, bohatě našasená tenata.
Spíší roucho, které spoutá chodidla.

V té době již však honící psice mrtvé matky na Oresta čekají s novými sítěmi, aby mu „spoutaly rozum“. Teprve v *Laskavých bohyních* budou Erínyje společně s Klytaiméstrou nařikat, že jim Orestés ze sítě vyklouzl a pokusí se ho znovu spoutat „písni, která ho sváže do mučivých pout, ostřejších než nůž“. Vyklouznutí z neúprosných osidel osudových souvislostí, do něhož je Orestův příběh i příběh všech ostatních Aischylových postav od počátku vpleten, si Orestés bude muset teprve obhájit v napínavém zápase před athénským soudem.

LIDSKÁ A BOŽSKÁ ODPOVĚDNOST

Jedním z nejdůležitějších motivů *Oresteie* je vztah lidské a božské odpovědnosti za skutky tragických hrdinů. V řecké literatuře je lidské jednání často nahlíženo ze dvou různých perspektiv. Z jednoho úhlu pohledu člověk jedná samostatně a činí svá vlastní rozhodnutí, za něž je odpovědný. Z jiného úhlu však závisí na bozích, kteří mu vytvářejí takové podmínky, aby jednal v souladu s jejich záměry. Tato dvě hlediska kráčeji již u Homéra ruku v ruce: tak např. Aiás v devátém zpěvu *Iliady* tvrdí o rozhněvaném Achillovi, že „zatvrdil své srdce“, zatímco o pouhých osm veršů dále

s klidem prohlašuje, že Achillovo srdce „zatvrdili bohové“. Podobně vladka Agamemnón prezentuje v devátém zpěvu svou hádku s Achillem jako vlastní chybu, zatímco ve zpěvu devatenáctém trvá na tom, že hádce nemohl zabránit, protože jej oblouznil Zeus.

Dvojí perspektiva při popisu lidského jednání je vlastní také Aischylovi. Paradox lidské a božské odpovědnosti se u něho dokonce objevuje ve vyostřené podobě, jakou u Homéra nenajdeme. Díky tomu z něj vyplývají některé pozoruhodné etické důsledky. První ukázkou homérského přístupu je líčení Agamemnonovy situace před tažením proti Paridovi. Sbor vypráví o válečné výpravě z lidského hlediska a uvádí přirozené motivy, které k ní řecké vojevůdce vedly. Jedním dechem však pje o tom, že je k Tróji vyslal Zeus. Oba pohledy jsou neproblematicky kladeny vedle sebe. Paradox se vyostřuje až při Agamemnonově dilematu v Aulidě, kdy se král rozhoduje, zda má za utišení zuřících větrů obětovat vlastní dceru. Oběť nařídila královi Artemis, a mohlo by se proto zdát, že za ni odpovědnost nese ona. Aischylos nicméně předvádí, že tomu tak není a nechává vládce projít těžkým rozhodovacím procesem, který nás stěží nechá na pochybách, že je za svůj čin plně odpovědný:

Když neposlechnu, strašnou pohromu
na sebe přivolám, však stejná zkáza
čeká, když dítě usmrtím
– své dítě, klenot svého paláce –
a v horkých proudech
panenské krve
otcovské ruce
poskvrním navždy.
Což tu lze volit a nespáchat zločin?

Agamemnonovo dilema však netrvá dlouho a jedna z alternativ záhy převáží:

Jak bych jen mohl opustit
palubu lodi, zradit spojení?
Po právu žádají oběť,
divoce dychtí po panenské krvi,
co zkrotí zuřivé větry.
Ať věci k dobrému spějí!

Paradoxní je, že Agamemnón si stěží mohl zvolit jinak. Což není celá válka naplánována na Díem? Což není v zájmu božského řádu, aby byl Paridův zločin pomstěn? Vládce tedy z jistého hlediska jedná v souladu s boží vůlí, avšak zároveň se tím proviňuje a bude za své jednání touž božskou vůlí dříve či později potrestán.

Aischylos tuto znepokojivou ambivalenci vyjadřuje dvojným užitím téhož obrazu. Starci o králi s uznáním zpívají, že „vál s vichry osudu“, neboť bral vážně Artemidinu věštbu, předloženou věštcem Kalchantem. Jakmile se však rozhodne obětovat dceru, nabývá tatáž metafora opačného vyznění:

A potom – jakmile navlékl
postroj osudové moci
a vítr jeho myslí začal vát
nečistým, bezbožným směrem –
zapomněl na strach, byl odhodlán ke všemu.
Tak slepá vášeň,
jež plodí bolest,
ze smrtelníků
snímá všechn děs.

Tím, že král přijal jařmo osudu, podlehl slepé vášni, a jeho mysl začala „vát bezbožným směrem“. Těžko mohl Aischylos paradox dvojí odpovědnosti vystihnout názorněji.

Jestliže byl však vládce k činu donucen osudovou mocí, proč má být za něj trestán? Proč má trpět za něco, co mu nařídili bohové? „Trápením se poučíš,“ odpovídá sbor v parodu *Agamemnona*, uprostřed líčení událostí v Aulidě. Naznačuje tak, že z králova případu můžeme vyvodit některé praktické závěry. V čem tedy spočívá ono „poučení“, k němuž dle sboru vybízí sám Zeus? Jistě ne v tom, že by měl člověk osudové nároky odmítnout. Aischylos si coby zbožný Řek nepřipouští, že by bylo možno se osudu vzepřít a jednat proti němu. V celé *Oresteei* není náznak toho, že by Agamemnón mohl Ifigenii neobětovat, Klytaimétra manžela nezabít nebo Orestés svého otce nepomstít. Všechno je od počátku řízeno Díem, jak básník opakovaně zdůrazňuje. Postupně se však objevují rozdíly mezi přístupy k těmto nárokům, zvláště pak mezi tím, do jaké míry si jednotlivé postavy uvědomují příčiny a důsledky jednání, k němuž jsou osudem nuceny.

Agamemnón je příkladem přístupu pasivního a nevědomého. Řecký král sice před vraždou dcery prochází krátkým dilematem, brzy se však osudu podvolí a poté už své jednání nepokládá za problematické. Svým rozhodnutím se uvrhne do beznadějně zaslíbenosti, což básník podtrhuje srdceryvným líčením Ifigeniiny smrti, která otcem ani v nejmenším nepohne. Není divu, že ani po návratu z války si neuvědomuje rizika, která ho doma čekají, a nechává se takřka bez odporu vláčet okolnostmi, které jej přivedou k záhubě.

Poněkud odlišný je postoj Klytaiméstrin. Bezprostředně po vraždě královna otevřeně přiznává, co spáchala, detailně popisuje, jakým způsobem Agamemnona zabil a vyjadřuje nad činem perverzní rozkoš. Vedle toho si je však vědoma i osudového kontextu svého jednání. Hájí se tím, že manžela obětovala „bohyní práva, která pomstila mé

milované dítě“ a spolu s ní též „bohyni zkázy a Erínyji“. Později perspektivu dokonce obrátí a prohlašuje, že ona sama vlastně vraždu vůbec nespáchala, neboť skrze ni nedostal démon pomsty, jímž je Átreův rod posedlý:

S jistotou soudíš, že jsem vraždila!
Proklínáš manželskou zradu a lest!
Netušíš, nevíš, že podobu té,
která mu kdysi bývala ženou,
vzal na sebe zuřivý démon msty
a pradávnu hostinu potrestal smrtí –
za nebohá mláďata zaplatil muž.

Královna pokládá sebe samu za pouhý nástroj sil, které ji překračují. Tento náhled je částečně správný, neboť z osudového hlediska, které Aischylos od počátku sleduje, je Klytaiméstra vskutku posedlá démonem pomsty, usídleném v Átreově domě. Královna v tomto ohledu stojí o stupínek výše než její manžel, neboť si na rozdíl od něho uvědomuje, jak je celý rod ovládnán démonickými silami. Ani ona však nenahlíží problematičnost vlastního jednání a neuvědomuje si, že za něj ponese zodpovědnost. V závěru hry vyjadřuje nereálnou naději, že bude moci s démonem „podepsat smlouvu“ a „navrátit klid tomuto paláci“. Varovné předpovědi sboru si nepřipouští. Teprve v druhé části trilogie pochopí, že na ni čeká trest, bude už však příliš pozdě na to hledat smíření s podsvětím. Úlitba mrtvému králi, která má odvrátit splnění hrůzného snu, nakonec přispěje k cíli přesně opačnému a královna se stane další bezmocnou obětí své situace.

Třetí typ postojů představuje v *Úlitbě mrtvému Orestés*. Vraždu matky mu pod hrozbou strašlivých trestů nařídil sám Apollón. To neznamená, že by Orestés mstil otce jen z donucení. Poté, co vylíčí muka, která by ho čekala, kdyby otce nepomstil, uvádí též osobní důvody k pomstě. Zároveň si však uvědomuje osudové souvislosti svého činu a dává je v rozhovoru s matkou jasně najevo:

Klytaiméstra: Kojila jsem tě – chci s tebou žít ve stáří!
Orestés: Bohové! Po tom, co jsi spáchala?
Klytaiméstra: Vždyť za to, chlapče, může osud.
Orestés: Tak tedy může i za tvoji smrt.

Od matky se nicméně Orestés liší v tom, že nahlíží problematičnost celé situace. „Zločinně jsi vraždila, zločinně i trp!“ říká těsně před tím, než matku zabije. Zatímco Klytaiméstra zdůrazňovala pouze spravedlivost své odplaty, Orestés si je vědom toho, že také jeho pomsta je zločinná. Trvá sice na tom, že šlo o čin spravedlivý, zároveň však ví o jeho pokřivenosti a neskrývá zoufalství nad ním. Svůj momentální úspěch nazývá „žalostným vítězstvím“, které mu „poskvnilo ruce krví“. V závěru hry drží v rukou stuhu

a ratolest, znamení prosebníka, a odchází do Delf hledat očistu. Tím, že si uvědomuje rozpornost svého vítězství, odhaluje jako první celou síť vzájemných odplat, v níž se jeho rod ztímá. Právě díky tomu může být skrze něho nalezeno východisko z nekonečného řetězce provinění a trestů.

DIOVA CESTA K MOUDROSTI

Ačkoli bohové v antických tragédiích běžně vystupují jako jednající osoby, Dia se žádný z tragiků na jeviště přivést neodvážil. A přece zvláště v Aischylových hrách bývá Diova role ústřední. Nejvyšší bůh však do děje nevstupuje přímo, ale je neustále zpřítomňován v rozmanitých a často protichůdných poukazech, na jejichž pozadí postupně vyvstává jeho paradoxní podoba. Trilogie začínající modlitbou k bohům a končící slovy o spojení Dia a Sudby je především trilogií o něm.

Připomeňme si, co se o Diovi dozvídáme v první části trilogie. V úvodním sboru vystupuje jako strážce hostinných práv, Zeus *Xenios*. V této úloze dbá na dodržování pravidel vzájemné pohostinnosti, pravidel přísně závazných pro hostitele i hosta (oba v řečtině *xenos*, tj. cizinec i přítel). Tím, že Paris uloupil ženu svého hostitele, krásnou Helenu, neurazil jen Meneláa či řecké kmeny, ale samotného Dia. Trestná výprava řeckých vojsk do Tróje tak není jen slepou pomstou: je věcí cti a odpovědnosti králů potrestat toho, „kdo se odvážil přestoupit právo“.

Spravedlivá věc řeckých vojevůdců však narazí na první překážku ještě před vyplutím z přístavu v Aulidě. Březí zaječící roztrhá pár zuřivých orlů. Její mrtvá mláďata jsou podle královského věštce Kalchanta „znaméním dobrým i varovným“: Řekové sice u Tróje uspějí, ale budou muset za své vítězství předem zaplatit daň, jež „zachvátí palác krvavou rozepří“. Tak jako zahynula zaječí mláďata ve spárech orlů, bude muset zemřít „klenot paláce“, Agamemnonova Ifigenie. Tato „druhá oběť“ přivolá do královského paláce spravedlivou „zlobu“, jež „nezapomíná a pomstí své děti“. „Vahadlo práva se vychýlí“, a král se rukou Klytaiméstry stane další obětí démona pomsty.

Podle poslovy řeči ve druhé epizodě to byl sám Zeus, kdo Agamemnonovým prostřednictvím „rozkopal Tróju“ a „vymýtil všechno trójské plémě“. Ostatně už v úvodních verších parodu je Zeus líčen jako ten, kdo poslal na Priamovo město „zuřivou Erínyji“. Vládcové, kteří mu v potocích krve po léta sloužili a namísto mužů posílali domů umy s popelem padlých, se však nesetkají s jeho uznáním: „Vždyť očím bohů neunikají ti, kteří v boji prolili potoky krve... zpod Diových víček vylétá blesk“, zpívají argejsí starci v prvním stasimu. Agamemnon tak po svém návratu nebude pykat jen za smrt vlastní dcery, k níž ho přiměla Artemis, ale i za zločiny, kterých se z popudu Dia dopustil na Trójanech. Sbor už před jeho příjezdem čeká, až se králův triumf promění v další boží

trest: „A Erínyje... šťastlivce, jenž si nevíš práva, připraví o všechno pozemské štěstí a navždy jej uvrhne do temnot.“ Lepší by bylo takové štěstí, jež nepřivolá nenávisť bohů a lidí: „Kéž nebořím města! Kéž nenaříkám v otrockém postoji sám!“ Takové přání však může vyslovit právě jen stařec či dítě, jimž „Arés nesídlí v duši“. Ale král a vladyka vojska? Jak by mohl beztrestně odmítnout to, k čemu jej zavazuje Diova spravedlnost?

Také vražda Agamemnona se odehrává v Diově režii. Zde se bůh projeví ze své nejtemnější stránky. „Mocný Die, dej mým prosbám moc! Splň je a naplň svou vůli,“ modlí se Klytaiméstra, když se za králem zavrou vrata paláce, kde na něho čeká osudový koupel. Oslovuje Dia zvaného *Teleios*, „mocný“, ale i „naplňující“, „završující“, přivádějící k cíli. A v páté epizodě, v děkovné modlitbě nad tělem zavražděného, nazývá Háda, boha smrti, „podzemním Diem“ a stříkající krev přirovnává k Diově vláze. Snad se tím dopouští rouhání, ale jistě říká i pravdu: „Vždyť co se bez Dia vyplní lidem? Co z toho neurčil bůh?“, nařká sbor nad mrtvým králem.

Zeus je tedy v pozadí všeho, každého zločinu a každého trestu, který je opět zločinnem: „Kdo boží, sám se skácí. Vražda se vrací vrahům. Dokud nám vládne Zeus – kdo spáchal zločin, ať trpí!“ zpívají starci. Toto ušlechtilé pojetí spravedlnosti však ústí v nekonečném koloběhu vzájemných odplat, ve kterém se stírá rozdíl mezi právem a zločinnem. Jaký je to bezútesný svět, v němž se každý vykonavatel Diovy spravedlnosti stává přestupníkem proti právu? „Bohové, skončete to trápení!“ zaznívá v prvním verši dramatu. Ačkoli královna po svém zločinu doufá, že „jsou všechna utrpení za námi“ a všechno se konečně „v dobré obrátí“, starci doboře vědí, že jde jen o další iluzi těch, kdo jsou právě u kormidla:

Už osud na novém brusu
ostří si spravedlivý meč
pro nové dílo zkázy.

V bezútesné atmosféře první části trilogie zazní přece jen na okamžik nejasný příslib naděje, který se ovšem ihned ztrácí pod vlnami událostí. Je to ve zvláštní odbočce během líčení událostí v Aulidě, v níž se sbor obrací s modlitbou k Diovi. Úvod hymnu je vykočením z příběhu:

Die, ať jsi kdokoli,
ať tvé jméno, jak chce, zní,
slycháš-li rád tohle jméno,
toužím tě jím oslovit.
S čímkoli tě, Die, srovnám,
s čímkoli tě poměřím,
zvažují-li váhu všeho –
není ti podobné nic kromě Dia...

Bohu nelze připodobnit nic kromě něho samotného a lze o něm vypovídat jen pravděpodobně. Těmito slovy se možná vykazují do patřičných mezí i následující úvahy o Diově spravedlnosti. Není však jimi zpochybněna závažnost těchto úvah: starci touží oslovit boha tak, jak sám chce.

Po „filosofickém“ úvodu nás možná překvapí upomínka na tradiční mýtus o dramatickém střídání božských generací. Úranos už nevládne a nad Kronem Zeus zvítězil:

Bůh, co kdysi vítězil
nad mocnými vítězi,
před Diem své boje sváděl –
započítán nebude!
Boha, který po něm bohům
pevnou rukou kraloval,
kterému šel každý z cesty,
Diova tvrdá pěst srazila z trůnu.

Tyto mytologické narážky dnes znějí dětinsky a cize, Aischylos si jimi však připravuje půdu pro odvážnou pointu svých teologických úvah. Tak jako Zeus završil vládu předchozích dvou generací bohů, i jeho vláda směřuje k určitému završení, které se však obrací k člověku:

To Zeus nám smrtelníkům
určil cestu k moudrosti
pravidlem, co jasně praví:
„Trápením se poučíš!“

Připomínky dávných zločinů, jež ženou člověka k novým zločinům, jsou zasazeny do rámce Diova plánu, v němž bohové člověku v jeho utrpení zjevují svou vlídnost:

V srdcích, jež si pamatují,
kape krev – a nedá spát!
I ten, který zmoudřet nechce,
nakonec vážněji váží své skutky.
Tak bohové s kormidlem v rukou
vlídnost zjevují násilím.

Bohové člověka násilím přivádějí k moudrosti, čímž zjevují svou vlídnost. Co je však onou „moudrostí“, o níž v Diově plánu běží?

Pojem moudrosti (*sófrsyné*), stejně jako pojem spravedlnosti (*diké*), se bude v průběhu trilogie ověřovat. Jistě není moudrostí míněna poslušnost k těm, kdo jsou

právě u moci, jak se holedbá Aigisthos po zavraždění krále: „Obloukem mjíš moudrost, když si troufáš s nadávkami na vládce!“ Moudře se však nezachoval ani Agamemnón, když se v aulidském přístavu rozhodl obětovat dceru. Nejprve by se zdálo, že moudrostí je pokora vůči osudu. Sbor krále chválí za to, že ve své myslí „vane s vichry osudu“. Jakmile se však (v souladu s božským výnosem a ve službách Diovy věci) rozhodne obětovat dceru, tu již vítr jeho myslí vane směrem „nečistým, bezbožným“. Právě králova odevzdanost osudové moci, za niž byl chválen, se nyní ukazuje jako jeho největší zločin. V předtuše budoucích událostí pak sbor celou událost glo suje parafrazí klíčového motivu z hymnu na Dia: „Však vahadlo práva se vychýlí a člověk se učí utrpením.“

V podobné situaci jako Agamemnón se v *Úlitbě mrtoému* ocitá Orestés, jemuž matkovraždu přikázala přímo Apollónova věštírna v Delfách, tj. nejvyšší náboženská autorita, která prostředkuje Diovu vůli. Pokud vraždu neprovede, říká věštba, bude ho stíhat hněv Erínyjí, jež povstávají z otcovské krve, způsobí strašlivý mor, bude vyobcován a postupně zmučen až k smrti. Orestés má navíc k vraždě i osobní důvody: „smutek nad otcem, úmorná bída a to pomýšlení, že slavné město, město hrdinů, co rozvrátili Tróju k základům, otročí dvěma ženám!“ Přesto Orestés v posledním okamžiku zaváhá, když před ním Klytáiméstra odhalí svou hrud', a obrátí se na přítele Py-lada s památnou větou: „Pylade... Mám se stydět zabít matku?“ Pyladés mu připomené Apollónovu věštbu a dodává: „Raději proti sobě poštvat celý svět, nežli si zne-přátelit bohy.“ Orestés se rozhodne a věc je hotova. Osudový kolotoč se pochopitel-ně roztáčí znovu. V závěru hry se Oresta zmocňují matčiny Erínyje a sbor jen bez-mocně naříká: „Jak tohle dopadne, čím se to skončí? Kdy konečně ustane běsnění zkázy?“

Důraz kladený v obou hrách na mravní dilema těch, kdo jsou vydáni osudovým ná-rokům, naznačuje, že právě zde je třeba hledat řešení hádanky o „cestě k moudrosti“ v závěru hymnu na Dia. Toto podezření potvrzuje třetí část trilogie, v níž se právě dile-ma stává ústředním tématem. Ukazuje se však v překvapivých rozměrech. Tam, kde jsme dosud sledovali člověka postaveného božskými silami do neřešitelné situace, od-krývá se totiž rozkol v rámci božského světa.

V *Agamemnonovi* a v *Úlitbě mrtoému* působil božský svět paradoxně a neúprosně, ale jako jednotný celek: tím, že král slepě uposlechne božích příkazů, stane se bezbož-níkem pronásledovaným stejně tak Erínyjemi, jako Diem. Orestés sice vraždí z popudu Diova syna Apollóna, ale zároveň pod hrozbou otcových Erínyjí. Nikde není náznak roz-poru mezi vůlí Dia či ostatních olympských bohů a působením Erínyjí. Teprve když Orestés rozkrýje „Hádovu síť“ vzájemných odplat a odebere se do Delf, aby dilema „ža-lostného vítězství“ světil do božích rukou, situace se nečekaně změní. S překvapením se dozvídáme, že Erínyje svůj úřad vykonávají „odděleny od bohů“ a že je s bohy nepojí ani „společný host u stolu“:

Hodina našeho zrození zrodila
úkol, co plníme tisíce těžkých let.
Jen bohů se nesmíme dotýkat.
Kdo sedá s nimi, ten nesedá s námi.

Ani Apollón, ani Athéna tyto odporné bytosti, „které si hnuší všichni bohové“, dosud neviděli a teprve díky Orestově případu se s nimi setkávají tváří v tvář. Kupodivu ani sám Zeus nepovažoval za vhodné stýkat se s tímto „rodem, za nímž se plazí krev“.

Apollón pohoršený odpudivým zjevem zakrvácených bohyň, které znečišťují jeho bezúhonnou věštírnu, odmítá s Erínyjemi diskutovat o jejich odvěkem právu trestat spáchané zločiny a nevybíravými slovy je z věštírny vyhání. Oresta má naproti tomu ve veliké úctě a slibuje mu ochranu. Ostatně i Zeus podle jeho tvrzení „dbá o důstojnost a práva vyhnanců, jež milosrdný osud přivádí ke dvěřím lidských přibýtků“. Vyhnanec je totiž tím, kdo jako Orestés (nebo Sofoklův Oidipús) pochopil svou vinu, své místo ve spleti osudových vztahů, a hledá nové východisko. V závěru delfské scény dokonce Apollón boží respekt k vyhnancům zesiluje pohoršlivým převrácením tradiční nábožen-ské perspektivy:

Prosí – a já ho ochráním!
Vždyť bohové i smrtelníci mají strach
před hněvem prosebníka, jehož zradili.

Navzdory postavení Diova syna a prostředníka boží vůle však Apollón nemůže Ores-ta zbavit nároků odvěkých zákonů osudu, zosobněných Erínyjemi. Nanejvýš dokáže bo-hyně vypráskat ze svatého místa, není však v silách jeho očištných obřadů vysvobodit Oresta z jejich hněvu. Orestés také pochopí, že k jeho vysvobození nestačí pasivní očista tradičními rituálními postupy, nýbrž je třeba najít spravedlivé rozuzlení případu. Po dlouhém a strastiplném putování dorazí do Athén, aby svou věc předložil moudré Diově dceři Athéně. Ta bude od počátku k oběma stranám přistupovat jinak než Apol-lón. S úctou ke všem, kdo se dovolávají práva, osloví obě strany sporu, a otevře tak pro-stor k dialogu.

Erínyje své krvelačné právo prosazují s přesvědčivou silou, Orestés má však Apolló-novo zastání. Pro Athénu tak nastává podobné dilema, s jakým jsme se setkali v prvních dvou částech trilogie. Má se jakožto ženská bohyně, která se v mnoha rysech podobá Klytáiméstre, přiklonit na stranu Erínyjí a dovolit jim, aby pomstily hrůznou matko-vraždu? Nebo má jakožto olympské božstvo dát za pravdu Apollónovi a prosadit Oresto-vo osvobození?

Takhle se věci mají... Smím ti dovolit,
abys tu zůstal? Mám tě poslat pryč?

To, nebo ono? Váhám... Těžko rozhodnout
a nepřivolat zlobu...

Bohyně brzy pochopí, že spor sama nedokáže rozhodnout. Jako se rozpor protichůdných aspektů božského světa obnažil teprve v lidské otázce, ani jeho řešení se neobejde bez lidské účasti. Athéna svolá radu „těch nejlepších“ ve své obci, aby na základě rovnocenného dialogu sporných stran rozhodli spor hlasováním.

V tomto „prvním soudním sporu“ rozsudek není předem dán. Apollón i Erínyje, božské síly vznášející protichůdné nároky, se na něm podílejí přesvědčivostí své řeči, rozhodnutí je však téměř výhradně v lidských rukou. Nakonec sice Diova dcera přece jen výsledek rozhodujícím způsobem ovlivní, nemohla by to však učinit, kdyby jí k tomu lidé nedali prostor. Lidská porota hlasuje těsnou většinou v Orestův neprospěch, ale Athénin zásah hlasování vyrovná. Spor tak poprvé během trilogie skončí nerozhodně, bez vítězů a poražených. Pro Oresta takový výsledek znamená, že jako první člověk Erínyjím „vyklouzí ze sítí“ a je zproštěn viny.

Příběh tím však nekončí. Nový způsob hledání spravedlnosti, založený bohyní na athénském Areopagu – hledání v dialogu, při němž má rozhodující úlohu institut hlasování –, si svou legitimitu bude muset teprve obhájit. Erínyje se cítí podvedena a hrozí, že zemi postihnou těžkým trestem za to, jak znevážila prastarou úlohu mstítelek bezpráví. Nastává napínavá scéna, při níž Athéna rozzuřeně bohyně přemlouvá, aby z obce neodcházel a staly se trvalou záštitou jejího právního řádu. V důmyslné řeči, při níž jí pomáhá bohyně přesvědčivosti (*Peithó*), slibuje Erínyjím, že za svou úlohu nebudou jako dosud proklínány, ale naopak ctěny, neboť

z jejich příšerných tváří,
budou mít občané veliký zisk.

Podle Athény musí i nadále platit, že „ten, koho zavalí jejich hněv, netuší, odkud se bere ta tíha“. Jejich trest však nebude vítězstvím jedné strany na úkor druhé, „žalostným vítězstvím“ práva, které je zároveň bezprávím, ale bude vítězstvím spravedlnosti, která je k prospěchu všech. Teprve když Erínyje uznají, že mohou i nadále vykonávat svou prastarou úlohu, aniž by způsobovaly zlo, jsou ochotné přijmout nabízené sídlo poblíž soudního dvora a stát se Aischylovým Athénám zárukou rozkvětu a prosperity. Proto mohou spoluobčanům velkého tragika radostně žehnat těmito slovy:

Všechny vás volám: radujte se
z bohatství, jež přeje osud!
Pozdravuji vás, občané
u Diovyh oltářů,
přátelé přátelské Athény,

kteří jste po čase zmoudřeli!
Nad vámi, co dýcháte
pod perutí Pallady
teď žasne její otec!

V tomto „vítězství, se kterým nepřichází zlo,“ tak došel ke svému naplnění plán „vševědouceho Dia“, „zachránce, který všechno určuje“, plán, který byl pro Athéňany 5. stol. př. n. l. stejnou výzvou a utopií, jakou je dnes pro nás.



České inscenace Oresteie

Eva Stehlíková

Téměř každá kritika nového uvedení Aischylovy trilogie na našich scénách začíná vysvětlením, že jde o významnou součást evropského kulturního dědictví, a pokračuje konstatováním, že se málo hraje. První tvrzení je nesporné. Jediná zachovaná řecká trilogie představuje vrchol antické tragédie, reprezentativního výtvaru athénské společnosti státu, v němž řecká společnost století v 5. př. n. l. ze sebe vydala to nejlepší, co mohla vytvořit: demokratické zřízení a v duchovní oblasti obdivuhodný heroicky koncipovaný ideál všestranně harmonicky rozvinutého člověka – občana, který je dodnes platný a inspirující. Toto výjimečné dílo zůstávalo však velmi dlouho pouze fascinujícím literárním textem, který k sobě poutal pozornost historiků, filosofů a umělců. Na jevišti se *Oresteia* vrátila víceméně až ve 20. století. V tomto smyslu nejsme pozadu za jinými zeměmi, dokonce se dá říci, že deset inscenací této trilogie na našich scénách (k nimž musíme připočítat i vynikající rozhlasové nastudování Jiřího Hořčíčky, které se od premiéry v roce 1966 dočkalo již sedmi repríz) tvoří významnou kapitolu. Vždyť v samotném Řecku, kolébce evropského dramatu, kde je tragédie považována za národní klasiku, vzniklo ve stejném období jen osm inscenací kompletní trilogie a čtyři další obsahující vždy jen dvě části.

Po průkopnické inscenaci Jaroslava Kvapila (1907) na scéně Národního divadla se u nás o *Oresteiu* pokusili především režiséři, jejichž vztah k antickému dramatu byl prokázán mnoha inscenacemi – Rudolf Walter, Karel Dostal a Milan Pásek. Dva další – Miloš Hynšt a Jaroslav Vostrý – se trilogií zabývali dvakrát. Miloš Hynšt na scéně Slovenského divadla v Uherském Hradišti (1980) vycházel dokonce z jiného překladu, jiné úpravy a koncepce výkladu a s pomocí jiného týmu vytvořil inscenaci zcela odlišnou od svého proslulého představení v brněnském Mahenově divadle (1962). Neměli bychom zapomenout ani na to, že *Oresteiu* hrála i divadla, která nedisponují velkým souborem a velkou scénou: někdejší Divadlo J. Průchy v Kladně (1981), Východočeské divadlo v Pardubicích (1985) a Klicperovo divadlo v Hradci Králové (1992). V padesátých letech, kdy by jistě bývalo možné zaštitit uvedení *Oresteie* tím, že byla oblibenou četbou Karla Marxe, se hrála pouze skromná koncertní inscenace Františka Štěpánka (1958), nastudovaná pro cyklus antických her v Městské lidové knihovně v Praze. Pod ochranným štítem vzdělávacího pořadu se tu podařilo předním pražským hercům oslovit generaci, která dosud neměla žádné zkušenosti s antickým dramatem.

Není divu, že v Národním divadle byla *Oresteia* uvedena až roku 1907, poté, když si už – se střídavým úspěchem – vyzkoušelo, jak hrát *Antigonu* a *Oidipa krále*. Správa Ná-

rodního divadla s vědomím velikosti tohoto úkolu požádala o spolupráci univerzitního profesora Josefa Krále, tou dobou jistě největšího znalce antického divadla na naší půdě, který *Oresteiu* přeložil. Na hledání výtvarné podoby inscenace se podíleli také ředitel Národního divadla Gustav Schmoranz a kritik a historik umění K. B. Mádl. Velkou pozornost věnovali dekoraci, kostýmům i rekvizitám, z nichž některé byly objednány u přední berlínské firmy Verch a Flothow. Obsazení bylo hvězdné: Agamemnona hrál Jan Vávra, Klytáiméstru Ludmila Danzerová, Oresta Karel Želenský a Élektru Leopolda Dostalová – její výkon dokázal, že lze zachovat vznešenost mluvy, a přesto ji oprostit od dřívějšího patosu. V inscenaci, která vynikala monumentální náznakovostí scény, symbolikou barev a přísnou skulpturální stylizací, se režisér Jaroslav Kvapil odvážil odmítnout snahu o rekonstrukci zpěvu a tanců chóru, jeho part seškrтал a nechal jej recitovat jednotlivými herci.

Oresteia Rudolfa Waltera (kromě *Hippolyta* uvedl kompozici *Oidipodeia*, vytvořenou úspěšně z *Oidipa krále*, *Oidipa na Kolóně* a *Antigony*) v brněnském divadle Na hradbách (1929) však téměř propadla. Zdá se, že se Rudolf Walter dopustil několika osudných chyb: příliš škrтал a proměnil tak tragédii v pouhý příběh Agamemnonovy vraždy a Orestovy viny. Jeho velké úsilí po „mramorové přisnlosti“, která by odpovídala duchu Aischylovy tragédie, nedošlo naplnění.

„Waltrova režie, jakmile přejde od představ a plánů k praktickému řešení, nedovede zaplnit jakési romantické a skoro bych řekl operní orientace, vytváří ztrnulé ‚živé obrazy‘ a postrádající intenzivního výtvarnického citění nedovede zaplnit jeviště skutečnou živou hereckou massou, jež by obrážela a tlumočila spodní osudové proudy antického dramatu“, jak psala dobová kritika. (Č. Jeřábek: Rozpravy Aventina 1928/29, č. 36, s. 363)

Už v těchto inscenacích se odhalilo, jak je velmi obtížné trilogii krátit, i když je to nutné, pokud ji divadlo nechce hrát devět hodin. Na rozdíl od evropských tendencí proměnit návštěvu představení v celodenní událost, u nás vládne spíše tendence opačná: stěžít může být kratší úprava, než jakou pořídil pro Východočeské divadlo Jaroslav Vostrý – hrála se totiž pouhé dvě hodiny. Zásadní krácení provedl také Milan Pásek, který spojil druhý a třetí díl trilogie a třetímu dílu dal nadto tvar jakési Orestovy horečnaté vidiny. Dramaturgická úprava textu, mnohdy radikální přetvoření originálního díla, která by umožnila obnažení struktury a obohacení tématu o nové významové plány, bývá u nás však vzácná. Častěji sledují úpravy antických dramát jen komunikační cíle – omezují se na pokusy o oživení dnes již zastaralých překladů, redukci nadbytečného mytologického aparátu na nejnutnější míru potřebnou k pochopení textu, popřípadě zhutnění rozsáhlých sborových nebo monologických pasáží. V případě *Oresteie* mají režiséři k dispozici několik novějších překladů – Šrámkův (poprvé inscenován v roce 1947), Stiebitzův (1962) a Renčův (1985), takže mohou alespoň volit podle svého režijního záměru, pokud se ovšem nepokusí získat nový překlad.

Vlastní interpretace bývá odvozena z tradiční představy, která spatřuje v *Oresteii* konflikt mezi dozrívajícím společenským principem, konflikt matriarchátu s patriar-

chátem, boj mezi starými a novými bohy, starým a novým společenským řádem. Osvození Oresta pak může být pojato jako důkaz vítězství demokracie nad tyranidou. Tím přirozené může být akcentováno kladné přitakání proměně společnosti, která se vyvíjí od primitivních počátků k vyššímu civilizačnímu stupni, ne-li přímo k nové spravedlnosti, zakotvené v mravním řádu vesmíru. Taková byla *Oresteia* Karla Dostala, uvedená krátce po válce, v době, kdy doznělo zuření válečných lític, které se proměnily v milotivě bohyně míru.

Opakem těchto harmonických a optimistických interpretací byla inscenace Evalda Schorma, která postrádala jakoukoli katarzi. Sřítet božských sil nechápal Schorm jak nelitostný zápas, ale pouhé absurdní střídání dvou člověku stejně nepřátelských principů, které zasahují do jeho života brutálně a iracionálně. Orestés byl sice očistěn z vraždy, soudem řádně osvobozen, ale opuštěn bohy a nepřijat lidmi, sám, na konci svých sil. Nebyla to interpretace převratně nová. Už Miloš Hynšt ve své druhé inscenaci trilogie na scéně Slováckého divadla předvedl Oresta, který končí zcela uštván a zněčen – jako bezmocná hříčka v rukou bohů. Jako by tyto dvě inscenace poznamenaly krušná normalizační léta, kdy byl režisér Hynšt vypuzen ze svého domovského divadla stejně jako filmař Schorm byl odehán od filmu. Hynšt ovšem podepřel svou interpretaci zásahem do textu tím, že eliminoval závěrečnou proměnu Erynií v Eumenidy, stejně jako ve své první inscenaci v Mahenově divadle – tam však měl k drastickému zásahu do textu jiný důvod: Aischylův konec se mu zdál neorganický a měl jej za ústupek dobovému vkusu. Tehdy však ještě končil svou inscenaci hymnickým zpěvem, opěvujícím šťastnou budoucnost lidstva.

Bylo by jistě pošetilé rekonstruovat na moderní scéně antickou tragédii – jak říká známý citát z díla filosofa Hérakleita: „Nelze dvakrát vstoupit do téže řeky.“ Je však pozoruhodné, že čas od času se vynořují pokusy využít alespoň tvarosloví antického divadla. Překvapivě, ale v souladu se svou režijní koncepcí to učinil právě Miloš Hynšt, který v Mahenově divadle (1962) proměnil *Oresteiu* ve velké oratorium, v němž hudba, zpěvní a melodramatické složky i pohyb byly důsledně prokombinovány a jejich účinek byl umocněn užitím masek a kostýmů doplněných kothurny. Ani on se však ne snažil o nápodobu řeckého divadla z 5. století př. n. l. – masky byly inspirovány spíše kultovními totemickými maskami primitivních národů než antikou, nebyly tu užity obvyklé kaširované kulisy napodobující mramorové sloupy, ale hlavním materiálem se stalo dřevo. Tato antika tedy nebyla ani kamenná, ani bílá, ale dřevěná, a nadto se svou červení a modří odvolávala spíše na barevnost mykénské kultury. Navíc Hynštova inscenace byla pojata jako divadlo na divadle. Scéna připomínala řecké divadlo s jakousi kruhovou orchestrou, která poskytovala centrální hrací prostor, vyvýšené čtvercové podium sloužilo jako skéné pro akce protagonistů, amfiteátrovitě uspořádané schodiště zase pro akce chóru. Protagonisté se před očima diváků nejprve oblékli do svých kostýmů, obuli kothurny, nasadili si masky a teprve pak vstoupili na scénu jako postavy děje. Tento ojedinělý pokus byl jen částečně úspěšný. Užití masek a kothurnů při-

spívalo k zásadní stylizaci hereckého projevu bez psychologie, současně však masky zkraslovaly hlas a deformovaly slovní projev, chůze na kothurnech ztěžovala pohyb na příkrém schodišti a neumožňovala přirozenost ve složitých pohybových kreačích. Ačkoli inscenace, v níž umělecké vedení Mahenovy činohry usilovalo o zdůraznění a rozšíření svých představ protiiluzionistického politického divadla, které by zaujalo diváka maximálním společenským patosem, vyvolávala polemiky, vyvolávala i zaslouženou úctu.

Většina inscenací však tíhne spíše k civilní oprostěnosti. Taková byla částečně i inscenace Evalda Schorma v Národním divadle (1981), pro niž Josef Svoboda připravil imponující, monumentálně jednoduchou scénu s nízkým schodištěm po celé šíři jeviště, vyvýšenou hrací plochou a architektonickým prvkem, znázorňujícím v prvních dvou částech bránu Agamemnonova paláce. Z článku dramaturga Jaroslava Krále v programu je zřejmé, na co kladli tvůrci největší důraz:

„Hlavní váha inscenace spočívá zcela na bedrech herců. Tady nepomáhá nic, co kdo zná z učebnic o antickém divadle. Každý interpret musí do hry vložit celou svou osobnost, vyvolat v sobě city, které se v civilizovaném světě potlačují, a spoutat je v dokonalé formě. Herci se museli zbavit strachu z velkého gesta, a přitom maximum výrazu vložit do veršů; slovo je tu vládcem.“

Přestože nakonec každá ze tří částí trilogie zůstala samostatným kusem, který nebyl dostatečně ani propojen, ani gradován, čteme v kritikách obdiv k úsilí herců a především nadšení z výkonu Jany Hlaváčové: „Z hlavních postav první místo výrazně zaujímá Klytaimnéstra. V přísných obrysech, bez jediného zbytečného gesta zobrazila Jana Hlaváčová (jejíž šíře talentu je zcela mimořádná) ženu, vladařku, milenku, matku milující i nenávistnou, a to často v jediné větě, prostou změnou intonace, kdy v hrané ušlechtilosti probleskne tón sprostoty, který se bez přechodu změní v tón velitelky. Její setkání s Agamemnonem L. Munzara, provokativně nadřazeným vítězstvím, její pohrdavé nakládání s milencem Aigísthem P. Kostky, samolibým a činu neschopným, strach z návratu syna Oresta a zastíraná radost z jeho domnělé smrti, to jsou schůdky, po kterých vystupuje a vyrůstá postava v složitou tragickou osobnost.“ (V. Sochorovská, Mladá fronta, Praha 7. 1. 1982)

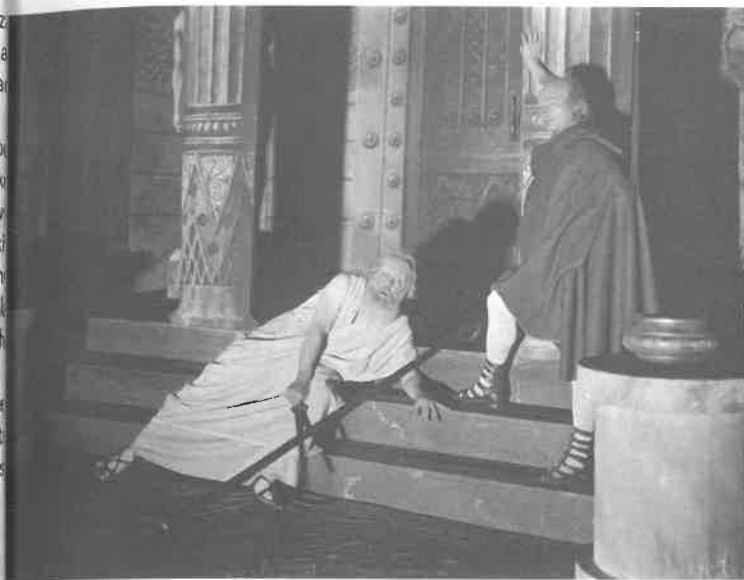
Jana Hlaváčová se tak postavila po bok Leopoldě Dostalové, o níž kritika psala rovněž s velkým uznáním: „L. Dostalová v Klytaimnéstře odestřela zase celou klasiku zasvěcené tragédky, jež v pravém svém žilvu sestupuje do spalující výhně vybičovaného pudu vyjimečného žensví, aby odtud vynesla celé břímě kruté a lstné vášně, jež obrací svět na rubu. Chladný svit, nestřeženě řevavíci zlymi ohni v zraku, královský majestát, prosazující živelnou démonii úlisným a křivě obřadným postojem a gestem; tyranka svištevého tónu a drsně lomeného mužství; úzkostná ženština hrající o život pravdivě pathetickou nadnáškou přetvářky; extatická až do šálení smyslů sokyně vlastní zločinnosti, kterou našla v autosugesci raněného citu.“ (Značka s.jc, Lidová demokracie 11. 2. 1947)

Málo kdy se zřejmě dosud podařilo, aby vrcholem *Oresteie* byl právě třetí díl. Snad tomu tak bylo v inscenaci Karla Dostala (1947) v Národním divadle, u něhož slavnost-

ní závěr soudu a smíru dostupoval očistné výše. Těžké a masivní kvádry na pozadí z rudlé oblohy v prvních dvou tragédiích se v závěru rozrostly do širokého schodiště, na němž se k jasné modrému nebi vzpínaly dva řecké sloupy, takže i scéna podpořila klasické vyznění tragédie.

Kritika tuto inscenaci označovala za silnou a působivou, ale i akademicky nudnou pečlivě vypracovanou a stylově čistou, ale i plnou vnějšíkové čistoty s nechtěnou klamavou okázalostí, vzácně uměřeně sladěnou do sošných a obrazově stylizovaných pohybů s úsporným jevištním pohybem a gestem, ale i plnou dutého patosu, který skřípal v archaickém soukolí, zkrátka za vrchol sezony i její dokonalé ztroskotání. Nechtěl tu dokonce i hrozivý tón, v roce 1947 ještě nový: marxistická kritika ostře vytkla „že idealistický světový názor je skutečně na překážku správnému pojetí uměleckého díla“. (H. Budínová, Kulturní politika 1946/47, č. 23, str. 7)

Rozporuplný kritický ohlas měly i další inscenace, což svědčí o tom, že byly jistě stále ně provokativní. Svědčí to však i o poyrchních znalostech Aischylovy trilogie a nejméně kritérií, které toto dílo na našich scénách provázejí. A bohužel svědčí i o pomíjivosti divadla a nemožnosti zpřítomnit dávno minulé inscenace.



Národní divadlo v Praze, 1907, režie Jaroslav Koapiš

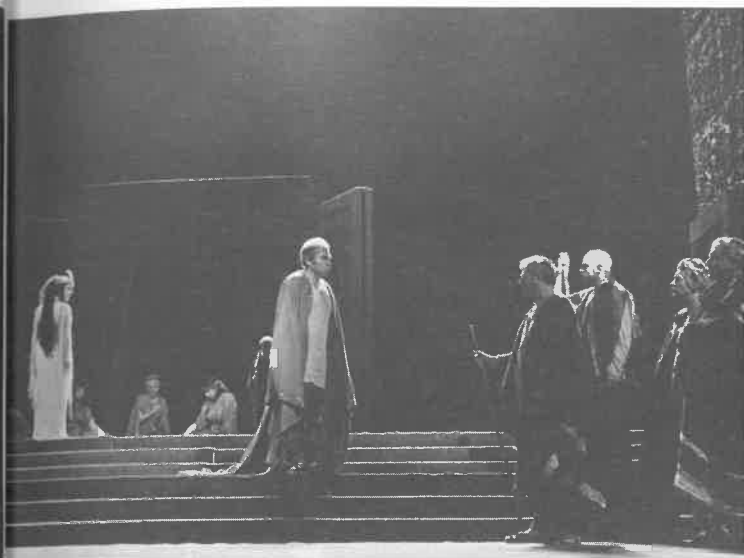


Národní divadlo v Praze, 1947, režie Karel Dostál

(foto J. Heinrich)



Státní divadlo v Brně, 1962, režie Miloš Hynš



*Luděk Munzar jako Agamemnón, Národní divadlo v Praze, 1981, režie Ewald Schorm
(foto dr. J. Sooboda)*



Ela Pospíšilová jako Pallas Athéna, Slovenské divadlo v Uherském Hradišti, 1980



*Jana Hlaváčová jako Klytaiméstra, Národní divadlo, 1981
(foto V. Hanzl)*

Oresteia na českých scénách

- 1907** Národní divadlo, Praha 29. 11. 1907 (9x)
Překlad: Josef Král
Úprava: Jaroslav Kvapil
Režie: Jaroslav Kvapil
Hudba: František Picka
- 1929** Městské divadlo Na hradbách, Brno 11. 5. 1929 (4x)
Překlad: Josef Král
Úprava: Rudolf Walter
Režie: Rudolf Walter
- 1947** Národní divadlo (Stavovské), Praha 8. 2. 1947 (16x)
Překlad: Vladimír Šrámek
Režie: Karel Dostal
Výprava: Zdeněk Rossmann
Hudba: Miroslav Ponc
Choreografie: Růžena Gottlieblová
- 1958** Lidová universita ve Velkém sále Městské lidové knihovny, Praha 21. 9. 1958 (1x)
Režie: František Štěpánek
Úvodní slovo: Bořivoj Borecký
- 1962** Státní divadlo (Mahenovo), Brno 29. 4. 1962 (19x)
Překlad: Ferdinand Stiebitz
Režie: Miloš Hynšt
Scéna: Zdeněk Pavel
Kostýmy a masky: Petr Diviš
Hudba: Josef Berg
Dirigent: Jan Šrubař
Choreografie: Jiřina Ryšánková
Dramaturgie: Bořivoj Srba



*Sylva Talpová jako Élektra,
Divadlo bratří Mrštíků v Brně, 1985,
režie Milan Pásek (foto M. Chmelář)*



*Zdenka Bittlová jako Élektra,
Východočeské divadlo v Pardubicích,
režie Jaroslav Vostrý (foto J. Ptáček)*

1980 Slovácké divadlo, Uherské Hradiště 12. 1. 1980 (17x)

Překlad: Vladimír Šrámek

Úprava: Miloš Hynšt

Režie: Miloš Hynšt

Scéna: Vojtěch Štolfa

Kostýmy a masky: Klotylda a Jiří Pitrovi

Hudba: Zdeněk Pololáník

Choreografie: Elena Krošláková-Lindtnerová

Asistent režie: Jaroslav Kyncl

1981 Divadlo J. Průchy, Kladno 21. 3. 1981 (22x)

Překlad: Ferdinand Stiebitz

Úprava: Jaroslav Vostrý

Režie: Jaroslav Vostrý

Výprava: Milica Gedeonová

Hudba: Václav Zamazal

Asistent režie: Ján Uhrín

Dramaturgie: Daria Ullrichová

1981 Národní divadlo (Tylovo), Praha 17. 12. 1981 (33x)

Překlad: Vladimír Šrámek

Úprava: Jaroslav Král

Režie: Evald Schorm

Scéna: Josef Svoboda

Kostýmy: Jan Dušek

Choreografie: Alena Skálová

Dramaturgie: Jaroslav Král

1985 Divadlo bří Mrštíků, Brno 29. 6. 1985 (14x)

Překlad: Václav Renč

Úprava: Milan Pásek

Režie: Milan Pásek

Scéna: Karel Zmrzlý

Hudba: Vladimír Werner

1985 Východočeské divadlo, Pardubice 16. 3. 1985 (16x)

Překlad: Ferdinand Stiebitz

Úprava: Jaroslav Vostrý

Režie: Jaroslav Vostrý

Výprava: Jaromír Vosecký

Pohybová spolupráce: Karel Bednář
Dramaturgie: Václav Červenka

1992 Klicperovo divadlo, Hradec Králové 29. 2. 1992 (12x)

Překlad: Ferdinand Stiebitz

Úprava: Jaroslav Vostrý

Režie: Karel Brožek

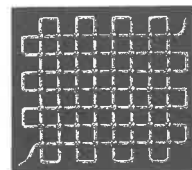
Kostýmy: Ivana Brádková

Scéna: Václav Vohlídal

(Z databáze Ústavu pro klasická studia Akademie ČR)



AISCHYLOS / ORESTEIA



Přeložili Petr Borkovec a Matyáš Havrda
pro činohru Národního divadla
2001-2002



Osnova trilogie

AGAMEMNÓN

Prolog (verš 1–39)

Hlásný zahlédne světlo signalizující vítězství Řeků u Tróje.

Parodos (40–257)

Počátek řeckého tažení proti Tróji. Kalchantův výklad věštného znamení. Hymnus na Dia. Oběť Ifigenie.

Epizoda I (258–354)

Klytaiméstra potvzuje pád Tróje.

Stasimon I (355–487)

Paridův trest. Daň za vítězství u Tróje.

Epizoda II (489–680)

Posel ohlašuje Agamemnonův šťastný návrat a líčí katastrofu, která při návratu postihla zbytek vojska.

Stasimon II (681–781)

Óda na Helenu. Bezprávní plodí trest.

Epizoda III (782–974)

Agamemnonův příjezd a jeho vítání s Klytaiméstrou. Scéna s purpurovými látkami.

Stasimon III (975–1034)

Obavy sboru před blížící se katastrofou.

Epizoda IV (1035–1330)

Kassandra. Minulé a budoucí zločiny Átreova domu.

Předěl mezi epizodami tvoří krátká skandovaná pasáž ve verších 1331–42.

Epizoda V (1343–1576)

Vražda Agamemnona a Klytaiméstrino přiznání viny. Smlouva s démonem pomsty.

Exodos (1577–1673)

Aigisthos. Hádky se starci.

ÚLITBA MRTVÉMU**Prolog** (1–21)

Orestés přichází s Pyladem uctít otčův hrob. Vidí sbor otrokyň s Élektrou a schová.

Parodos (22–83)

Sbor přichází obětovat na hrob krále z příkazu Klytaiméstry, kterou vyděsil zlý sen. Ženy předpovídají pomstu.

Epizoda I (84–305)

Úlitba mrtvému králi. Setkání Élektry a Oresta. Apollónova výhružná věštba.

Kommos (306–478)

Náboženské a psychické přípravy k pomstě. Élektra a Orestés nařikají nad otcem, sbor je podněcuje k činu. Vyzývání Dia a podsvětních síl.

Epizoda II (479–584)

Přivolávání mrtvého otce. Klytaiméstrin sen o hadovi. Plán vraždy.

Stasimon I (585–651)

Hrůzné zločiny dávných žen. Naděje ve spravedlnost Erínyjí.

Epizoda III (652–782)

Orestés se lstí vetře do paláce. Scéna s chůvou.

Stasimon II (783–837)

Vyzývání Dia a ostatních bohů v naději na konečné vysoubození.

Epizoda IV (838–934)

Smrt Aigistha. Orestův poslední rozhovor s matkou.

Stasimon III (935–972)

Oslava spravedlivé pomsty.

Exodos (973–1076)

Orestova obhajoba, při níž se zjevují Erínyje. Orestés prchá hledat ochranu v Apollónově věštírně v Delfách. Rekapitulace zločinů.

LASKAVÉ BOHYNĚ**Prolog** (1–139)

Pýthie líčí dějiny delfské věštírny. Spatří v chrámu Oresta a spící Erínyje. Apollón slíbuj Orestovi podporu. Objevuje se přízrak Klytaiméstry a burcuje Erínyje ze spánku.

Parodos (140–178)

Erínyje se probouzejí a hledají Oresta.

Epizoda I (179–234)

Apollón vyhání Erínyje z chrámu.

Epizoda II (235–306)

Děj se přesouvá do Athén. Orestés se modlí k Athéně. Erínyje Oresta vyslídí a slíbují mu zhoubu. Orestés se obhajuje.

Stasimon I (307–396)

Erínyje „spoutávají“ Oresta výhružnou písní a opěvují svou roli podsvětních mstitelek.

Epizoda III (397–488)

Athéna vyslechne Erínyje i Oresta a svolává soudní proces.

Stasimon II (490–566)

Erínyje varují před zpochybněním odvěkého řádu spravedlnosti.

Epizoda IV (566–1020)

Soud. Apollón se ujímá obhajoby a vede spor s Erínyjemi. Hlasování, Athénin zásah. Ustavení soudu na Areopagu. Bohyně usmiřuje hněv Erínyjí, roztrpčených výsledkem hlasování. Přemlouvá je, aby v Athénách přijaly ctihodnou úlohu laskavých strážkyň práva. Erínyje athénské obci zehnejí a slíbují moudrým občanům prosperitu.

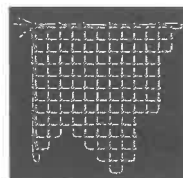
Exodos (1021–1047)

Procesí, modlitby, výskot.

Poznámka:

Většina terminů je převzata z 12. kapitoly Aristotelovy *Poetiky*, jejich aristotelského vymezení se však nedržíme důsledně. *Parodos* je vstupní sbor, *stasimon* každá další samostatná lyrická kompozice. *Kommos* je truchlozpěv, při němž se střídají herci a sbor. Číslo označující příslušné verše řeckého textu.

AGAMEMNÓN



**HLÁSNÝ
SBOR STARCŮ
KLYTAIMÉSTRA
POSEL
AGAMEMNÓN
KASSANDRA
AIGISTHOS**

HLÁSNÝ

Bohové, skončete to trápení,
 které mě moří celý dlouhý rok,
 a zbavte mě už stráže na střeše
 paláce Átreových synů,
 kde ležím jak poslední pes.
 Houf souhvězdí znám dávno nazpaměť,
 vím o hvězdách, co velí jejich sněmu
 jasnějším třpytem a ohlašují
 zimu i parné letní měsíce.
 Očima doprovázím jejich západy,
 bdím, když se na obloze rodí.

Tak noc co noc, den po dni, nekonečný rok
 vyhlížím v dálce světlo pochodně,
 záblesky ohně, znamení,
 že naše vojsko udolalo Tróju.
 Musí to být. Vždyť ženě, co mi vládne,
 té, která myslí jako muž,
 srdce po ničem jiném nežízni.

Když polehávám v promáčeném lůžku,
 které mi nedá spát a za kterým
 nechodívají sladké sny –
 vždyť ten můj povedený nocleh hlídá
 namísto spánku ostražitý strach
 a nepovolí unaveným víčkům,
 aby se pevně zavřela –,
 a když si usmyslím, že písnička,
 nějaký starý nápěv, dva tři milé tóny
 by ulevily tomu soužení
 a zaplašily neodbytnou dřimotu,

Prolog

z hrdla mi vyrazí jen pláč
 a naříkání nad neštěstím domu,
 co příliš dlouho není spravován
 tak starostlivě jako dřív.
 Kéž dám už brzy sbohem trápení!
 Ať tmu rozsvítí oheň, v něž tak doufám!

Plameny! Tam! Buď pozdraveno, světlo,
 co slibuješ den našim temnotám
 a celý Argos voláš do tance!
 Vítej! Vítej!

A teď co nejrychleji za paní,
 musí se přece probudit
 a před očima všech svých poddaných
 vykřičet radost nad tím znamením.
 Vždyť padla Trója!

A první tanec bude můj –
 tři šťastné strany rozhozených kostek,
 které se ukázaly vladařům,
 vrhla má hlídka. Nebudu snad brát
 svůj díl z té vydařené hry?
 Ať se pán domu vrátí zpět
 a já smím stisknout milovanou ruku!

O jiném mlčím. Na jazyku klíč.
 To kdyby palác uměl promluvit,
 řekl by celou pravdu, vše.
 Ti, kteří vědí, rozumějí.
 Před ostatními paměť selhává.

SBOR

Deset let, desátý rok
od chvíle, kdy vzplál strašlivý svár,
v němž pohlédli tváří v tvář
král Trójanů Priamos a mocní vládci
Meneláos a Agamemnón,
vůdcové řeckých vojsk.

Deset let, desátý rok,
co svorní synové velkého Átrea –
ti, v jejichž jednotě semkla se vážnost
dvou trůnů a žezel,
kterou je obdařil Zeus –
spustili na tisíc argejských lodí
a s vášnivým pokřikem vrhli se do vln.
Ať promluví vojsko v tom královském sporu!
Byli jak supi, co v šílené bolesti
tlučou se ve větru, v zoufalých vírech,
co vysoko, vysoko nad hnízdem veslují
vesly mohutných křídel,
když se v nic obrátí horoucí úsilí,
se kterým střežili kolébky mláďat.
Však někdo z nejvyšších –
ať Apollón, Pan nebo Zeus –
slyší ty hosty v nebeském domě,
úzkostný nárek a zděšený křik.
Za těmi, kteří se provinili,
vždy – třeba po letech –
posílá zuřivou Erínyji.

Tak Zeus, ochránce hostinných práv,
kvůli ženě, jež patřila mnohým,
za Paridem vyslal argejské krále
a s nimi dlouhý boj, vřavu, co zavalí
Řekům i Trójanům ruce a nohy.
A v čase krvavých obětí,
dřív nežli dojde k naplnění,

Parodos

kolena padnou do prachu,
kopí se rozletí v tříšť.

Teď buď, jak buď – tím, co se stane,
naplní se, co určeno.
Ani obětí zažehlou ohněm,
ani úlitbou, obětí plodin,
nesmíří krutý boží hněv
ten, kdo se odvážil přestoupit právo.

Nám starým, sešlým, jimž churavé tělo
odmítlo sloužit argejské zemi,
nebylo dáno slovo v tom sporu –
lodě odpluly bez nás.
S holí se belháme kolem svých příbytků,
slaboucí tak jako děti.
Stařec a dítě, jaká jen podoba!
Arés jim nesídlí v duši.
Jsme staří, sešlí, jsme jako stromy,
jimž na větvích šramotí zežloutlé listí,
jsme slaboucí tak jako děti.
Tři nohy nosí nás po světě sem a tam,
bloudíme tu jak denní sny.

Co ohňů všude! Klytaiméstro!
Královno, pověz, proč? Co se stalo?
Jaká jen zpráva tě přiměla
rozeslat oběti k tolika oltářům?
Plameny stravují obětní dary
veškerým bohům, co spravují město,
nebeským, podsvětním, těm, kteří pečují
o naše náměstí, těm, kteří stráží dům.
Pochodně planou! Kam se jen podíváš,
vděčně se plameny vzpínají k nebi,
a olej z paláce, jemný a bezelstný,
přináší úlevu ohni.

Pověz nám všechno, co svedeš a smíš,
a ztiš naši úzkost, Klytaiméstro.
Vždyť nevíme kudy kam.
Hned toneme v obavách, hned zas
naděje z hořících obětí pláší
sžravý neklid a úmorný žal.

Ó mohu vyprávět o tom, jak dvojice králů
velela válečné výpravě, o přízni bohů, jež vyplula
společně s loděmi plnými řeckého vojska. Vždyť alespoň slovům
bohové doposud vdechují sílu a váhu.
Smím zpívat o tom, že achájské vládce,
kteří jak jeden muž vládli svým mladičkým šikům,
s kopími v rukou, co po pomstě hladoví,
k Trójanům vyslal rozhorlený pták –
černý král ptáků před králi lodí
vznesl se vzhůru a vzápětí za ním
bílý král ptáků roztrhl vzduch.
A svorně usedli po straně ruky, z níž vylétá kopí,
tak blízko paláce, na očích všech, co se chystali,
a z vřelého břicha zaječí matky, již nespasil bezhlavý úprk,
rvali a hltali jeden plod za druhým.

Žal, žal, jaký jen žal! Kéž ale zvítězí dobro!

Když věštec zahlédl ptáky, jak zaječí matku
sápají, jak žerou zaječí plod, jemuž k zrození nezbyl čas,
spatřil v nich královskou dvojici, dva krále rozličných povah, dva vůdce
tisíce lodí – a znamení vyložil slovy:
„Vojsko, jež odráží od břehů, za čas
pokoří Tróju a Priamův lid. Osud smete
záplavu pod zdmi se pasoucích městských stád.
Jenom ať boží zášť nerozetne
velikou uzdu, kterou obemkne
argejská výprava Trójanům šíjí,
ať jen ji bozi neskryjí tmou.“

Strofa I

Antistrofa I

Vždyť cudná Artemis vidí ty perutné psy svého otce
i jejich ubohou obětí i vyhřezlé zárodky,
a její soucit a něha, s níž sklání se k mláďatům, mění se v zlobu –
hrozí se, štítí té ohavné hostiny.“

Žal, žal, jaký jen žal! Kéž ale zvítězí dobro!

„Znám tvoji laskavost, překrásná bohyně,
k bezbranným lvičatům útočných lvic,
vím, že když divá zvěř v hnízdech či brlozích
vyvrhne k bradavkám hladová mláďata,
spoléhá na vlídnost, kterou je obklopíš –
přesto však, prosíme, naplň to zjevení,
znamení dobrá i varovná.
Pajána prosím, volám a vzývám,
ať ctnostná Artemis na řecké lodě
nesešle bouři a zběsilý přívál
větrů, co oprou se do přídí
a vojsko nadlouho uvězní v přístavu.
Prosím, ať neprahne po druhé oběti,
oběti nejedlé, jež nedbá zákonů
a palác zachvátí krvavou rozepří,
svárem, co manžela nechová v bázni.
Vždyť domu vládne úskočná zloba,
ta nezapomíná a pomstí své děti.“
Takové osudy vyzvěděl od ptáků Kalchás
a s přáním příznivé plavby je vyvolal před prahem vládců.
A proto zpívej:

Žal, žal, jaký jen žal! Kéž ale zvítězí dobro!

Die, ať jsi kdokoli,
ať tvé jméno, jak chce, zní,
slycháš-li rád tohle jméno,
toužím tě jím oslovit.

Epóda

Strofa II

S čímkoli tě, Die, srovnám,
s čímkoli tě poměřím,
zvažuji-li váhu všeho –
není ti podobné nic kromě Dia.

A když svá slova
hlasitě zpívám,
jako bych odhodil bláhový kámen.

Bůh, co kdysi vítězil
nad mocnými vítězi,
před Diem své boje sváděl –
započítán nebude!

Boha, který po něm bohům
pevnou rukou kraloval,
kterému šel každý z cesty,
Diova tvrdá pěst srazila z trůnu.

Jen ten, kdo Dia
písněmi chválí,
k moudrosti dospěje jako šíp k cíli.

To Zeus nám smrtelníkům
určil cestu k moudrosti
pravidlem, co jasně praví:
„Trápením se poučíš!“

V srdcích, jež si pamatují,
kape krev – a nedá spát!
I ten, který zmoudřet nechce,
nakonec vážněji váží své skutky.
Tak bohové s kormidlem v rukou
vládnost zjevují násilím.

*Antistrofa II**Strofa III*

Právě tehdy Agamemnón,
starší vůdce výpravy,
který věštce nehanobil
a vál s vichry osudu –
v čase, kdy se Achájové
u Aulidy tísnili
v burácivém vlnobití,
naproti vzdáleným chalkidským břehům,
kdy posádkám bezmocných lodí
ze zásob nezůstalo nic,

Antistrofa III

kdy od Strýmonu zadul vítr,
s nímž k palubám galér přilétá hlad
a zlostnou zahálkou trávené týdny,
vítr, co přístav mění v past
a zvlčile vojsko žene do ulic,
co trhá lana,
nešetří lodě,
znovu a znovu
nastavuje čas
a souží výkvět argejských mužů,
v čase, kdy věstec vůdcům oznámil,
že lék, jenž trpkou bouří utiší,
je tíživější nad nemoc,
a vykřikl jméno božské Artemis
a králům vytryskly slzy
a bili holemi o zem –

Strofa IV

tak tehdy řekl starší vládce:
„Když neposlechnu, strašnou pohromu
na sebe přivolám, však stejná zkáza
čeká, když dítě usmrtím
– své dítě, klenot svého paláce –
a v horkých proudech
panenské krve
otcovské ruce
poskvím navždy.“

Antistrofa IV

Což tu lze volit a nespáchat zločin?
 Jak bych jen mohl opustit
 palubu lodi, zradit spojence?
 Po právu žádají oběť,
 divoce dychtí po panenské krvi,
 co zkrátí zuřivé větry,
 Ať věci k dobrému spějí!“

A potom – jakmile navlékl
 postroj osudové moci
 a vítr jeho mysli začal vát
 nečistým, bezbožným směrem –
 zapomněl na strach, byl odhodlán ke všemu.

Tak slepá vášeň,
 jež plodí bolest,
 ze smrtelníků
 snímá všecken děs.

Už nezáváhal – za bezradné lodě,
 za vítězství svých pomstychtivých vojsk
 ve válce kvůli ženě mnoha mužů
 obětoval svou vlastní dceru.

Čím byly prosby k bohům, k otci,
 křik, vzlyky, tvář ještě dívčí
 těm sudím, kteří viděli jen boj
 a vřavu válečných lodí?

Modlili se. Pak otec sluhům poručil
 dceru, jež k zemi
 upadla v slzách
 a jeho roucho
 tiskla ze všech sil,

jak roční kozu sklonit nad oltářem,
 a přikázal, ať do dívčích úst
 zatlačí pásku – uzdu, v níž se mlčí –,
 aby hlas, co jí tryskal ze rtů,

Strofa V

Antistrofa V

z té ladné přídě spanilé lodi,
 nesvolal na dům boží hněv.
 Záhyby oslnivé řízy
 padaly na zem, šafránový lem
 stékal po rukou těch, co ji zvedli.
 A dojmavé šípy pohledů
 létaly z očí zalitých pláčem –
 dostihly každého z obětníků.

Vše potemnělo
 a ztichlé tělo
 vyvstalo náhle
 jak na obraze.

Každého chtěla zavolat jménem –
 vždyť tolikrát hodovní síní
 zazníval její panenský hlas,
 jímž s láskou doprovázela
 otcovy prosby za šťastný osud.

Co bylo potom, neviděl jsem už,
 nemohu o tom vyprávět.
 Jen to, že Kalchantova věštba
 nebyla vykřičena zbytečně.
 Však vahadlo práva se vychýlí
 a člověk se učí utrpením.
 Budoucnost ale nemůžeš poznat
 dřív, než se sama ukáže tvým dnům.

Tak proč si zoufat?
 Vždyť je to stejné
 jako ji vítat
 s radostnou tváří.

Až s úsvitem budeme moudřejší.
 Kéž věci mají příznivý spád,
 jak si to přeje naše paní,
 nejbližší záštita Argu,
 jediný strážce achájské země.

Strofa VI

Antistrofa VI

SBOR

Přicházím k tobě, Klytaiméstro,
s úctou k tvé moci. Sluší se
vzdát všechny pocty ženě vladaře,
když mužův trůn je prázdný.
Doručili ti dobrou zprávu?
Anebo obětuješ s novou nadějí
v nějakou příznivou zvěst?
Věř mi, že čekám na každé tvé slovo.
Chceš-li však mlčet, za zlé ti to nemám.

KLYTAIMÉSTRA

Dlouhá noc slibné svítání rodí.
Ať je to tak, jak praví přísloví.
Co se teď dozvíš, překonává vše,
po čem jsi prahnul. Z toho, co ti povím,
budeš mít radost, již ses nenadál.
Priamův palác patří Argejcům!

SBOR

Co říkáš? Nevěřím svým uším!

KLYTAIMÉSTRA

Trója je naše. Mluvíme neznámou řečí?

SBOR

Radost mě, paní, dohání k slzám.

KLYTAIMÉSTRA

Pláč svědčí o tvé věrnosti.

SBOR

A je to jisté? Máš nějaký důkaz?

KLYTAIMÉSTRA

Jak by ne! Pokud si bůh nezahrává.

Epizoda I**SBOR**

Důvěřuješ snad snovým obrazům?

KLYTAIMÉSTRA

Nestarám se o taková zdání.

SBOR

Nevzrušily tě, doufám, splašené zvěsti?

KLYTAIMÉSTRA

S kým tady mluvíš? S nerozumným děckem?

SBOR

Kdy se to stalo? Kdy ji dobyli?

KLYTAIMÉSTRA

Za noci, z níž se zrodil dnešní den.

SBOR

Co? Který z poslů by to dokázal?

KLYTAIMÉSTRA

Héfaistos, jenž vyslal z Ídy zář.
Hranice zažihala hranici,
až se ten rozohněný posel vrátil k nám.
Nejprve Ída zburcovala Lémnos,
kde Hermův útes zapláhl do noci,
z ostrova oheň spěchal na Athós
a Diův vrchol přijal třetí pochodeň,
k nebesům šlehl putující žár,
aby se v mžiku snesl k hladině
a zvesela se sklouzl po hřbetech
širokých vln, a vznícená louč,
zlatá jak zlatý sluneční kruh,
dospěla k srázným skalám Mákistu,

a hora nemeškala, nedřímala, hned
 spĺnila úkol: přes eurípský proud
 letělo světlo k Messapionu,
 kde hlídky zapálily ztrouchnivělý vřes.
 Tak oheň ohni dával odpověď
 a plamen za plamenem šířil zprávu dál.
 Pak neslábnuocí záře přeběhla
 jak luna krajem na asópských březích
 až na temeno kithairónských hor,
 aby tam probudila nový jas,
 jenž vystřídá ji v celonočním běhu,
 a horské strážce neodmítly vzkaz,
 poslaný z dále, oheň zašlehl
 výš, nežli bylo přikázáno,
 jezero Gorgoniných očí
 zezlátlo v říticích se plamenech
 a svit pak zalil horu toulavých koz
 a přiměl hlídku nepřerušit sled,
 hranice rozsvítla celé pohoří
 a světelný chvost stoupal výš a výš,
 nad strmý mys, jenž hlídá
 sarónský přívoz, tam se zřítíl dolů
 a padl na vrcholek arachnajských skal
 k hranici blízko města, která vzplanula,
 a její světlo, vnuk ídského ohně,
 slétlo až sem, na palác Átreovců.

Tak moji běžci – druhý díky prvnímu
 a třetí díky tomu, který předcházal –
 naplnili ten ohňový běh.
 A zvítězili všichni, poslední
 i první. Chtěl jsi důkaz, tady je:
 manžel mi poslal z Tróje znamení,
 na němž jsme byli domluveni.

SBOR

Až potom budu bohům děkovat.
 Teď ještě toužím po tvých slovech.
 Chci znovu slyšet všechno, co jsi říkala,
 i věci, o nichž dosud nevím nic,
 a ještě chvíli žasnout, paní...

KLYTAIMÉSTRA

Dnes ráno patří Trója Achájům.
 Nářek i povyk asi táhnou městem.
 Jako bys naráz nalil do mísy
 olej a ocet – nesmísí se spolu.
 Ani křik poražených Trójanů
 nesplyvá s křikem nových vládců města.
 Slyšíš, jak různé osudy
 ozývají se různými hlasy.

Ti první objímají mrtvoly
 manželů, bratrů, otců. Klekají
 u jejich hlav a z hrdel,
 stažených bolestí a ponížením,
 dere se jim jen bezútešný pláč.
 A druzí? V ranním šeru pátrají,
 čím zahnat hlad, co trval deset let,
 a cokoli a kdekoli
 je k snědku, za snídani mají.
 Boj skončil a s ním všechna kázeň, řád –
 náhoda rozdává tu losy vítězům.
 Už ustlali si v domech Trójanů
 a pod střechou, na pohodlném lůžku,
 kam neproikne rosa ani mráz,
 teď usínají požehnaným spánkem.
 Je konec trápení. Dnes žádná stráž
 nepřetne jejich klidný sen.
 A budou-li mít v úctě bohy města
 i boží chrámy pokořené země,

pak vítězství se neobrátí v prohru
 a uchvatitel ujde uchvácení.
 Kéž vojsko nepropadne chtivosti
 a nerabuje odevzdané město!
 Ať touha po válečné kořisti
 nevezme vládu do svých rukou!
 Je třeba myslet na bezpečný návrat,
 na druhou půli obtížného běhu.
 Kdo ví, zda vojsko, které odpluje,
 aniž by urazilo jediného boha,
 nestihnou probuzená muka zemřelých.
 Snad lodě nezaskočí žádná pohroma!
 Tak mluví žena.

Ať nám však vládne dobro! Nikoho
 ať nezviklají plané pochyby!
 Raději nežli prosit o štěstí,
 které je kdesi v nedohlednu,
 těším se z toho, co je nadosah.

SBOR

Rozumná slova, Klytaiméstro.
 Mluvíš jak moudrý muž a předkládáš
 jen přesvědčivé důkazy.
 Chci poděkovat bohům, jak se má.
 Veliká radost, kterou prožívám,
 stojí za všechny útrapy.

Die, ó králi, ó laskavá noci,
 z níž povstalo veliké vítězství,
 blyštivé jako nádherný šperk,
 ty, která jsi sevřela trójské zdi
 sítí tak hustou, že těsnými oky
 nesvedl proklouznout silný muž,
 neprosmýkl se obratný chlapec –
 otrockou vlečnou sítí zkáz,

Stasimon I

pevnou a rozlehlou,
 v níž uvízli všichni Trójané!

Před velikým Diem v obavách trnu,
 lekám se ochránce hostinných práv.
 Vždyť po léta Parida provázal
 k prasknutí napnutým lukem
 a čekal, aby šíp z čistého nebe
 neslétl před terč anebo za něj.

Diova střela zasáhla cíl –
 spoutaná Trója mohla by mluvit.
 Po téhle stopě lze s jistotou jít.

Jak určil, jednal.

Jenom bezbožník

říká, že bohům

důstojnost brání

starat se o ty, co hrubě a drze

pošlapou posvátné právo.

Bez trestu nezůstává jediný

z opovážlivých skutků

těch, jimž se mysl dme pýchou,

těch, co si troufají víc nežli smějí

a jejichž palác kypí přepychem,

nadměrnou odvahou, přemírou štěstí.

Ať všechno trápení mjíj náš úděl!

Kdo moudře váží své kroky,

váží si moudré míry věcí.

Je navzdýcky ztracen

ten, kdo se dáví bohatstvím,

do oltáře práva den co den kope,

dokud z něj nezbude nic.

Ničemná svůdnost jej žene vpřed –
 bezuzdné dítě zaslepenosti,
 která mu šeptá mateřské rady.

Strofa I

Antistrofa I

Léčba je marná.
Bolestná pomsta
nedoutná vskrytu –
rudé plameny
šlehají vzhůru a děsí svým jasem.
A tak jako nečistý bronz
oprýská časem, zmatní a zčerná,
navždycky zčerná i muž,
jakmile spatří tvář trestu.
Kdo městu přivodil bezmezné strasti
je jako chlapec, který zatoužil
rukama polapit letící ptáky.
Jeho pláč nedojme žádného z bohů!
Toho, kdo nedbá o právo,
bohové srazí na kolena.

A tak ani Paris
neušel soudu a trestu,
když Meneláovi uloupil ženu,
když znectil hostinný stůl.

Ženu, jež zemi, městu, lidem
zanechala jen
řinčení štítů,
povely, hlahol,
semknuté šiky,

lodě, co sténají pod tíhou zbraní,
a se svým zkázonosným věnem
zlehýnka vešla branou Ília.
Kdopak kdy viděl větší troufalost!

A věštcí v domě hořekovali:
„Ach, běda domu, běda jeho vládcům,
běda lůžku, krokům ženy,
jež nocí něžně přicházejí k mužům.
Zůstal tu sám, tak ponížěn – a mlčí,
nezuří, nežadoní, celé dny
bez jediného slova touží po té,
která je za mořem. Stín, nic než stín

Strofa II

teď vládne síním královského domu.
Už zajídá se mu
ladnost i půvab krásných soch.
Což nehybné oči dokáží přijmout
touhu a milostný cit?

Vidiny mučí jeho spánek –
bolestné, slastné,
vášnivě, trpké.
Jen stesk a hořkost
zůstanou po nich.

Vždyť sotva spícího člověka zmámí
čarovný přelud, vábivý sen,
hned zase mizí bezmocným dlaním
a k cestám spánku víc nepřilétá.“
Však stejné hoře, ba ještě horší
bydlí teď s lidmi u domácích krbů.
Městem se ozývá nářek
z příbytků těch, kteří odpluli k Tróji
a společně pozvedli argejské kopí.
V každém z nich slyšíš truchlící ženu,
co s puklým srdcem přivolává toho,
který je za mořem. Jak strašný čas!
Co otřesných scén a zdrcených srdcí!
Kdo neměl by v mysli
tvář toho, který odešel?
Však místo mužů vrací se uma
a popel z ubohých těl.

Antistrofa II

Bůh Arés, ten zlatník kupčící s těly,
v divokém boji nad zkřížená kopí
pozdvihl vahadlo kupeckých vah –
namísto zlata však z Ília
posílá tíživý prach,
jenž oči blízkých namísto třeptu
zaliže zoufalým pláčem.

Strofa II

To Arés hrne
do těsných uren
šedivý popel,
vyhaslý prach.

A všichni doma chválí své mrtvé –
ten statečně válčil a ten se ctí pad
v krvavém boji. Pro cizí ženu!
Leckdo už mlčky reptá, výčitka
kdekoho dusí. Z toho zoufalství
vzmáhá se v lidech zášť vůči vládě.

Tam u městských hradeb
spí tolik krásných, statných těl.
Tak zavilá Trója v dobyté hlíně
schystala vítězům hrob.

Zoufalství plodí vztek, vztek zase řeči,
jimiž lid splácí dluh vyřčené kletby.
S úzkostí čekám, že zaslechnu to,
co dosud tají hluboká noc,
co dosud přikrývá tma.
Vždyť očím bohů neunikají
ti, kteří v boji prolili

potoky krve.

A Erínyje,
černější než čern,
když přijde čas,

šťastlivce, jenž si nevsímá práva,
připraví o všechno pozemské štěstí
a navždy jej uvrhnou do temnot.
Kdo podá ruku podsvětním stínům?
Nebi se přičí nadměrná sláva,
zpod Diových víček vylétá blesk.

Kéž zakusím štěstí,
co nepřivolá nenávist!
Kéž nebořím města! Kéž nenaříkám
v otrockém postroji sám!

Antistrofa III

Městem se žene rychlonohá zvěst
o rychlonohém ohni, který přináší
jen dobré zprávy. Kdo však ví,
zda mluví pravdu? Zdali to není
lež bohů? Kdo by srdci dovolil
zahořet horkou novinou,
a pak se trápil, když se zpráva změnil?
Snad blázen, jemuž rozum vyhasl,
anebo ten, kdo myslí jako dítě.
Vždyť vládá ženy často vděčně vzplane
pro to, co dosud skrývá temnota,
a udílí až příliš svůdné rozkazy,
jež pohasnou tak náhle, jak se rozhoří.

Epóda

SBOR

Zakrátko se však jasně ukáže,
zda smíme věřit loučím strážných hranic,
plamenům putujícím k palácovým zdem,
zda to vše není sladké šálení,
co okouzilo mysl jako sen –
posel k nám spěchá od pobřeží.
Vidíte, stíny olivových snítek
chladí mu uříčené čelo.
Vyprahlý prach, ten věrný bratr bláta,
který mu pokryl vysílené tělo,
napovídá, že promluví – a mnoho,
že nebude se shánět po klestí,
aby nám dýmem oznámil, co ví.
Buď naši radost slovem posílí,
anebo... nechci ani pomyslet.
Kéž dobré zdání v jistotu se změnil!
A ten, kdo naší obci přeje
cokoli jiného, ať sklídí sám
ovoce svého pomatení!

Epizoda II

POSEL

Buď zdráva, milovaná země,
otcovská půdo! Vracím se
zářivým ránem desátého roku.
Co nadějí mi vzalo mořské dno.
Alespoň tahle se mi splnila!
Nevěřil jsem, že umřu mezi svými,
už nedoufal, že jednou najdu hrob
v nejdražší zemi.

Buď pozdravena,
argejská vlasti, zdravím vás,
paprsky slunce nad mou krajinou,
přijmi můj pozdrav, Die, nejvyšší
ze zdejších bohů, i ty, Apollóne!
Šíp z tvého luku už nehledá hrudě
achájských mužů. Nad Skamandrem
dal jsi nám poznat nesmírný hněv.
Nyní nás, Foibe, ochraňuj,
tiš naše rány!

I vás, bohové
argejských tržišť, teď oslovuji,
i tebe zdravím, přemilý Herme,
posle, co střežíš posláním poslů,
kteří tě za tvou péči ctí!
Heroje, co nás k Tróji vyslali,
zdravím a prosím, ať vlídně přijmou
vojáky, které minulo kopí
vražedné války.

Příbytku králů,
přistřeší vládců, důstojný trůne! Bohové,
jimž sluneční jas rozsvěcuje tvář,
jestli kdy dříve, i nyní je čas
zářícím zrakem uvítat krále,
který tak dlouho chyběl všem v zemi!

Vrací se ten, jenž vašim temnotám
i dlouhé noci těch, co stojí zde,
přináší světlo – král Agamemnón!
Přivítejte jej, a co nejlépe,
tak slavně, jak si zaslouží.
Motykou, již mu do ruky vtiskl
sám Zeus, rozkopal Tróju,
obrátil hlínu, vymýtil všechno
trójské sémě. Těžkým postrojem
spoutal tu zemi a nyní –
náš vládce, starší z našich králů,
přichází jako požehnaný muž.
Komu ze současníků náleží
slavnější pocty, oddanější dík?

Vždyť Paris – ani město, spřáhnuté
s ním – nemůže se chvástat,
že jeho drzý skutek vážil víc
než utrpení, které zavínil.
Za únos ženy a loupení v domě
Parida stihl spravedlivý trest:
ztratil svou kořist, srovnal se zemí
dům svého otce a rozvrátil vlast.
Dvojnásob zaplatil Priamův rod!

SBOR

Jen vítej, posle našich vojsk.

POSEL

Ze samé radosti bych přivítal i smrt!

SBOR

Tolik vás trápil stesk a touha po vlasti?

POSEL

Tak, že teď pláču štěstím.

SBOR

To jste se roznemohli sladkým trápením.

POSEL

Proč sladkým? Jak to myslíš? Nerozumím.

SBOR

Vždyť toužili jste po tom, který toužil.

POSEL

Chceš říct, že... tesknili jste? Jako my?

SBOR

Zkroušené srdce často vzdychalo.

POSEL

Nám vzala válka zem, ne vám. Tak proč ten žal?

SBOR

Mlčeti zlato! Dávno se tím řídím.

POSEL

Proč? Báł ses něčeho, když vládce bojoval?

SBOR

Že bych teď kývl smrti. Jako ty.

POSEL

Však už je dobře. Tak to zkrátka chodí,
že všechno, co se vleče, přináší
jak slunečné, tak podmračené dny.
Komupak život neztrpčí
na tisíc trampot. Jenom bohům.

Vždyť kdybych vám měl nyní vykládat
o dřině, bídném nocování
na ostrých klínech, které trčely

v stísněných chodbách stranou paluby,
nebyl bych, věřte, hotov do rána.
Kdo z vás by neplakal sám nad sebou,
když nedostane ani denní přiděl?

A ještě horší časy nastaly,
jakmile lodě přirazily k břehům.
Spali jsme pod zdmi. Šaty vpjely
snad všechnu vlhkost oblohy i země.
Prosáklí na kost jsme tam leželi,
s havětí v urovaných vlasech.

Hodiny bych tu mohl vyprávět
o tuhé zimě, vražedkyni ptáků,
co udeřila spolu s ídským sněhem,
o vedru, které vzduchu vzalo dech,
když k polednímu vlny utichly
a moře spalo... Ale proč?
Nač to vše připomínat? Je to pryč.
Útrapy dávno odvál čas
a mrtví netrápí se ani tím,
jak znovu žít. A ti, co žijí dál?
Proč mají sčítat padlé, zoufat si
nad nepříznivým osudem?
Troufám si říct, že dobře udělá
ten, kdo dá vale hořkým vzpomínkám
a s poklonou je vyprovodí z domu.
A za všechny, co bojovali v Tróji
a přečkali těch krušných deset let,
tvrdím, že sebevětší muka
nezvítězí nad naším vítězstvím!
Právem se mohou – slunci tváří v tvář –
chlubit ti, kteří okřídleni slávou
překonávají moře i zemi:
„Dobývše Tróje kdysi vojska argejská
tu kořist vítězslavnou bohům hellénským
na věčnou slávu na svatyních přibila.“

Každý, kdo jejich slova zaslechne,
ať chválí vojáky i velitele
a skloní se před laskavostí Dia,
jenž za vším stál. A to je vše.

SBOR

Tvá řeč mě uchvátila, její proud
mě unáší a já se nebráním.
Zvídavost starců vrásky nemívá.
Však první by měl palác poslouchat,
Klytaiméstra – pak teprve já.

KLYTAIMÉSTRA

Nevidíš, že už dlouho jásám? Proud
divoké radosti mě uchopil
od chvíle, kdy se palácové zdi
zaleskly v plameni, jenž oznámil,
že Trója leží v troskách.
Tehdy mě kdosi káral: „Vidíš pochodeň,
a ihned věříš, že je Trója naše?
Jak snadno se dá ženské srdce unést!“
Mysleli, že snad blouzním. Přesto jsem
po městě rozslala oběti
a jásot rozlehl se odevšad
– co ženských srdcí bije okolo! –
a lidé scházeli se před chrámy
a konejšili vonné plameny.
Tak věru nevím, proč mám poslouchat,
co dávno znám. A ostatní
mi přece může povědět náš král.

Můj manžel! Vrací se mi zpět
a já jej tolik toužím zahrnout
bezmeznou úctou, kterou k němu cítím.
Vždyť jaký den by oči dobré ženy
naplnil větším jasem, nežli ten,
v němž bůh zachránil muže, který válčil,

a ona před ním otvírá bránu.
Tohle mu, prosím, vyříd. Pověz mu,
ať chvátá, ať si přece pospíší –
můj miláček a miláček nás všech.
Ať je zas u mě, ať se podívá
na věrnou ženu, jež mu patří tak,
jako mu patřila, když odplouval.
Ať je zas u mě, u oddané psice,
co hlídala mu dnem i nocí dům
a stíhala ty, kteří by mu chtěli
zkřivit jen jediný vlas. Ať přijde
a přesvědčí se, že jsem pořád stejná,
tak jako pečete, co zanechal.
Vždyť o rozkoších s jiným, pomluvách,
kterým tak málo stačí k rozletu,
netuším víc než o barvení bronzu.
A proč bych pravdu nestavěla na odív?
Cožpak pro urozenou ženu
mohou být hrdá slova hanbou?

SBOR

Ta slova znějí pěkně... obzvláště,
dá-li jim někdo pravý smysl.
Řekni však, posle, co je s Meneláem,
vždyť také po něm toužíme.
Unikl nástrahám a vrací se
k domovu spolu s ostatními?

POSEL

Jak mohu příjemnými slovy lhát
a myslet, že tím posloužím svým přátelům?

SBOR

Svěř pěkným slovům pravdu. Svár těch dvou
se stejně dlouho neutají.

POSEL

Nu... Meneláos... zmizel nám.
I se svou lodí. Je to tak.

SBOR

Zmizel? A kdy? Hned u Tróje?
Anebo v bouři? Ta si nevybírá.

POSEL

Trefil jsi do černého. Jen pár slov –
a je v nich celé strašné neštěstí.

SBOR

A dal vám někdo zprávu? Jiný námořník?
Alespoň jestli žije, nebo ne.

POSEL

Nikdo nic neví. Pouze bůh,
co živí všechno živé – Hélios.

SBOR

Jak se ta bouře strhla? Kdy se vzdálila?
Vyprávěj o tom božím dopuštění.

POSEL

To po mně nechtěj, to se nesluší
pokazit vám i sobě šťastný den
špatnými zprávami. Tak bohy neuctím.

Jen tehdy, když se posel dovleče
s mrtvolnou tváří nazpět do země
a zdrcenému lidu oznámí,
že vojsko padlo v strašných bolestech,
že město stihla rána, ze které
každému v obci srdce krvácí,
že mnoho lidí z mnoha příbytků

vypráskal bič se dvěma prameny,
který si tolik zamiloval Arés –
zlo s dvěma hroty, dvojspřeží,
za jehož koly nezůstává nic než smrt –,
jen tehdy, myslím, v hrůze, v ohromení,
má posel Erínyjím zazpívat
chvalozpěv, z něhož se všem tají dech.

Já jsem však posel šťastných zpráv,
na které čeká rozjásaný lid.
Proč míchat dobré se zlým? Vykládat
vám o bouři, v níž zuřil boží hněv?

Vždyť... jenom bozi mohli způsobit,
že blesky vodě přísahaly věrnost
a moře dalo ohni stejný slib.
Ze starých nepřátel se stali spojenci
a jako důkaz noční úmluvy
přinesli zkázu lodím Argejců.
Vlny se ve tmě zdvíhaly jak hory
a hroutily se s burácením dolů
a thrácký víchřil tříštil koráb o koráb
a hnal příď na příď v nepřičetném dešti.
A potom, náraz, lodě zmizely
ve víru toho mizerného pastýře.
Když zrána slunce vyšlo nad obzor
a zalilo svým světlem hladinu,
my uviděli obraz, co bral řeč:
Egejské moře bylo poseté
stovkami mrtvol, zbytky lodních koster
a tříští stěžňů, vesel, cáry plachtoví
jak louka plná rozevřených květů.
Nás a náš koráb, který vyvázl
z té hrůzostrašné noci bez šrámu,
někdo buď unesl či vyprosil –
já nevím... prostě někdo... člověk ne, spíš bůh
se chopil našich kormidelních vesel.

Dík spásné náhodě, co laskavě
 usedla pod našimi plachtami,
 nás nevířaly břehy plné skal
 a příboj nebičoval naše lodice.
 Zakotvili jsme. Byl už bílý den
 a my – my žili, žili, jako zázrakem
 nás mořský Hádés nepočítal ke svým.
 Skoro jsme nevěřili tomu štěstí!
 Vzápětí ale radost vystřídal
 smutek nad nečekanou pohromou,
 co rozdrtila vojsko Argejců
 a ukrátila stovky životů.
 Jestli z nich někdo zůstal naživu,
 teď o nás mluví jako o mrtvých.
 Však není divu. My zas myslíme,
 že zahynuli všichni kromě nás.

Ať věci vezmou dobrý konec!
 Především musíš nyní věřit,
 že Menelaos bude první z těch,
 kteří se vrátí... ale... Pokud některý
 z paprsků přece jenom objeví
 našeho krále živého a zdravého,
 máme snad naději, že Zeus,
 jenž dosud nechce zničit celý rod,
 povede jeho kroky zpátky k nám.
 Nic víc už nemám na srdci.
 A říkám ti tu jenom čistou pravdu.

SBOR

Kdo to byl, ten nepoznaný,
 co tak trefně hledal slova?
 Kdo to byl, ten bezhlasý,
 který osud uhadoval?
 Kdo to byl, ten bezejmenný,
 jenž ke jménu Heleny –
 nevěsty s tváří zahalenou
 závojem války,
 hlomozem kopí –
 navzdýcky připojil přídomek Trójská?
 Spatřil ji rozsévat trojí zkázu:
 viděl, jak lodě
 spaluje na troud,
 trojstupy mužů
 zalévá krví
 a město obrací v trosky.
 Když vyplula ze vzdušných látek,
 do zad jí mocně vydechl zefýr.
 A hned, jak dosáhla Simoentu
 a jeho zarostlých břehů
 – bohyně sváru to chtěla! –,
 zástupy mužů
 se daly jak lovci
 po zavřených stopách vesel.

Co si zloba usmyslela,
 změnila v čin: stihla Tróju
 svazkem, který svazuje,
 poutem, které trýzní těla.
 Za to, že byl poplíván stůl,
 že byl drze zneuctěn
 Zeus, přísný strážce krbu,
 po čase trpce
 platili všichni,
 kdo hlučně zpívali svatební hymnus

Stasimon II
*Strofa I**Antistrofa I*

na počest nevěsty. Ženichův rod,
 jenž místo rodu
 bezbožné ženy
 oslavil sňatek
 veselou písní,
 zakrátko poznal jiný zpěv.
 S ním celé Priamovo město
 naučilo se odlišný hymnus,
 tísnivý žalozpěv plný děsu.
 Teď jméno Parida volá,
 proklíná strašlivý sňatek.
 Co bédování
 nad prolitou krví
 tolika statečných mužů!

Jistý muž ve svém příbytku
 vychoval kdysi mládě lva,
 od struku zahnané lvíče,
 chtivé matčina mléka.
 Zprvu tak krotké a oddané,
 přítulný společník dětí,
 rozverná útěcha starců.
 V náručí se často hřálo
 jako narozené děcko,
 předlo a věčně při chuti
 pletlo si bradavky s prsty.

Strofa II

Když ale časem dospělo,
 hlas rodu náhle procitl.
 Těm, co je vyrvali smrti,
 splatilo lásku a péči
 hostinou, o kterou nestáli –
 bezhlavým rdošením stáda.
 Dům tone v potocích krve,
 denně padá nová ovce,
 každý si jen tiše zoufá.

Antistrofa II

Tak z vůle bohů v těch stěnách
 vyrostl obětník zkázy.

Zprvu se zdálo, že na trójská trziště
 potichu vklouzlo bezvětrí,
 že sama mírnost vešla branami,
 amulet na prsou přepychu,
 šíp očí, vykrojený z něhy,
 květ lásky, co srdce dohání
 k bezbřehé beznaději.
 A pak naráz obrátila!
 Sňatek, jenž se blyštil štěstím,
 přivedla k truchlivému konci,
 jakmile dostihla Priamův rod,
 vedena hostinným Diem,
 zkáza domu, pohroma všech,
 kteří ji spatří,
 ta, která nevěstám
 nosívá pláč: Erínyje!

Strofa III

Otcové dětem a dědové vnučatům
 svěřují moudré úsloví,
 poznání staré jako lidský rod:
 člověčí štěstí a blahobyť
 potomstvo na svět přivádějí
 a příznivý osud plodivá
 bezectnou beznaději.
 Soudím jinak! Ať třeba sám.
 Tvrdím, že bezbožný skutek
 rodívá jeden plod za druhým
 a všechny mívají zkřivenou tvář
 dědičnou poskvmou otců.
 Avšak dům, jenž pevně kráčí
 po přímé cestě
 práva a zbožnosti,
 nosívá dál krásné plody.

Antistrofa III

Vždyť v srdcích nešťastných lidí
 prastará zpupnost plodí
 mladou drzost, plnou sil.
 Dnes či zítra přijde den,
 kdy bědné lúno protrhne
 zmar, s nímž je marný veškerý boj,
 nezdolný démon, troufalec,
 kterému není nic svaté,
 černočerná zkáza domu,
 k zešílení věrný obraz
 těch, z kterých se kdysi zrodil.

Strofa IV

V dusivém přišeří domků,
 uprostřed zčernalých zdí,
 plameny práva chválí
 spravedlivé životy.
 Dům, kde se v zlatě koupají
 špinavé ruce, zahalí tmou,
 odvracejí se, prchají
 k neposkvěným ohništím.
 Právo nedbá moci peněz,
 klamně chvály zlata. Všechno
 vede k příslušnému konci.

*Antistrofa IV***SBOR****Epizoda III**

Můj králi, který jsi Tróju proměnil v zmeť
 prachu a rozvalin, Átreův synu,
 jak tě mám oslovit, jak ti vzdát čest,
 tak, abych míru svých díků naplnil k okraji?
 Nerad bych přelil a nerad bych nedolil –
 mnoho je těch, kteří pohrdli právem,
 a zdání si cení víc nežli pravdy.

Co lidí si ochotně popláče s tím,
 k němuž se štěstěna obrací zády,
 aniž jim osten zármutku zanechá
 na studených srdcích nejtenčí šrám.
 A šťastný úděl někoho z bližních
 dovedou sdílet jen tak, že násilím
 přimějí k úsměvu kamennou tvář.
 Však dobrého pastýře nesplete zrak,
 co pečlivě předstírá oddaný cit
 a za ním ukrývá úlisný chlad.

Netajím, že když jsi před lety vypravil vojsko
 jen s jediným cílem – mstít Helenin pád,
 tvůj zářivý obraz v mém srdci potemněl.
 Měl jsem tě za toho, jemuž se vysmeklo
 kormidlo rozumu z doposud bezpečných rukou,
 jenž povolnou zpupnost neváhá vykoupit
 životem statečných argejských mužů.

Dnes, kdy se navracíš, však opět cítím
 horoucí oddanost a jako přítel
 říkám, že vítězům útrapy sládnou.
 Však, budeš-li chtít, časem odhalíš sám,
 kdo z těch, kteří zůstali doma,
 ctil poctivě právo a kdo neznal mez.

AGAMEMNÓN

Argejská země! První z pozdravů
je tvůj a bohů, které uctíváš!
Vracím se zpět i jejich zásluhou
a v Tróji jsem se práva dovolal
i jejich přičiněním. Bohové
vyslechli žalobce i obhájce,
aniž by sporným stranám dali slovo,
a jistou rukou tiše pustili
do zkrvavené umy oblázky,
jež znamenaly zkázu Ília.
Jen zbožné přání sklonilo se však
nad druhou schránou – žádný z kamenů
necinkl o její bronzové dno.

A oheň dosud doutná! Hustý kouř
už zdálky dává zprávu o městě.
Ne, vítr zkázy ještě neustal
a žhavý popel, který umírá
společně s domy, trhy, hradbami,
obrací přepych v okázalý sloup
černého dýmu. Bohům děkuji
za tento pohled. Je mi důkazem,
že vymohli jsme částku za loupež,
co přestoupila všechny hranice,
že kvůli ženě Tróju rozmetlo
na prach a popel zvíře Argejců,
zubaté zvíře, koňův potomek,
šik skrytý za těžkými štíty,
jenž při západu Plejád vyrazil
k tichému skoku. Krvelačný lev
přelétl městské hradby, prolomil
veřeje domu, kde se dosyta
nalízal královské krve.
Co říkám, mějte, mocní bohové,
za pozdrav i dík!

O tvých obavách
jen krátce – pozorně jsem naslouchal
a jediné z těch slov bych nezměnil.
Bez výhrad, starče, stojím při tobě.
Vždyť málokdo si nezáludně váží
bližního, jehož hýčká štestěna.
V tolika srdcích se hromadí jed –
těm, jimiž zmítá horkost závisti,
přináší dvojnásobné soužení:
hekají pod břemenem vlastních běd
a užírá je pohled na štěstí
za dveřmi cizích domů. Myslím si –
a vím, co mluvím, neboť dobře znám
chování lidí, v němž se odráží
každý jak v čirém zrcadle –
že ti, kteří se staví upřímně
a naoko mi prokazují čest,
nejsou než obrazy stínů.
Jen Odysseus – ať je živ, či ne –
zaslouží chválu, neboť u Tróje,
o které zprvu nechtěl slyšet nic,
mi sloužil jako spolehlivý kuň,
nezlomný luk a neoblomný štít.
A o všem dalším, co se dotýká
obce a bohů, nyní pomlčím –
na sněmu, který brzy svoláme,
pečlivě rozvážíme každý krok.
Vždyť dobré věci třeba ohlídat
a bránit, aby vzaly jiný směr.
Tam, kde je zapotřebí zákroku,
musíme rychle, avšak s rozvahou
ránu buď otevřít či vypálit,
a odvrátit tak muka nemoci.

Je čas jít do paláce, do domu,
kde plápolá můj krb, a pozdravit
bohy, co vyslali mě z jeho zdí

a k jeho prahu přivedli mě zpět.
Ať trvá vítězství, s nímž přicházím!

KLYTAIMÉSTRA

Nestydím se tu vyznat, občané,
manželskou lásku. Vždyť čas otupí
zbytečný ostych. Jediné slovo,
co vám teď povím, nemám od jiných.
Všechna jsou má a jenom mé jsou dny,
o kterých svědčí... týdny, měsíce
a temné roky, plné úzkosti,
kdy můj muž válčil u Tróje.

Co strašnějšího může potkat ženu
než tupá samota, již rozptýlí
jen posel se zlou zprávou o muži.
A sotva první zmizí, druhý hned
přibíhá s ještě horší pohromou.
Kdyby jej zkravilo tolik ran,
co jich k nám připlavalo s proudem zpráv,
snad by byl dřavější nežli síť.
A kdyby v bojích padl tolikrát,
kolikrát pohřbili jej poslové,
byl by jak trojtělý Géryonés –
směl by se chlubit, že jako on
po třikrát oblékl hliněný plášť.
Věřte, že nejednou mě – zoufalou
ze stále stejně nepříznivých zvěstí –
vší silou museli rvát z oprátky,
do níž jsem stáhla hrdlo plné slz.
To proto, muži, při mně nestojí
tvůj syn, jak by se slušelo... náš syn,
záruka našich slibů... Orestés.
Nediv se, prosím. Má jej u sebe
spojenec nás dvou – fócký Strofios.
Jak věrný přítel! On mě varoval
před dvojnásobnou pohromou:

před nebezpečím, v němž se nacházíš,
a před vzpourou, co hrozí paláci,
jestliže u Ília padne král –
lid už má v povaze bít do padlých.
Ty důvody jsou, uznáš, upřímné.

Nepláču, vidíš. Prameny,
z nichž řinula se slza za slzou
po celý čas, už vyschly. Nemohu...
Oči mám zanícené věčným bděním,
bezesnou tmou a pláčem, vyhlížením
spásného ohně, jenž se nerozsvěcel.
A když mi přece víčka poklesla,
i pouhé chvění křidel komára
mi přetrhalo sen svým pískotem –
vždyť vídala jsem, drahý, víc tvých ran,
než mohl pojmut čas mého spánku.

Tolik jsem vytrpěla. Nyní však
s lehkou a jasnou myslí vítám zpět
manžela – psa, jenž opět ohlídá
svěřené ovce! Pevný přední stěh,
co nevydá loď bouři! Střešní sloup,
splývající až k zemi! Jediného
potomka svého otce! Pevninu,
která se začernala z obzoru,
když lodníci už nevěřili! Proud,
v němž poutník svaží okoralé rty!
Takhle jej vítám, jen takovou řeč
zaslouží, tvrdím. Ať každá závist
drží se zpátky! Vždyť zla bylo dost.

Teď už, můj milovaný pane,
pojď ke mně, sejdi dolů... nejdražší...
ne!... na zem nepokládej chodidlo,
jež rozdrtilo Tróju.

No tak, co je to?

Proč otáľíte, slučky! Rychle sem!
Zapomněly jste na mé příkazy!
Prostřete purpur! Zakryjte ten prach,
ať spravedlnost vede jeho kroky
do domu, jež se nenadál!

Kéž mysl, nezmožená spánkem,
rozhodne o všem dalším, kéž
s pomocí bohů po právu
uchystá, co je určeno.

AGAMEMNÓN

Lédina dcero, strážkyně domu,
rozvláčná příze tvých uctivých slov
si v délce s vleklou válkou nezadá!
Měla bys vědět, že chválu chválou
dělá, když přichází od jiných. Dost!
Přestaň mě rozmazlovat. Jsem snad žena?
Pročpak se hroutíš, proč tu takhle kvílíš
jako před vládcem barbarů?
Nech už ty řízy, nechystej mi cestu,
co budí závist! Pouze bohové
zaslouží podobné pocty. Ale já,
smrtelník? Cožpak mohu? Děsí mě
jen pomýšlení, že bych pošlapal
tu krásu dýchající barvami!
Lidé si orla s vracem nepletou –
o tom, kdo špiní prosté tkaniny,
do nichž se otírají chodidla,
smýšlejí jinak nežli o smělci,
co bez rozmyslu vkročí na brokát.
Vždyť rozvážnost je největší dar bohů.
A velebit se sluší pouze toho,
kdo požehnaný život završil
a s usmířenou myslí přijal smrt.
Vždy se tím řídit, žil bych bez bázně.

KLYTAIMÉSTRA

Řekni mi jedno... podle svého mínění...

AGAMEMNÓN

Nu, jiné, ženo, ani nečekej.

KLYTAIMÉSTRA

Mohl bys bohům příslibit, že půjdeš?

AGAMEMNÓN

Kdyby to předepsali znalci obřadů.

KLYTAIMÉSTRA

Jak by se na tvém místě choval Priamos?

AGAMEMNÓN

Už dávno by ten purpur pošlapal.

KLYTAIMÉSTRA

Tak vidíš! Neber ohled na řeči.

AGAMEMNÓN

To, co se povídá, má velkou moc.

KLYTAIMÉSTRA

Zač stojíš ti, na které nikdo nežárí?

AGAMEMNÓN

Nehledej boj! To ženám nesluší.

KLYTAIMÉSTRA

Požehnaným zas sluší malé porážky.

AGAMEMNÓN

Tolik ti sejde na tvém vítězství?

KLYTAIMÉSTRA

Měj dobrou vůli! Ustoupíš-li, zvítězíš!

AGAMEMNÓN

Tak dobrá, ženo... když to musí být,
ať mi hned rozdělají uzle holínek,
letitých otrokyň mých chodidel.
Kéž k chůzi po té rudé kráse krás,
již moře vybarvilo pro bohy,
neslétné závist dalekých očí!
Všechno se ve mně vzpírá, zdráhám se
pošlapat palác, jeho bohatství,
pokazit přepychové tkaniny,
které se vyvažují stříbrem.
Už o tom nemluvme!

Tu cizinku
doprovod' nyní vlídně do domu.
Vždyť na ty, kteří vládnu laskavě,
bůh zdálky hledí přívětivým okem.
A potom – kdopak je rád otrokem?
Z tisíce skvostů mi ji vybralo
mé vojsko, ženo. Jako vzácný dar.
Nu, byl jsem poražen, tak tedy jdu
a pošlapu ten drahocenný nach.

KLYTAIMÉSTRA

Moře a moře, vlny a vlny –
jen pověz, kdo je vysuší?
Což věčné moře věčně nesytí
bohaté prameny nachových štáv,
vzácných jak stříbro, do nichž se noří
nejdražší roucha? Bohům děkuji,
že purpuru je v domě víc než dost,
že palác nesužuje nuzota.
Stoh brokátů bych dala pošlapat,
kdyby to věštba přikázala domu,

a já tím, pane, mohla dosáhnout,
aby tvůj život našel cestu zpět!
Vždyť s kořenem se vrací listoví
a nad palácem rozprostírá stín,
co ochrání jej před sálavým Síriem.
Tvůj příchod ohlašuje letní dny
uprostřed zimy. A pak, za veder,
kdy v rukou Dia rychle dozrává
kyselý hrozen, dům dýchne chladem,
když mocný muž v něm tráví parný čas
a čeleď plní jeho příkazy.

Mocný Die, dej mým prosbám moc!
Splň je a naplň svou vůli!

SBOR

Proč mi k srdci, které tone
v předtuchách,
slétá strach?
Proč se stále před mým srdcem
třepotá?
Pročpak ta nechtěná věštebná píseň,
již nečeká nejmenší odměna,
neztichá?
Proč mé mysli nepanuje
přesvědčivé odhodlání,
abych pohrdal tím zpěvem
jako příliš temnými sny?
Od chvíle, kdy námořníci
rozvázali lana zádí,
kdy se zvířil mořský písek
a lodě zamířily k Íliu,
minulo mládí času.

Stasimon III
Strofa I

Vím o jejich šťastném cíli –
oči mám!
Vidím sám
lodě, jež se navracejí.
Přesto však
mé srdce rozezněl bolestný nápěv,
žalozpěv, jemuž je neučili –
dál a dál,
bojácně a bez naděje,
zpívá píseň Erínyjí.
Předzvěst nelže. Srdce ví své –
v bouřných proudech plných vírů,
dřív než spravedlivá mysl,
míří k naplnění práva.
Kéž však to, co srdce tuší,
nenaplní se, změní v pouhý klam.
O to teď prosím bohy.

*Antistrofa I**Strofa II*

Zdraví a choroba – chamtiví sousedé,
co věčně slídí u společné zdi.
Pevným směrem pluje osud
člověčí,
šťastný vítr vzdouvá bílé
plachtoví,
nežli skrytý útes rázem
strhne kýl.
Když však prozíravý lodník
s rozmyslem a hbitě shodí
část nákladu dolů z lodi,
dům, co příliš kypí jméním,
praská ve švech přesycením,
neutone, jeho stěny
zmítají se na hladině,
ke dnu nejde celá loď.
A štědré Diovy dary,
jež rok co rok vstávají z úrodných polí,
přemohou každý hladomor.

Kdo ale černou krev, která z úst člověka
vychlístne v smrti na žiznivou zem,
zařkáním přivolá zpět?

Nadarmo
nepostihl Asklépia
za to, že
vodil mrtvé z říše stínů,
Diův trest.

Bůh předešel hrozným činům!
Osudu, jenž nese vinu,
úděl postižených brání
v šťastné plavbě, překáží mu
vzkvétat s božím požehnáním.
Vždyť jinak by smutné srdce
dřív než jazyk vykřičelo
všechn svúj drásavý žal.
Takhle však potají sténá
bez nejmenší naděje v rozhodný skutek,
zatímco mysl jen hoří.

*Antistrofa II***Epizoda IV****KLYTAIMÉSTRA**

Ty... sejdi dolů a běž do domu!
Nu, mluvím s tebou! Slyšíš! Kassandro!
Zeus ti milostivě dopřává
posvátnou vodu z našich nádob, smíš
přistoupit k domácímu oltáři
společně s ostatními otroky.
Tak vystup! Rychle! Nemám čas –
a na hrdost už vůbec! Rozumíš?!
I Hérakla prý kdysi prodali,
i on si zvykal na otrocký chléb.
Ten, koho potká takový osud,
měl by být vděčný, když dům jeho pánů
nenabyl jmění za jediný den.
Kdo rychle zbohatlí, ti – jak se ví –
na štědrost berou šetrný metr

a ke svým otrokům bývají zlí.
Řekla jsem všechno, co žádá náš zvyk.

SBOR

S tebou tu mluvím! Víc už nečekej!
Nebyla to snad jasná řeč?
Zapletla jsi se do zrádných osidel
osudu. Dělej, co říká!
Chceš přece poslechnout? Anebo ne?

KLYTAIMÉSTRA

To se ví, že chce. Jestli umí víc
než cvrlikat tou svojí barbarštinou
jak vlaštovka, tak povolí a půjde!

SBOR

Běž za ní! Jdi už! Radí ti jen to,
co je v tvém postavení nejlepší.
Buď poslušná a sestup z vozu!

KLYTAIMÉSTRA

Musím se opakovat? Nemám kdy
stát tady přede dveřmi. V paláci
je všechno přichystáno k oběti,
přivedli ovce, oheň už čeká.
Říkám ti, pokud uznáš za vhodné
řídít se alespoň jednou z mých rad,
přestaň už marnit svůj i můj čas!
A jestli nerozumíš, neznáš řeč,
nějak to naznač... nějak, jakkoli –
třeba jen zvedni svou barbarskou ruku.

SBOR

Snad by jí měli přivést tlumočníka.
Vždyť je jak včera polapená zvěř.

KLYTAIMÉSTRA

Ta? Šílí – nic víc! A poslouchá jen
změť vlastních pomatených myšlenek!
Přijela z města, nad níž stoupá dým
včerejších zkázonosných plamenů,
a přesto neví, jak má snášet uzdu,
dokud z ní bujnost nevypění s krví.
Nechat se ponižovat? Od téhle?
Zbytečně plýtvám slovy! Odcházím!

SBOR

Já... nezlobím se... spíš je mi jí líto.
Tak už se zvedni, pojď už, dej si říct,
ubohá. Smiř se s tím, co nezměníš,
skloň se a přijmi nezvyklé jho.

KASSANDRA

Aá, aáá...
A-po-llo! A-po-llo!

*Strofa I***SBOR**

Proč právě k němu takhle běduješ?
Vždyť Apollónem nářky nepohnou.

KASSANDRA

Aá, aáá...
A-po-llo! A-po-llo!

*Antistrofa I***SBOR**

Slyšíte, znovu. Svolá na nás hněv!
Cožpak se sluší zvat jej k neštěstí?

KASSANDRA

Apollo! Apollo!
Agyiáte, moje zlo! Podruhé...
už podruhé jsi mojí záhubou.

*Strofa II***SBOR**

Snad bude věštit cosi z vlastních útrap.
I v zotročené mysli zůstal bůh.

KASSANDRA

Apollo! Apollo!
Agyiáte, moje zlo! K jakému...
k jakému domu mě to přivádíš?

*Antistrofa II***SBOR**

Stojíš před domem Átreových synů,
pokud to nevíš. Nemám, proč bych lhal.

KASSANDRA

Dům, co bohy nenávidí...
Svědék příbuzenských vražd...
Obětiště lidí, které mokvá krví...

*Strofa III***SBOR**

Ta cizinka má snad čich ohaře,
větrí a najde krev prastaré vraždy.

KASSANDRA

Hlasy svědků, kterým věřím...
Děti... Pláč pro svou krev...
Pro tělíčka snědená tím, jenž je zplodil...

*Antistrofa III***SBOR**

Slávu tvých věštek znám. Však k tomuhle
mít vykladače nemusím. A nechci!

KASSANDRA

Další mrtví? Znovu krev?
Nová hrůza? Veliké,
obludné zlo, jež palác chystá svým blízkým...
bezedné zlo, které nezhojí žádný lék.
Pomoc je daleko... daleko... daleko...

*Strofa IV***SBOR**

Předchozí chápu. Vždyť to kdekdo ví.
V tvé nové věštbě nepoznávám nic.

KASSANDRA

Tohle chystáš? Manžela,
s nímž jsi lůžko sdílela,
osvěžila jsi v lázni... jak to dopovím?
Ručníky, vůně par, záhyb rouch, ruka a...
Konec je blíž a blíž... Pohár se naplnil...

*Antistrofa IV***SBOR**

Ne, nerozumím. Samé záhady.
Jak slepec tápu ve tmě jejich slov.

KASSANDRA

Co se to jen zjevuje?
Co to vidím? Bože, ne!
Černější než sama čern?
Hádova síť... Vražedný plášť...
Souložnice... Spoluvrah...
Ať nyní jásá nenasytý svár
nad prokletou obětí!
Ať výskot ohluší celý ten rod!

Strofa V

SBOR

Voláš po zpěvu Erínyjí? Proč?
 Proč je sem lákáš? Obchází mě strach.
 Kapka krve jako šíp
 k zděšenému srdci letí,
 ta, co padlým ranou kopí
 žlutí hrůzy tváře zkropí,
 když jejich životy padají za obzor.
 Zkáza je rychlá. Smrt je tu hned.

KASSANDRA

Vidíte ji? Nesmí dál!
 Držte krávu od býka!
 Ruka, roucho, nástraha...
 Černorohá léčka, která
 bodá, bodá, zas a zas!
 Do vany padá... Voda vystříkla...
 Podlá koupel. Mokrý lest.
 O tom ti vyprávím! Slyšíš můj hlas?

SBOR

Nechlubím se, že věštbám rozumím –
 v těch výkřicích však tuším hrůzu hrůz...
 Za proroctvím proroctví,
 tolik tajemného křiku!
 Co dobrého ale věštby
 nosívají smrtelníkům?
 Na mnoho způsobů věštcové dovedou
 hlásat zlé zprávy. Člověk má strach.

*Antistrofa V***KASSANDRA***Strofa VI*

Já ubohá!
 Jaký osud! Pláč
 nad svými strastmi teď přilévám, vidíš?
 Kam jsi mě přivedl? Proč tu jsem? Nač?
 Abych zde zemřela s ním! Nebo ne?

SBOR

Cizinko, šílíš, tvou třešticí mysl
 v náručí svírá bůh,
 sama tu nad sebou kvílíš a lkáš
 píseň, již lze jenom plakat –
 tak jako nešťastná Aédón,
 matka, již bohové změnili dny
 v slavičí volání:
 I-ty-e! I-ty-e! I-ty-e!

KASSANDRA*Antistrofa VI*

Přesladvá smrt!
 Vždyť ten teskný pták
 od bohů dostal dva nádherné dary:
 šat z per a oči, co neznají pláč.
 Mne ale čeká dvojité ostří!

SBOR

Odkud jen prýští ty zmatené písňe,
 jimiž tě mučí bůh?
 Odkud se řine tvůj zlověstný hlas,
 nápěvy, ze kterých mrazí,
 příšerný skřek plný tísně?
 Odkud jen vyvěrá hrůza tvých slov,
 co jako milníky
 určují neschůdné proroctví?

KASSANDRA*Strofa VII*

Paridův sňatku! Paridův sňatku, vrahu všech jeho přátel!
Můj rodný Skamandře, nejdražší řeko dětských let!
Kókytské vlny, acheronský břeh
už brzy – vím to – uslyší můj zpěv.

SBOR

Jak jsi to řekla? Teď mluvíš jasně,
až příliš – i dítě by chápallo!
Tvůj ztrápený úděl
jak smrtící šíp
mi prolétá srdcem,
když slyším ten křik,
jejž nelze víc snést.

KASSANDRA*Antistrofa VII*

Útrapy města! Útrapy města, z něhož zbyl popel a prach!
Otcovy oběti! Bezpočet planě pobitých stád!
Přinesly lék? Snad odvrátily zmar?
Už brzy – vím to – i mě čeká pád.

SBOR

Co říkáš nyní, zní jako věštba,
kterou jsi zpívala dřív. Zlý démon
tě pod sebou drtí
a nutí ti dál
své nápěvy smrti.
Konci tvých věštek
však nerozumím.

KASSANDRA

Zdá se, že nastal čas. Má věštba víc
nebude skrývat oči v závoji
jak nevěsta, co právě dala slib.
Jak čerstvý poryv větru zamíří
k obzoru, z něhož vstává nový den,
a vlny mnohem větších neštěstí
vzednou se proti jitřním paprskům.
Ne, teď už nechci mluvit v hádankách.
Dám se po stopě dávných zločinů.
Buďte mi svědky! Následujte mě!

Je tady, tady, v tomhle domě, nic
ho nepřiměje, aby odešel –
sbor, zpívající jedním hlasem,
ale tak falešným, tak skřípavým,
že po každém, kdo slyší, sáhne dės.
Příšerná slova jeho písni
drtí se, drhnou jedno o druhé.
Je tady, tady, tady v domě – dav,
co na silný hlas vypil lidskou krev,
hýkavý, divý průvod, hrozný host,
kterého tento dům a jeho rod
nemůže odbýt: sbor Erínyjí!
Jsou všude kolem, slyším odevšad
ódu, již oslavují slepotu,
co stála na počátku všeho zla.
Obcházejí tu, jedna za druhou
křivými ústy plijí do lůžka,
jež bratr bratru kdysi pošlapal.

Jsem špatná lučištnice? Mijím terč?
Jsem hloupá hadačka a věštka lží?
Bláznivá kukačka? Žebrácká hůl,
co pustopustě žvaní? Dosvědč mi,
že dopodrobna líčím staré viny
paláce, před nímž stojím! Přísahej!

SBOR

Čím by nám prospěla má přísaha,
byť upřímná? Nu, co by změnila?
Však... ohromila jsi mě, přiznávám.
Bere mi dech, že ten, kdo vyrůstal
za mořem, ten, kdo připlul zdaleka
dovede osud města vyprávět
tak věrně, jako by byl u toho.

KASSANDRA

To věštec Apollón mě povolal.

SBOR

Co? K tobě vzplanul láskou bůh?

KASSANDRA

Až dosud mi stud bránil... nevím, zda...

SBOR

S bohatstvím vždycky chodí útlocit.

KASSANDRA

On... svedl se mnou roztoužený boj.

SBOR

Milovali jste se, jak už to bývá?

KASSANDRA

Svolila jsem. A pak ho oklamala.

SBOR

Už tenkrát se tě zmocnil božský dar?

KASSANDRA

Netajila jsem městu žádnou z příštích hrůz.

SBOR

A Loxiás? Bůh neztrestal tvůj klam?

KASSANDRA

Strašlivě! Vždyť mi nikdo nevěří!

SBOR

Nám se zdá, že to nejsou lži.

KASSANDRA

Ach ne! Ne! Hrůza! Hrůza!
Zas to začíná, obraz na obraz
mi v mysli padá, obraz s obrazem
bolestně zmítá v zkázonosném tanci.
Vidíte je... ty maličké... tam u dveří...
jako by je tu nechal hrůzostrašný sen...
zabitě... někým blízkým... příbuzným...
v slaboučkých rukou plno masa vlastních těl...
vnitřností... horkých střev... teď vidím zřetelně
děsivé břemeno, co otec spolykal.
A proto, věřte mi, ten ustrašený lev,
co nevytáhl paty, celých deset let
se převaloval v přepychových poduškách,
teď strojí úklad králi, jenž se navrátil.
A on – pán galér, pokořitel Ília –
netuší, neví, co mu dávno schystala
úmluva zlého osudu a vstřícných slov.
Jak lísavá a lesklá slůvka rozpředla
ta nenávistná psice! Jaká troufalost:
vždyť žena vraždí muže! Ta... ta zrůda... ta...
jak jen mám nazývat tu vzteklou obludu...
tu sběř, zvěř s vlhkou tlamou plnou tesáků?
Dvojhlavou, dvojjazyčnou zmijí? Skyllou snad,
co prahne ve skalách po krvi posádek?
Matkou, jíž z úst i očí dýchá podsvětí
a která chrlí zlobu na své nejbližší?
Ne, nezná, co je strach! Vždyť jásama zde tak,

jak jása v řeži vojsko, které vítězí!
A hraje závrať, slzy, radost, předvádí,
že šílí samým štěstím z jeho návratu!

Věřte mi nebo ne, což na tom záleží?
Stane se, co se má stát. A ty... ty
na vlastní oči všechno uvidíš
a s lítostí mě nazveš – vzpomeň si! –
až příliš pravdomluvnou věstkyní.

SBOR

Thyestův osud znám a rozumím
tvým slovům o hostině, na které
pojídal maso vlastních potomků.
Jen tmu, jak to líčíš bez příkras.
V ostatním se však ztrácím. Nechápu...

KASSANDRA

Uvidíš Agamemnonovu smrt.

SBOR

Bože! Krot' jazyk, nešťastnice!

KASSANDRA

Mou věštbu žádný lékař nehlídá.

SBOR

Snad, splní-li se... Kéž však nespatřím –

KASSANDRA

Ty prosíš – druzí myslí na vraždu!

SBOR

Kdo z mužů by se odvážil?

KASSANDRA

Míjíš mé věštby víc, než vůbec tušíš.

SBOR

Nechápu zkrátka, kdo by... Kdo? A jak?

KASSANDRA

A přece mluvím řecky. Neslyšíš?

SBOR

A temné delfské věštby? Ty snad ne?

KASSANDRA

Zas! Žár se vrací! Sílí! Sílí! Spalujel
Ach Apollóne, který děšíš vlčí rodl!
Dvounohá lvice s vlkem obcuje,
zatímco vznešený lev loví daleko...
to ona... zabije mě... ne!... já ubohá!
Ze směsi jedů, které mísí v poháru,
pár kapek náleží mně! Jak se holedbá,
když ostří meč, jímž touží bodnout manžela,
že za svůj příjezd budu platit životem!

Proč vůbec ještě držím v ruce hůl?
Věštecké stužky – nač je ještě mám?
Pro posměch druhým! Pro nic jiného!
Můj čas se krátí, je ho ale dost,
abych vám nezůstala dlužna. Táhněte!
Ty první! Vám se také odměním!
Jen oblažujte zkázou jinou chuděru!
Sám Apollón mě svléká, vidíte,
z věštecké řízy. Dlouho přihlížel
smíchu, jímž po mně házeli mí nejbližší
nepřátelé – tak jistí ve svém blouznění –,
navzdory holi, stuhám, rouchům. Vždyť –
co musela jsem snášet nadávek!
Jak na kněžku, co žebrá po světě,
volali na mě: Mluvko! Nuzoto!
Žvástavá bído! Hlade hladový!
Teď ale věstec se svou věstkyní

vyrovnal všechny účty – odvedl
mě k obětišti, kde už čeká smrt!
Namísto otcovského oltáře
uvidím špalek, po němž poteče
má teplá krev, ta oběť mrtvému.

Bozi nás ale pomstí! Víím to. Přijde ten,
kdo splatí naše vraždy... matkovrah
a otcův mstitel... šťvanec... bludný syn,
kterého vydělila rodná zem.
Na zkázu svého rodu položí
poslední kámen. Přijde, zpět jej přivede
pád otce, volající k nebesům.

Proč vlastně pláču? Vždyť jsem viděla,
jak rodná Trója lehla popelem,
a nyní víím, jak bozi soudí ty,
co založili oheň. Mlčím, jdu.
Jsem rozhodnuta – podstoupím svou smrt!
A ze všech jmen, jež zaslouží ten vchod,
vybírám jedno: brána Hádu. Jen...
modlím se za ránu, co usmrtí,
ať víčka zavřou oči bez křečí,
ať netrpím a zlehka, potichu
s výtryskem krve vstoupí do mě smrt.

SBOR

Ach mluvila jsi dlouho, nešťastná
a moudrá žena. Jestli ale víš,
že zemřeš, pročpak míříš k oltáři
rozvážným krokem – tak jako kravka,
kterou si k obětišti vede bůh?

KASSANDRA

Utéct? O těch pár chvil oddálit jistou smrt?

SBOR

Vždyť každá chvilka je teď nadevše?

KASSANDRA

Přišel čas. Útěkem nic nezískám.

SBOR

Chci ti říct... žasnu nad tvou odvahou.

KASSANDRA

Šťastného bys tak nechválil.

SBOR

Je přece požeňnáním zemřít se slávou.

KASSANDRA

Ubohý otče! Šlechtní bratři!

SBOR

Co je ti? Proč se v hrůze odvracíš?

KASSANDRA

Strašné, strašné!

SBOR

Čeho se děsíš? Proč zas běduješ?

KASSANDRA

Z domu čpí vražda! Kapající krev!

SBOR

Nic jiného než zápach obětín.

KASSANDRA

K zalknutí. Jako otevřený hrob!

SBOR

O čem to mluvíš? Palác voní kadidlem.

KASSANDRA

Raději půjdu. Uvnitř paláce
si naposledy mohu vylít žal
nad Agamemnonem i nad sebou.
Je konec. Konec. Dny jsou sečteny.

Cizinci, nenařikám ze strachu
jak vyděšené ptáče před keřem.
Křičím tu proto, že svůj osud znám,
a chci, abyste – zapřisahám vás –
o tom všem po mé smrti svědčili!
Tehdy, až za mne, ženu, žena zaplatí
a za muže, jenž chybil v manželství,
vykrvácí muž. Slyšíte?
Prosí vás ta, která jde na smrt.

SBOR

Je mi tě líto, nebohá.

KASSANDRA

Už jenom pár slov... vlastně spíš
smuteční píseň... sama nad sebou...
Modlím se k tobě, jasný paprsku,
poslední, jemuž nastavuji tvář,
kéž vrazi draze platí mstitelům
i za mou vraždu, za otrockou krev,
kterou je snadné prolévat.

Ach, člověk! Když jej osud nosí na rukou,
je jako pouhý roztěkaný stín.
Však obraz těch, jimž osud nepřeje,
mávnutím vlhké houby zmizí navždycky.
A to mě trápí víc než mihotání stínů.

SBOR

Ti, které v životě provází zdar,
nemohou nasytit nutkavý hlad.
Dobře se říká, že s jídlem roste chuť.
Ne, žádný z nich nezamkne zámožný dům,
na který míří nejeden prst,
a nekřikne na štěstí: „Ať už jsi pryč!“

Jak tomuto muži blažení přáli!
Vždyť přemohl Tróju a Priamův lid
a vrátil se do země jako ten,
kterého bohové nad jiné ctí.
Však má-li teď krví zaplatit krev
svých předků, krev rodových vražd,
a vlastní smrtí přivábit smrt –
kdo by se ještě odvážil říct,
kdo by se chvástal, který smrtelník,
že zrodil se pro dny, jimž udává směr
jen příznivý vítr a laskavost hvězd?

AGAMEMNÓN

Krvácím! Zranila mě... Bohové!

SBOR

Tiše! Někdo v domě sténá,
že byl raněn. Kdo to je?

AGAMEMNÓN

A znovu! Vražda! Vražda!

SBOR

Slyšeli jste? Agamemnón!
Zavraždili vladaře!
Co teď? Jak dál? Chladnou hlavu!
Poradme se! Rychle!

Epizoda V

Já...

mám za to, že je naším úkolem
přikázat poslušm, aby k paláci
svolali celé město.

Pojďme tam!

Vtrhněme do domu a pátrejme
dokud je na meči krev!

Souhlasím.

Musíme jednat. Bez váhání.

Tak.

I já se přidám. Nelze otálet.
Ten hnusný čin je pouhý začátek,
jímž ohlašují vládu hrůzy.

Už

neztrácejme čas! My se radíme –
a oni? Pohrdají rozvahou
a jejich ruce nespí.

Přiznám se,

že nevím, co říct, jak tu poradit.
Ať oheň hasí strůjci.

To se ví.

Mrtvému radou život nevrátím!

Ustoupit těm, co zneuctili dům?
Podrobit se těm špinám? Živořit
za takovouhle cenu?

Ne, to ne!

Smrt by mi, věřte, byla milejší
než jejich krutovláda.

Máme však

důkazy? Lze snad ze dvou výkřiků
s jistotou soudit, že král zemřel?

Dřív

je třeba znát, až potom hovořit.
Tušit, jak známo, není vědět.

Nu,

rozumná slova. Konec dohadů!
Musíme zahnat všechny pochyby
a přesně zjistit, co je s vladařem.

KLYTAIMÉSTRA

Z mých úst jste dříve mohli vyslechnout,
co žádal čas – řeč, kterou chtěla chvíle.
Ne, nestydím se nyní předstoupit
a tvrdit pravý opak starých slov.
Jak jinak nepříteli, co se jen
naoko počítá k tvým přátelům,
políčíš jistou léčku na ochoz,
nastražíš nenápadné pletivo,
vysoké tak, že není úniku?
Tak dlouho, tolik let jsem žila s utkvělou
myšlenkou na boj, v němž se ozývá
pradávný spor. Teď přišel jeho čas.

Zde stojím... tady, kde jsem zabila...
nad završeným dílem. K čemu lži?
Vše navlékla jsem tak, že na útěk
nemohl ani pomyslet,
že zbývalo mu jenom jedno – smrt!
Zřasený brokát, plný těžkých výšivek,
jsem kolem jeho těla hodila
tak jako obrovskou rybářskou síť,
z níž neunikne žádná z kluzkých ryb,

a dvakrát sekla... dvakrát vykřikl...
skácel se... chrčel v křečích na zemi...
a tehdy jsem jej – na znamení díků
zachránci mrtvých, podzemnímu Diovi –
zasáhla potřetí... pak vydechl
naposled. A jak chrčil temnou krev,
celou mě skropil černou přeháňkou
krvavé rosy. Zajásala jsem
jak setba, slibující těžký klas,
když Zeus pošle blahodárný déšť.

Tak se to stalo. A vás, ctihodní
argejší starci, nyní vyzývám:
pojdte a radujte se, chcete-li!
Mě jímá šťastná závrať! Kdybychom
nad mrtvým svedli konat úlitbu,
byla by spravedlivá, věru, víc
než spravedlivá – vždyť až po okraj
naplnil ve svém domě číši zla.
Sám nyní spatřil její dno.

SBOR

Jak můžeš? Jak se opovažuješ?
Ta drzost – vždyť ti leží u nohou!

KLYTAIMÉSTRA

Koho to zkoušíš? Ženu, pro kterou
je myslet přepych? Příliš dobře víš,
že moje srdce neobchází strach,
že nekličkuji slovy. Chval si mne!
Vyčítej! Cožpak na tom záleží?
Jen pojď blíž! Vidíš? To je Agamemnón,
kdysi můj manžel, a teď – mrtvola.
Dílo mé pravice, již nazývám
tím nejspravedlivějším tesařem.

SBOR

Ach jaké jen zlo, ach jaký jen jed
jsi polkla s jídlem, živěným půdou,
s nápojem, který vyvěřel z mořských vod,
že jsi tu oběť, prokletou lidmi,
složila na svá bedra, ženo?
Všechno jsi spálila, všemi jsi pohrdla.
Čeká tě vyhnanství, nenávisť všech!

Strofa I

KLYTAIMÉSTRA

No to se podívejme! Soudíš mě,
vyhnanstvím hrozíš, zlobou občanů
a proklínáním celé země? Ty,
který jsi kdysi ani necekl,
když tenhle obětoval vlastní krev,
když zabil vlastní dceru – bezcitně,
tak mimochodem, jako by ji měl
za ovci, ovci mezi ovce,
jimiž se pastviny jen bělají.
Nejdražší dítě, plod mé bolesti,
zemřelo kvůli thrácké vichřici!
Jeho jsi neměl vyhnat ze země,
aby tu poskvřnu smyl? Jeho ne?
Teď, když jde o mé činy, najednou
je z tebe přísný soudce. Pamatuj,
že hrozby, kterými mě častuješ,
jsem připravena splatit stejnou mincí.
Porazíš-li mě – prosím, poroučej.
Pokud bůh určí jinak, buď si jist,
že zmoudíš. Pozdě, ale přece!

SBOR

Opovážlivá a pyšná slova,
jen co je pravda. Nevíš, co mluvíš!
Ta řež tě připravila o rozum.
Jsi bez sebe! Šílíš! Jasně teď vidím,
jak se ti oči topí v krvi.
Bez země, bez přátel, beze cti zaplatíš
za ránu ranou, ty ubožačko!

KLYTAIMÉSTRA

Zde při bohyni práva, která pomstila
mé milované dítě, přísahám...
a přísahám i při bohyni zkázy...
a Erínyji... vždyť jim oběma
náleží moje oběť, tento muž...
že nebudu žít v domě úzkosti,
ploužit se v stěnách strachu, dokud krb,
jenž sálá uvnitř, hlídá Aigisthos.
Miluje mě. Je věrný jako dřív.
Chrání mě. S ním jsem silná. Cítím to.
Ten, který manželce tak ublížil,
tu leží mrtev – utěšitel sta
zajatých Chryseoven v Íliu.
A s ním ta zotročená věštkyně,
co šeptala mu boží věštby v poduškách,
ochotná postelová hadačka,
co nepohrdla ani poslední
lavičkou na palubě. Dostali,
co zasloužili. O něm jste už slyšeli.
A jeho láska? Z úst jí vytryskl
žalozpěv smrti jako labuti
a potom padla k svému drahému.
Chtěl si s ní oslazovat manželství,
a zpestřil stůl mé skvělé hostiny!

*Antistrofa I***SBOR**

Ach bohové, kéž rychle
– bez kruté bolesti,
bez vleklé nemoci –
ulehnu k věčnému spánku!
Vždyť panovník je mrtev,
můj vlídný strážce padl,
tak trpěl vinou ženy
a v ženských rukou skonál.

Šílená Heleno, sama jsi zmařila
tisíce životů u trójských bran!
Teď věnec krve, již nesmyje nic,
zdobí tvé čelo, kráslí ti tvář –
ať každý vidí, že ničivý svár,
jenž před lety zabydlel dům,
byl manželův zmar a hluboký hrob.

*Strofa II***KLYTAIMÉSTRA**

Nevolej smrt,
nepropadej
zoufalství nad tím, co se tu stalo!
Proč sršíš hněvem jen proti Heleně,
že sama je pohromou argejských vojsk,
že ona jediná vznítla žal,
před níž není úniku?

SBOR

Dům Tantalových vnuků
ovládáš, démone.
Tvá moc má tváře žen
a jejich úkladný jazyk.
Na mrtvém těle trůníš
jak nevraživý havran
a rozjařeně krákáš
a slavíš hrůzný triumf!

Antistrofa II

KLYTAIMÉSTRA

Pravdě jsi blíž,
jestliže teď
hlasitě voláš démona rodu,
který se po třikrát přesytil krví.
On v útrobách živí krvelačný chtíč,
a dřív než se zahojí starý spor,
z nového vyhřezne hnis.

SBOR

Mocný je démon, jehož tu chválíš,
svým hněvem těžce zkouší dům.
Děsím se řečí, které se stále
nemohou nabažit triumfu zla.
I tohle ale děje se z vůle
Dia, jenž stojí za všemi skutky,
Dia, jenž koná každý čin!
Vždyť co se bez Dia vyplní lidem?
Co z tohoto neurčil bůh?

Můj pane, můj králi, jak tě mám oplakat?
Jak ulevit srdci, jež přetéká láskou?
Tvůj osud opředla ze všech stran
přepevně tkaná pavoučí síť
a bezbožná smrt ti převala dech.
V jak potupném lůžku zde leží můj pán,
přemožen ostudným úskokem
ruky, co svírala dvojbřitou zbraň!

KLYTAIMÉSTRA

S jistotou soudíš, že jsem vraždila!
Proklínáš manželskou zradu a lest!
Netušíš, nevíš, že podobu té,
která mu kdysi bývala ženou,
vzal na sebe zuřivý démon msty
a pradávnu hostinu potrestal smrtí –
za nebohá mláďata zaplatil muž.

*Strofa III***SBOR**

Že nejsi vinna? Nezabila jsi?
Máš svědky pro svá tvrzení?
Kdo jiný než ty? Snad kvůli otci
spřáhl se s tebou pomstychtivý duch.
Vidím, jak v rozběsněných potocích
spřízněné krve razí si cestu
divoký Arés, černý bůh!
Chce splátku za kdysi snědené děti.
Chce pomstít jejich sedlou krev.
Můj pane, můj králi, jak tě mám oplakat?
Jak ulevit srdci, jež přetéká láskou?
Tvůj osud opředla ze všech stran
přepevně tkaná pavoučí síť
a bezbožná smrt ti převala dech.
V jak potupném lůžku zde leží můj pán,
přemožen ostudným úskokem
ruky, co svírala dvojbřitou zbraň!

*Antistrofa III***KLYTAIMÉSTRA**

Nebyl to on, kdo hnusným úskokem
přivolal pohromu na tento dům?
Zabil mi dítě... krev vlastní krve...
oplakávanou Ifigenii...
Má, co si zasloužil! Nic víc, nic míň!
Jen ať se tam v podsvětí nechvástá příliš –
byl stížen ranami, které sám rozdál.

SBOR

Nevím si rady. Co dělat?
Soudnost je dávno ta tam.
Kam se dát, jakým směrem –
teď, když se palác bortí?
Mám strach, že střechu domu
rozerve liják provazy
krve – už přestává krápat!
Už osud na novém brusu
ostří si spravedlivý meč
pro nové dílo zkázy.

Ach země, kéž jsi mě přikryla,
dřív nežli oči musely vidět,
jak tomu, ježž miluji, hanebně ustlali
v stříbrné vaně, na dně lesklých stěn!
Kdo ho teď pohřbí a opláče? Kdo?
Ty? Řekni, ty snad? Ty, jeho vrah?
Troufneš si úpěním zasypat hrob
a prokázat mrtvému za jeho činy
tak nevlídnou laskavost, nevděčný vděk?
Kdo z hloubi srdce v slzách odzpívá
chvalozpěv nad hrobem božského vládce?

KLYTAIMÉSTRA

Přestaň se starat! To není tvá věc!
Mou rukou padl, mou bude pohřben –
bez křiku a kvílení domácích plaček.
Jen Ifigenie mu příběhne vstříc
až k říčnímu břehu, kde slzavý přívoz
přes vodu převáží nářky a pláč,
a jako dcera, jež ctí svého otce,
jej s láskou obejmě a zlíbá mu tvář.

*Strofa IV***SBOR**

Výčitku splácíš výčitkou.
Těžko být dobrým soudcem.
Kdo boří, sám se skácí.
Vražda se vrací vrahům.
Dokud nám vládne Zeus –
kdo spáchal zločin, ať trpí!
Tak praví prastarý zákon.
Kdo jenom vymytí z domu
kořeny rodinné kletby?
Vždyť zkáza s rodem srůstá!

KLYTAIMÉSTRA

Teď konečně slyším pár pravdivých slov!
Chci s démonem, trýznícím Pleisthenův rod,
podepsat smlouvu, chci na sebe vzít
nesmírnou tíhu a navrátit klid
tomuto paláci. Ať táhne o dům dál
a vražděním příbuzných sužuje zas jiný rod!
Ne, z bohatství nežádám víc nežli skromný díl,
jenom když vylovím královské zdi
z té šílené záplavy vzájemných vražd.

AIGISTHOS

Jen vítej, vlídný, nejvlídnější dni,
ježž spravedlnost přinášíš! Již věřím teď,
že bozi, všeho lidstva mstitelé,
z oblohy hledí na pozemské zločiny,
když zřím, jak v rouše tkaném Erínyemi
zde leží tenhleten k mé radosti
a pyká za nástrahu ruky otcovy.

Promluvíme zevrubně a jasně. Vladařem
a jeho otcem býval Átreus.
S Thyestem, svým bratrem a mým otcem,

*Antistrofa IV***Exodos**

o vládu vedli nelítostný spor,
 a on – tím myslím Átreu – jej z paláce
 a z města proto vyhnal. Thyestés,
 ten chudák, navrátil se domů ke krbu
 jak prosebníček – a byl ušetřen,
 sám svojí krví půdu otců nezbarvil.
 On tedy ne. Však Átreus, ten bezbožník
 a otec toho... téhle mrtvoly,
 spíš s ochotou než s láskou bohatou
 hostinu, jak se zdálo, vystrojil
 a při ní mého otce uctil tím,
 že předložil mu maso jeho dětiček.
 Hřebínky prstů z ručiček i nožiček
 nadrobno posekal a schoval pod masem,
 kterým se otcův stůl jen prohýbal.
 Mohl snad něco tušit? Míním tím,
 můj otec. Vzal si, s chutí pojedl
 pečení smrtonosnou – jak teď vidíš sám –
 pro náš rod. A když potom pochopil
 celou tu zřůdnost, zařval, zvrhl stůl,
 zvrátil se naznak, z útrobu vyzvrátil
 tu... řezničinu, na skácený stůl
 ukazoval a křičel, že tak dopadne
 veškerý Pleisthenův rod. A proto
 zde leží... tady, jen se podívej!
 Po právu jsem tu vraždu navlékl.
 S ubohým otcem vyhnal také mne,
 mne, třináctého synka, nemluvně,
 drobečka v plenkách. Já však vyrostl
 a spravedlnost přivedla mě zpět.
 Nevraždil jsem, a přesto na rukou
 mám jeho krev – byl jsem to já, kdo tkal
 z krvavých nití zkrátzoplodný plán.
 Teď, když se dívám, jak jej sevřela
 osidla spravedlnosti,
 všechno je sladké, přesladké – třeba i smrt!

SBOR

Aigisthe, nepokládám za správné
 v neštěstí kohokoli urážet.
 Ty tvrdíš, že jsi zabil vědomě,
 že jsi tu sprostou vraždu nachystal.
 A já zas, že v hodině spravedlnosti
 tvá hlava, spolehni se, neujde
 kletbám, jež doprovodí kameny.

AIGISTHOS

Kdo jsi, ty nulo! Chátro veslařská!
 Musím ti ve tvých letech vykládat,
 že velí ti, co stojí na můstku?
 Však poznáš, jak je těžko starým psům,
 když mají pobrat rozum na pove!
 Štěstí, že hlad a dobré okovy
 jsou lékaři všech lékařů
 a svými zázračnými recepty
 i starcům navracejí rozvahu.
 Máš oči – a tohle ti uniká?
 Přestaň se, radím, vzpouzet ostruhám,
 než okusíš, oč chutnější je bič!

SBOR

Zbabělá babo! Tak se chováš k těm,
 kdo sotva přišli z bojiště?
 Nevytáhla jsi paty z paláce,
 pošpinila jsi lůžko manžela
 a tomu, jenž byl první mezi muži,
 jsi uchystala nejbídnější smrt!

AIGISTHOS

I v těchhle slovech, v těchhle urážkách
 má národ nářků svoje praotce!
 Tvůj jazyk sídlí na opačném břehu
 než líbezná řeč pěvce Orfea,
 co světem vedla rozjásaný sbor.

Tebe už brzy v poutech odvedou
spolu s tím procitěným kňučením!
V provazech zkrotneš, můžeš si být jist!

SBOR

Ty že máš vládnout Argu? Zrovna ty,
který jsi ukul krvelačný plán
a pak ho neměl kuráž provést sám?

AIGISTHOS

Ten úskok zůstal na ní. Mě by král
hned podezřival – znal mou dávnou zášť.
Dík jeho jmění, jež mi připadlo,
teď zkusím vládnout zemi Achájů.
Každého, kdo se vzepře, přísahám,
utáhnu do těžkého postroje.
Nebudu si jej hýčkat ječmenem
tak jako připřežního hřebečka,
i kdyby všechny předčil odvahou.
To hrdinství mu jenom přitíží!
Hlad – nenávidný soused temnoty,
co střeží chladné stěny žaláře –
bude mít podívanou, až v něm vzdor
a domýšlivost změknu jako vosk!

SBOR

Jsi zbabělec všech zbabělců!
Proč jsi jej, pověz, nezavraždil sám?
Pročpak jej, k poskvně všech občanů
a k zostuzení zdejších bohů,
o život připravila manželka?
Ach, zdali ještě žije Orestés,
aby se šťastně vrátil do země
a vraždu vraždou mohl oplatit?

AIGISTHOS

Tak tohle tě bude mrzet!
Mnohem dřív, než vůbec tušíš!

SBOR

Jen do toho, ozbrojenci!

AIGISTHOS

Ruku na meč! Přišel čas!

SBOR

I já sahám po své zbrani.
Nebojím se smrti!

AIGISTHOS

Ach
to jsou věru chrabrá slova!
Přijímám je. Buď jak buď!

KLYTAIMÉSTRA

Ne! Měj rozum, nejmilejší.
Nezačinej nové zlo!
Sklidili jsme snad až příliš,
dost té neradostné žně!
Zadrž! Nechci další mrtvé!
Neprolévejme dál krev!

Jděte domů, starci! Skloňte
hlavy pod svým údělem,
dříve než vás stihne trest.
Smiřte se – vždyť co vám zbývá? –
s činem, jenž byl vykonán.
Buďme rádi, jsou-li všechna
utrpení za námi.
Ran, které nám vztekly démon
zasadil, je víc než dost.

Radím upřímně – já, žena –,
stojíte-li o mou řeč.

AIGISTHOS

Co si tihle nedovolí!
Pokoušejí osud! Blázni!
Strefují se do mě slovy,
zasypávají mě květy
nejsprostějších nadávek.
Mám to snášet? Obloukem
míjíš moudrost, když si troufáš
s nadávkami na vládce.

SBOR

Pochlebovat ničemovi
není zvykem Argejců!

AIGISTHOS

Poznáš, zač je toho loket!
Aigisthos má dobrou paměť!

SBOR

To se pleteš – pokud bozi
přivedou zpět Oresta.

AIGISTHOS

Tonoucí se chytá stébla.

SBOR

Naparuj se jako krocan!
Napapej se k prasknutí!
Przni právo, dokud můžeš!

AIGISTHOS

Jednou mi své přitroubllosti
zaplatíš i s úroky!

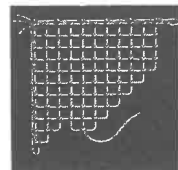
SBOR

Uchvástej se k smrti! Jsi jak
kohout před svou slepicí!

KLYTAIMÉSTRA

Nestarej se o ně, o ty
štěkaly! A hloupé k tomu!
Teď budeme vládnout spolu.
Vše se v dobré obrátí.

ÚLITBA MRTVÉMU



ORESTÉS
SBOR OTROKYŇ
ÉLEKTRA
SLUHA
KLYTAIMÉSTRA
PYLADÉS
CHŮVA
AIGISTHOS

ORESTÉS

Podzemský Herme, který dohlížíš
na vládu mého otce, pomoz mi,
stůj při mně v boji. Prosím, zachraň mě!

Vracím se zpátky... domů... ke hrobu...
a volám otce. Kéž by uslyšel
hlas odhodlaný k pomstě!

Nejprve

prameny vlasů tisknu do hlíny:
ten první patří proudům Inachu
za léta dětství, s druhým na tvůj hrob
pokládám nevýslovný zármutek.

Tvá smrt mě, otče, tíží o to víc,
že jsem ji oplakával v dáli, sám,
a nesměl ani zdvihnout ruku k pozdravu,
když vynášeli tělo z paláce-

Co je to za podivný průvod žen?
Všechny jsou v černém. Jako temný pás
pomalu postupují planinou.
Stalo se něco? Nová pohroma
otřásla domem? Anebo se nemýlím
a zástup palácových prosebnic
ke hrobu mříí s úlitbou,
která má smířít mrtvé v podsvětí?
Je to tak. Jde s nimi i Elektra.
Má milovaná sestra! Jak trpící pták
vylétá její nářek z průvodu.

Prolog

Stůj při mně, Die, buď mým spojencem!
Kéž otce pomstím! Pojďme, Pylade,
pár kroků stranou, ať nás nevidí.
Chci vědět jistě, proč jdou ke hrobu.

SBOR

V průvodu s úlitbou vyslána z domu,
zakrývám tělo rouchem ran.
Tvář se mi zaleskla čerstvými šrámy,
vlhkými brázdami po zoufalých nehtech,
srdce však sytí prastarý sten.
V bezedném neštěstí tluču se do prsou,
tkaninu černých šatů rve žal,
z látky zbyly jen cáry.

Zježený děs, z něhož tuhla krev v žilách,
vidoucí démon věštných snů,
co spánek pronikal hněvivým dechem,
z veřejí vylomil dveře ženských komnat
a půlnočním výkřikem rozpáral tmou.
Znalci těch znamení pod božskou zárukou
vzkřikli, že mrtvé ovládá hněv -
nevraží vůči vrahům.

Tím nevděčným vděkem, tou bezectnou poctou
- matičko země! prsy tvé prsti! -
chce bezbožná žena odvrátit zlo.
Proto mě s obětí posílá z domu.
Bázeň však brání pozvednout hlas,
vyslovit jediné z prosebných slov!
Jak vykoupíš krev, co zmáčela zem?
Zkroušený krbe! Krove v troskách!
Zhroucený rode! Vždyť pohaslo slunce
a palác tone v prokletých tmách
od chvíle, kdy v něm vládce našel smrt.

Parodos
Strofa I

Antistrofa I

Strofa II

Po úctě, co mívala nezdolný kořen
a pronikala sluch i mysl všech,
je dávno veta. Lidem vládne strach.
Vždyť leckdo ctí štěstí tak jako boha,
mnohým je úspěch víc nežli bůh!
Vahadlo práva však bdí v každý čas.
K těm, kterým slunce polévá tvář,
slétne jak šíp. A druhým zase
vrší se útrapy na kraji temnot.
Ostatní spolkně stojatá noc
a jejich osud se nenaplní.

Kde živelka země vpila krev,
nehybná sedlina po pomstě volá.
Trýznivá zkáza neustupuje –
v útrokách toho, kdo se provinil,
smrtná choroba sílí.

A není léku, co by ulevil
tomu, kdo vnikl do pokoje panny.
Kdyby se řeky světa spojily
v hřímající proud, nesmyly by krev
z ruky poskvěně vrahdou.

Já, kterou bozi spoutali
tíživým jařmem osudové moci,
v němž trpce zkouším spolu s rodným městem,
já, kterou bozi přivlekli
z otcova prahu k bráně otroctví,
však nemám na vybranou.
Poslušně chválím vládu paláce,
ať jedná po právu či bezbožně,
vždyť ničivá smršť násilí
unáší slova i činy. Den co den
přemáhám hořkou nenávist.

*Antistrofa II**Strofa III**Antistrofa III**Epóda*

Pod pláštěm ale oplakávám krále
pro jeho bezbožný osud.
Skrývaný smutek zebe jako led.

ÉLEKTRA**Epizoda I**

Zajatkyně, co sloužíte domu,
průvodkyně mé prosebné pouti,
poradte!

Jak mám promluvit
nad hrobem při smutečních úlitbách?
Co moudrého říct? Jakou modlitbou
zavolat otce? Mohu mrtvému
tvrdit, že přicházím s obětí,
již milující žena uctívá
milovaného muže – ačkoli
ji přichystala matka? Ne...
ne, to se neodvážím... Jak se zachovat?
Co říct při vylévání obětin?
Snad prosit, oč se prosí obvykle?
Ať otec ty, co posílají pocty,
odmění stejně? Mám si přát,
ať jejich dobro splatí stejnou mincí?
Anebo mlčky vylít svátosti?
Dát hlíně napít beze slov
v úlitbě nedůstojné jako smrt
toho, jenž pod ní leží? Nádobu
odhodit jako nečistou věc
a se sklopenou hlavou odejít?

Jen váhám, ženy. Pomozte mi v tom,
nač sama... přítelkyně... nestačím –
vždyť nenávist z nás dělá spojení.
Nic neskrývejte, mluvte bez obav.
Na svobodné si osud počíhá
tak jako na ty, kteří otročí.
Povězte, prosím, co je nejlepší?

SBOR

Hrob tvého otce zdravím jako oltář
a budu upřímná, jak poroučíš.

ÉLEKTRA

Mluv od srdce – jako jsi uctila ten hrob.

SBOR

Modli se za ty, kdo jsou věrní.

ÉLEKTRA

Za věrné, říkáš? Kteří to jsou?

SBOR

Všichni, kdo nenávidí Aigistha. Ty zvlášť.

ÉLEKTRA

Mám prosit za sebe a za tebe?

SBOR

Rozumíš dobře, tak si odpověz.

Élektra

S kým ještě smíme počítat?

SBOR

Modli se za Oresta. Víím, je daleko –

ÉLEKTRA

Máš pravdu! Rada nad zlato!

SBOR

Na vrahy nezapomeň –

ÉLEKTRA

Co mám říct? Porad' nezkušené.

SBOR

Ať si je najde člověk nebo bůh.

ÉLEKTRA

Aby je soudil? Anebo se mstil?

SBOR

Mluv jasně – aby smrtí splatil smrt!

ÉLEKTRA

O vraždu žádat? Je to zbožné?

SBOR

Zlem splácet nepříteli? Jak by ne!

ÉLEKTRA

Modlím se k tobě, mocný posle světa,
který se ztrácí ve výši,
i světa, který mizí v hlubinách:
nebeský posle, posle podsvětí,
podzemský Herme, svolaj pod zemi
sněm bohů, kteří střeží otcův dům!
Ať zaslechnou mé prosby! Znamení
dej zemi, odkud všechno povstává
a kam se vrací vše, co živila,
v zárodcích, o něž znovu pečuj!

Posvátnou vodu na hrob ulévám
a úpěnlivě přivolávám otce.
Slituj se nade mnou a v paláci
zažehni světlo – přiveď Oresta!
Jenom se podívej, jsme poslední
z posledních, světem štvaní tuláci,
jež matka, vlastní matka prodala.
Namísto dětí hýčká Aigistha,
který tě, otče, vraždil spolu s ní.

Žiji jak otrokyně – jsem snad víc?
 A Orestés? Jen psanec. Nemá nic.
 A ti dva hýří, drže mrhají
 plody tvé práce, tvých nelehkých dní.
 Ať šťastný osud vede Oresta
 zpět do paláce! Prosím, vyslyš mě!
 Dej, otče, abych vždycky jednala
 ctnostněji nežli matka, prosím, dej,
 ať dotýkám se věcí zbožněji!
 Takto se modlím za nás... Ale jim
 přeji, ať brzy spatří mstitele,
 co podle práva smrtí splatí smrt!
 Tu kletbu vkládám do svých modliteb,
 zlo svolávám na hlavy nepřátel.
 Nám ale, prosím, pošli z temnoty
 jen dobro! Kéž ti podají
 pomocnou ruku mocní bohové,
 země a právo, které vítězí!

A nyní, po modlitbách, vylévám
 úlitbu na hrob. Vy, jak káže zvyk,
 zasypete oběť květinami nářků
 a chvalte zemřelého pajánem.

SBOR

Plačte, plačte, plačte těžké slzy,
 co v hlíně hrobu hynou,
 plačte, plačte, plačte hořké slzy
 za zemřelého vládce!

Ať pokropí val dobra, před nímž stojíme,
 ať roztříští se o zem, která odvrací
 při ulévání svatých obětin
 odpornou poskvrnu zla!

Slyšíš mě, pane?
 Slyšíš mě, vládce?
 Slyší tvá mysl, zastřená tmou,
 žalostný hlas, jímž tě volám?

Který muž přijde a s kopím v ruce
 vysvobodí ten prokletý dům?
 Kdo konečně vypustí z křivého luku
 roj skythských šípů? Kdo tasí meč?

ÉLEKTRA

Země už vpila úlitbu.
 Povím vám něco, o čem nevíte.

SBOR

Mám srdce až v krku. Ale mluv.

ÉLEKTRA

Na hrobě leží ustřižené vlasy.

SBOR

A komu patří?

ÉLEKTRA

Hádanka, kterou každý uhodne.

SBOR

Ráda se nechám mládím poučit.

ÉLEKTRA

Kdo jiný by je ustříhl než já?

SBOR

Ti, co by měli truchlit, nenávidí...

ÉLEKTRA

A opravdu – jsou k nerozeznání –

SBOR

Od čích vlasů? Nenapínej mě.

ÉLEKTRA

Až nápadně se podobají mým.

SBOR

Tajný dar od Oresta? Je to možné?

ÉLEKTRA

Hned mi ho připomněly.

SBOR

Odvážil by se přijít? Vždyť –

ÉLEKTRA

Třeba je otci poslal. Kdopak ví...

SBOR

To neříkej. Nejhorší je pomyslet,
že už se nikdy nevrátí.

ÉLEKTRA

I moje srdce strhla hořká vlna
a jako by mnou projel úzký šíp.
Dívám se na dva tenké prameny –
a pláču... Jak mám zadržet
divoký přívál žíznicích slz?

Cožpak si umím jenom představit,
že náležely jinému,
někomu z města? S jistotou
vím, že je neustříhla ta, co vraždila –
má matka. Matka? Zaslouhuje si
takové jméno žena, která bezbožně

prodala svoje děti? Mohu však
určitě tvrdit, že tu ozdabu
položil na hrob nejmilejší Orestés?
Nelichotí mi lichá naděje?

Bohové!

Kéž je to spolehlivé znamení,
co mluví střídmě jako soudný posel
a nevláčí mi srdce sem a tam!
Ať poznám, zda ty vlasy poplivat,
protože patří nepříteli,
či chránit, poněvadž je odstříhl
někdo z mých blízkých, který jako já
truchlil a vzdával pocty mrtvému!
Voláme bohy, třebaže vědí,
v jak strašné bouři tančí naše loď –
vždyť pokud je nám dáno vyváznout,
i z nejmenšího semene
dokáže vzklíčit rozložitý strom.

Tady jsou stopy! Druhé znamení!
Vidíte, jak se podobají mým?
A tamhle jiné... ano... zdá se mi,
že patří jemu... Snad měl průvodce.
Ty paty... obrys šlach... i délka chodidel...
jsou navlas stejné! Jako by
mi pod nohama měkla země... přichází
svíravá bolest... za ní... v patách... šílenství...

ORESTÉS

Poděkuj bohům, že tě vyslyšeli,
a modli se, ať jejich přízeň trvá dál.

ÉLEKTRA

Vyslyšeli? Jak to?

ORESTÉS

Prosila jsi, ať přijde. Stojí před tebou!

ÉLEKTRA

Co ty víš, koho jsem tu volala?

ORESTÉS

Oresta. Víím, jak ti schází.

ÉLEKTRA

A co se tedy plní? Co se změnilo?

ORESTÉS

Jsem to já, sestro. Bližšího už nehledej.

ÉLEKTRA

Proč tohle říkáš? Chceš mě obelstít?

ORESTÉS

Sám sebe chytat do pastí?

ÉLEKTRA

Přišel ses vysmívat?

ORESTÉS

A smát se vlastní bídě?

ÉLEKTRA

Mám uvěřit, že ty... jsi Orestés?

ORESTÉS

Díváš se na mě, ale nevěříš
svým očím, sestro, nepoznáváš mě.
Když jsi však prve spatřila
dva smotky vlasů a pár mělkých stop,
co zbyly v zemi, hned jsi vzplanula
a zdálo se ti, že mě vidíš.

Zvedni ty vlasy, pojď blíž, přilož je
tam, odkud byly odstřiženy,
a podívej se... Nepodobám se ti?
Tady je látka – dílo tvých rukou.
Vzpomeň, jak pod údery tvého stavu
přibýval ten vzor se zvířaty!

Neztrácej hlavu samou radostí.
Vzpamatuj se! Vždyť naši nejbližší
nás nenávidí. K smrti nenávidí!

ÉLEKTRA

Oreste! Oreste! Miláčku
otcova domu, spáso, naděje
po léta zalévaná slzami,
uvěř své síle, spolehni se na ni,
a budeš vládnout tam, kde vládl on!
V tvých jasných očích mohu přivítat
i svého otce. Utíká se k nim
má láska k matce, kterou nenávidím,
i k sestře, kterou hrůzně obětovali.
A především teď zdravím bratra, Oreste,
který mě vždycky ctil. On jediný.
Vláda i právo ať jsou na tvé straně!
A třetí – Zeus, nejmocnější z mocných!

ORESTÉS

Pohlédni na nás, Die, dívej se,
jak nelítostný život žijeme!
Vidíš ta osiřelá mláďata
orlího otce, který dodýchal
ve smyčkách vzteklé zmije. Mají hlad,
jsou příliš slabá, aby do hnízda
tak jako otec slétla s kořistí.
To jsme my, já a Élektra –
vyhnanci, děti bez otce.
Pohlédni na nás, Die, dívej se!

Pokud nás, Die, oba usmrtíš,
 nás, děti otce obětníka,
 jenž tě měl v úctě jako málokdo,
 najde se ruka, co ti přichystá
 tak štědré oběti? Když zahubíš
 mláďata krále ptáků, zahubíš
 své spolehlivé posly. Po kom chceš
 posílat smrtelníkům znamení?
 Jestliže proměníš královský kmen
 v trouchnivý pahýl, při slavnostech byků
 nevzplanou ohně u tvých oltářů.
 Pomož nám, zdvihni z ubohosti dům,
 který teď, zdá se, leží v sutinách!

SBOR

Psst... buďte tiše, děti... zachránci
 otcova domu... ať vás neslyší,
 někdo, kdo neudrží jazyk za zuby
 a všechno hned vytroubí v paláci!
 Jak ráda bych ty, co tam sedí, viděla
 škvařit se v smolných plamenech!

ORESTÉS

Vím, že mě Loxiova věštba nezradí!
 Poroučela mi nečekat a jít
 navzdory nebezpečí, hrozila
 zimničním křikem, při kterém
 mi horké srdce přestávalo bít,
 že jestli nevyhledám ty, co zabili,
 a nepomstím smrt otce jejich smrtí,
 sám zemřu, pronikavý hlas
 volal, že syn, kterého okradli
 a který bloudí jako zdivočelý býk,
 bezbožnou vraždu nesmí nechat být,
 jinak se stane synem smrti!

Jak mocná věštba! Nejprve
 zjevila lidem lék, jímž utiší
 nenávisť mrtvých, potom chrlila
 strašlivá slova o stu nemocí,
 jež zmučí tělo, vředech, vyrážkách,
 co prudce rozežerou zdravou pleť
 a nemocného před očima promění
 v živoucí trosku, zarostlou
 bílými chlupy. Spílala
 a slibovala mnoho dalších hrůz,
 kterými Erinyje budou mstít
 otcovu nepomstěnou krev.

Temnota tíží řasy zemřelých,
 a přesto mrtví jasně vidí ty,
 kdo nesplatili jejich smrt.
 A černé šípy, které z podsvětí
 pouštějí rozběsnění příbuzní,
 prosící bohy o pomstu,
 a šílenství a noci plné děsů
 viníky v hrůze ženou od lidí
 a bronzovými důtkami
 jim hryžou maso z těla. Takovým,
 jak varovala věštba, ostatní
 nesmějí podat pohár, nemohou
 je přizvat k úlitbě. Hněv zemřelých
 zastoupí provinilcům cesty k oltářům,
 nikdo jim neotevře dům
 a nikdo nepřekročí jejich práh.
 Zemřou – spíš zajdou, bez cti, bez přátel –
 hltavou smrtí, co jim vysaje
 poslední kapku uštvané krve.

Smím pochybovat o takové věštbě?
 Tak jako tak, i kdybych nevěřil,
 má se to stát! Vždyť důvodů je víc:
 znamená bohů, smutek nad otcem,

úmorná bída a to pomyšlení,
že slavné město, město hrdinů,
co rozvrátili Tróju k základům,
otročí dvěma ženám.

Dvěma! Aby ne!

Cožpak ten v paláci je něco jiného?
A jestli doufá, že se mylím, uvidí!

SBOR

Kéž z vůle Dia, mocné Moiry,
věc směřuje bez pohrom tam,
kam právo obrací planoucí zrak.
Zlé slovo zlým slovem vždy oplácej –
tak praví právo, když vymáhá dluh.
Za ránu, která zabila,
dej ránu, která zabije.
Jak říká prastaré přísloví:
„Kdo spáchal zločin, ať trpí jak zvěř!“

ORESTÉS

Nebohý otče,
co dělat a říct,
abych tě přivál
z pochmurných dálek,
zalitych stíny,
v kterých tě skrývá
hluboké lůžko?
Jsou osudy nocí,
a osudy dnů,
osudy světla,
a osudy tmy –
prý je však v moci
nářků a zpěvů
utěšit muže,
co před branou spí.

Kommos

Strofa I

Strofa II

SBOR

Ne, synu, ducha mrtvého
žhavý chřtán ohně nestráví,
čelisti plamenů nepozřou.
Časem vyvrě jeho hněv.
Proklíná a běduje –
u hrobu se zjevuje
odhodlaný otcův mstitel.
A hlína obrůstá pláčem,
jenž volá: „Pomstu!“
a hledá toho,
co vezme právo
do jistých rukou.

ÉLEKTRA

Poslouchej, otče,
jak žal stíhá žal,
jak jeden přivál
zoufalých vzlyků
hned střídá jiný.
Hlas s hlasem vyzývá
hluboké lůžko –
to píseň tvých dětí
opлакává hrob.
Píseň dvou štvanců,
dvou prosebníků,
které má v moci
bolest a bída.
Vždyť zkáza třímá
vítězné kopí.

Antistrofa I

SBOR

Bůh ale může – bude-li chtít –
kdykoliv probudit radostný křik.
A nářek se promění v halas a smích

a domem se rozletí vítězný zpěv
a pohár s novým vínem
půjde od úst k ústům.

ORESTÉS

Kéž by tě, otče,
u Tróje našel
zálundým šípem
některý z Lyků!
Padl bys v čele
argejských šiků,
navždy by sláva
ověncila dům
a tvým potomkům
každý by vzdával
úctu a chválu.
V důstojném žalu
palác by snášel
hrob navršený
v zámořské zemi.

SBOR

I teď je drahý přátelům,
co slavně padli v Íliu,
i nyní je první z Achájů –
mrtvý mrtvé vede dál,
dál ctí mrtví mrtvého.
Je služebníkem bohů,
kteří vládou říši stínů.
Vždyť býval na zemi králem
a těžké žezlo,
jež mu dal osud,
po léta třímal
rozhodnou rukou.

*Strofa III**Antistrofa II***ÉLEKTRA***Antistrofa III*

Ne, drahý otče,
ani tam v Tróji
neměl jsi klesnout
v krvavém boji
tak jako mnozí
z argejských šiků.
Proč bys měl ležet
na cizích březích?
Kdyby tak bozi
do trójské řeže
vrhli tvé vrahy!
Kéž s jejich smrtí
přišel by posel
a jejich skutek
netížil zemi!

SBOR

Nad omamné zlato i blyštivé štěstí
je to, po čem toužíš, maličká.
Jak ráda bych se dala nadnášet
snadnou a sladkou vlnou tvých přání.
Svist dvojhlasných dutek však doléhá dolů
a dvojí dunění budí mrtvého
z dalekých dřímot. Slyší! Je s námi!
A dvěma, co vládnou, lpí na rukou krev –
čím mohou pohrdat víc
potomci věrní otci?

ORESTÉS*Strofa IV*

S každým tvým slovem
do srdce vlétá
ostrý hrot šípu.
Všemocný Die,
z hlubiny světa

přivolej zkázu,
 jež celá léta,
 zastřena stíny,
 počítá viny!
 Slídí a slídí,
 sílí a sílí –
 a v pravou chvíli
 potrestá činy
 bezbožných lidí.
 Dej, ať jsou brzy
 dluhy mých blízkých
 splaceny, Die!

SBOR

Kož mohu křičet rozkoší,
 nechat se vláčet jásavým proudem,
 nechat se zmáčet přibojem štěstí
 nad vraždou muže
 a smrtí ženy!
 Nač skrývat, co přede mnou mihotá křídly,
 co tme ve vzduchu jak lovcí pták?
 Tak jako vítr
 dráždí lodní příď,
 okraj mého srdce
 dráždí vztek a hněv.

ÉLEKTRA

Kdy přijde chvíle
 a rozpráší je
 Diovy blesky?
 Kdy, mocný Die,
 z propastí světa
 přivoláš zkázu,
 která těm vrahům,
 co všechny špiní,
 jedinou ranou
 roztrhne lebky?

*Strofa V**Antistrofa IV*

Ať země získá
 záruku práva!
 Chci spravedlnost
 namísto zvůle!
 Vyslyš mě, země!
 Volám vás, bozi
 podsvětních stínů!

SBOR

Krůpěje krve, jež vypila zem,
 volají po ranách, v nichž mokvá krev.
 To říká zákon! A Erínyje
 od staré vraždy přichází k nové
 a zkázu na zkázu vrší.

ORESTÉS

Vidíte, podsvětní bohové?
 Vidíte, mocné
 kletby zabitých?
 U hrobu stojí poslední z rodu!
 Dvě děti potupně vyhnané z domu
 tu spínají bezmocné dlaně.
 Kde hledat pomoc, svatý Die?

*Strofa VI***SBOR**

Srdce mi buší a tančí
 pochmurný tanec v tíživém rytmu,
 naděje slábné v malátných tónech,
 cítím, jak stoupá
 hladina temnot
 a duše rychle klesá k ponurému dnu,
 když poslouchám tvůj ponížený nářek.
 Pak zase ale
 odvaha sílí,
 srdce znovu bije
 v pevné naději.

Antistrofa V

ÉLEKTRA

Jak mluvit, abys nás vyslyšel?
 Spočítat strasti,
 jimiž nás mučí,
 ta, co nás – bozi! – přivedla na svět?
 Svede snad lichotkou usmířit otce?
 Vždyť jeho hněv má vlčí oči,
 co nezjihnou sladkými slovy.

*Antistrofa VI***SBOR**

Já tloukla sama sebe jako Arijka,
 jak perská plačka. Krev jen crčela,
 když jsem si zatínala nehty do hlavy
 a vlasy rvala spolu s bílou kůží.
 Znovu a znovu... spánky, čelo, krk...
 až se tvář podobala rozchlípené ráně,
 z níž zírala dvě vytřeštěná bělma.

*Strofa VII***ÉLEKTRA**

Hrůzná, hrůzná, hrůzná,
 ukrutná, troufalá matko,
 nebála jsi se pohřbít manžela,
 bez pláče, vzlyků,
 odvážila ses pohřbít vladaře
 bez lidí, ohňů!
 Vystrojila jsi slavnost potupy!

*Strofa VIII***ORESTÉS**

Kam zašla ve své nestoudnosti, bože můj!
 Brzy to pokoření zaplatí
 s pomocí spravedlivých bohů
 a s přispěním mé odhodlané ruky.
 Zabiju ji, a pak ať třeba zemřu sám!

*Strofa IX***SBOR**

Chci, abys věděl všechno – než jej pohřbila,
 úděsně zohavila mrtvolu,
 aby tou nedůstojnou smrtí
 zmrzčila i život jeho dětí.
 Když zubožila otce, zubožila vás!

*Antistrofa IX***ÉLEKTRA**

Byla jsi s ním, když zemřel, když byl pohřbíván –
 a nyní o něm mluvíš. Ale já?
 Ponižili mě, poplivali, zavřeli
 tak jako vzteklou psici vzadu v domě.
 Co zmůžou slova: zoufalství a pláč?
 Vždyť já, já jsem v té cele málem zešílela.
 Hluboko do srdce vryj, co ti říkám!

*Antistrofa VII***SBOR**

Ať ty strašné věci
 zčeří tvé poklidné srdce!
 Snad se krok mysli nyní změní v běh!
 Dozvěděl jsi se,
 co se tu stalo – a to ostatní
 máš ve svých rukou.
 Jdi! Bojuj! Nesmíš ani o krok zpět!

Antistrofa VIII

ORESTÉS

Slyšíš mě, otče? Bud' s námi a veď náš boj!

Strofa X

ÉLEKTRA

Kéž temnou dálku překoná i dívčí pláč!

SBOR

Společně zdvíháme hlas k modlitbě.

Už rozhrň stíny,
tvář nastav světlu,
pohlédni s námi
do očí vrahů!

ORESTÉS

Teď kopí s kopím, právo s právem svede boj.

Antistrofa X

ÉLEKTRA

Naplište spravedlnost, bozi! Uzář čas!

SBOR

Obchází mě děs z našich modliteb.

Co osud míní,
dávno už čeká –
prosíme-li však,
může se to stát.

Útrapami obtěžkaný rode!

Zrůdná ráno zkázy,
zalatá krví!

Zámutku bez hranic!

Odkrytá ráno,
kvetoucí v hnisu!

Strofa XI

Léčba, která zachrání, je v domě –
pomoc nepřichází
od jiných. Dům
skrývá krvavý lék.
Svou píseň zpívám
podsvětním bohům!

Antistrofa XI

Blažení bohové podsvětních prostor,
vyslyšte prosby a dopřejte dětem,
ať zvítězí v úlevném boji!

ORESTÉS

Dej, otče, jenž jsi umíral smrtí
nehodnou krále, ať vládnou v tvém domě!

Epizoda II

ÉLEKTRA

Dej, otče, abych ztrestala smrtí
Aigistha! Také prosím o muže...

ORESTÉS

Jen tehdy lidé zahrnou tvůj hrob!
Vždyť jinak – až se obětiny rozvoní –
stud vyžene tě z kruhu sytých stínů.

ÉLEKTRA

I já v den svatby půjdu ke hrobu
a díl z hojného věna nad ním nakloním.
Nic nebudu ctít víc. To slibuji.

ORESTÉS

Propusť jej, země! Ať bdí nad mým bojem!

ÉLEKTRA

Přej mi třpyt vítězství, Persefono!

ORESTÉS

Na koupel smrti, otče, pamatuj!

ÉLEKTRA

Na zdobenou síť, kterou políčili!

ORESTÉS

Dostal jsi, otče, zřasená pouta!

ÉLEKTRA

Ostudný závoj zastřel ti tvář!

ORESTÉS

Neprobudí tě výčitky, otče?

ÉLEKTRA

Nezvedneš hlavu z černého lůžka?

ORESTÉS

Pokud chceš prohru splatit vítězstvím,
pošli svým dětem na pomoc právo,
nebo je nauč stejně lstivé smyčky!

ÉLEKTRA

Naposled, otče, volám. Naposled!
Vidíš nás? Vidíš, jak tu prosíme?
Tvůj syn a tvoje dcera... Slituj se!

ORESTÉS

Nedopusť, aby Pelopův rod vyhynul!
S ním nejsi mrtev ani po smrti.
Potomci hájí pověst mrtvého –
nadnášejí síť jako lehké korky,
nedají klesnout konopnému lanu.
Slyšíš nás? Modlíme se za tebe.
Splň naše prosby – spasíš sám sebe!

SBOR

Dlouhá a znamenitá řeč!
Hrob se teď dočkal zasloužených poct
i splátky za ta léta neštěstí.
Konečně! Ale co dál? Přišel čas –
jednou ses rozhodl, tak jednej! Musíš jít!

ORESTÉS

Vím. Půjdu. Ale... není od věci
znát důvod, proč vás vyslala.
Pročpak se najednou tak namáhá
úlitbou léčit neléčitelné?
Dávno je pozdě! Nemám tušení,
k čemu bych přirovnal nevděčný dík,
tu poctu bez kousku cti, kterou posílá
mrtvému otci. Myslí si,
že pohne jeho srdcem? Bohové,
jak tímhle může vyvážit svou vinu?
Tomu, kdo jednou prolil krev,
je při úlitbě mělký každý džbán.
Proč tedy? Můžeš mi to říct?

SBOR

Jak by ne! Vždyť jsem byla u toho.
V noci ji vyděsily sny a přízraky.
Hnaly ji domem. Jako šílenou.
A proto nás ta bezbožnice svolala.

ORESTÉS

Co se jí zdálo? Víš něco víc?

SBOR

Řekla, že ve snu porodila hada.

ORESTÉS

A dál? Říkala ještě něco?

SBOR

Že prý ho zavinula. Jako dítě.

ORESTÉS

Nemluvně k pohledání! A co chtělo jíst?

SBOR

Sama mu ve snu nabídla prs.

ORESTÉS

To jí ten netvor nerozhryzal struk?

SBOR

Jen tolik, aby s mlékem vysál sedlou krev.

ORESTÉS

To jistě něco znamená...

SBOR

Vykřikla ze spaní – co mluvím, ječela,
že by se v jednom krve nedořezal.
Sto loučí naráz oslepilo tmu.
Jako by palác hořel. Zrovna tak.
Hned přichystala oběť. Doufá,
že jí ten zákrok zbaví bolesti.

ORESTÉS

Já se zas modlím k zemi, prosím otcův hrob,
ať se mi splní její sen!
Všechno tu, podle mého, souhlasí.
Vždyť jestli hada vyvrhlo lůno,
odkud jsem na svět přišel já,
jestli ho zavinuly stejné pleny,
co kdysi dávno patřily mně,
a v jeho chřtánu zmizel stejný prs,
který jsem sál, a pokud s mlékem pil
z matčiných bradavek i sedlou krev

a ona ze sna zavřískala hrůzou,
znamená to jen jedno – ta, co kojila
ohavnou stvůru, musí zemřít...
a také zemře... zabiju ji...
sen nelhal... Ten had jsem já!

SBOR

Jsi dobrý vykladač snů, Oreste.
Ať je to tak, jak říkáš. Ale porad' nám,
co dělat a čeho se varovat.

ORESTÉS

Nic jednoduššího. Ty, Élektro,
běž rychle zpátky, ať se neprozradíš.
Buď opatrná, nepodřekni se,
aby ti, kteří zabýjeli úskokem,
na vlastní kůži zakusili lest
a – jak to předpověděl Loxiás,
neomylný král věštců, vládce Apollón-
padli do stejných tenat smrti.

Uděláme to takhle: S Pyladem
přijdeme k bráně jako cizinci,
dva hosté z daleka, spojenci domu.
Napodobíme jazyk Fóků,
nářečí, jakým mluví pod Parnássem.
Možná nás vrátný nepřivítá vlídně,
vždyť domu vládne zlo. Tak počkáme,
dokud se někdo z kolemjdoucích
nedovtípí, oč jde, a nekřikne:
„Je Aigisthos v paláci? Ví o nich?
To nechá prosebníky před branou?“
A potom, hned jak vkročím do domu
a uvidím ho dřepět na trůně...
anebo jakmile se vrátí zpět
a nadechne se... říkám ti,
že jak mi přijde na oči,

dřív než se optá, odkud jsem,
probodnu ho! Hrot mého meče
si prohlédne tu babu odzadu!
A Erínyje, která ani dřív
neměla o krev nouzi, potřetí
pozvedne pohár neředěné krve.

Élektro, vrať se a měj oči všude,
ať naše plány nikdo nezkrhčí.
Vám připomínám, držte jazyk na uzdě –
tam, kde je třeba mlčet, mlčte
a mluvte jenom to, co žádá chvíle.
A ostatní kéž hlídá mocný Hermés,
ať dává mému meči dobrý směr!

SBOR

Země živí hrůzné stvůry,
moře krmí hejna příšer,
vzduchem brázdí vzteklá světla,
vichry zuří.
Každému tvorů, co putuje zemí,
každému tvorů, co křížuje nebem,
v očích stojí strach a smrt.

Kdo však změní pýchu mužů,
která nezná míru? Všeho
schopnou vášeň ženy, věrnou
družku zkázy?
Vždyť slepá touha, co ovládá ženu,
rozvrací silné zdi manželské stáje
u zvěře i u lidí.

Stasimon I
*Strofa I**Antistrofa I*

A každého, komu mysl
nepřelétá z věci na věc,
poučí krutá Althaina lest:
ta mstivá žena, dcera krále Thestia,
hodila o své vůli plamenům
ožehlé polínko, k němuž byl připoután
zářivý život jejího syna.
Ten kousek dřeva s ním rostl
ode dne, kdy se s křikem narodil,
do dne, jež určil osud.

Strofa II

Skylla, dcera krále Nísa,
provedla, jak vyprávějí,
jiný čin, který z duše proklínám:
ta zrádná psice svého otce zabila,
aby se líbila nepřátelům.
Pro zlatý náramek krétského Mínóa
odstříhla otci uprostřed noci
pletenec nachových vlasů –
tajemství jeho nesmrtnosti.
Hermés mu stiskl ruku.

Antistrofa II

Nejhorší ze sta hrůz, o nichž se povídá,
je ta, co stihla egejský Lémnos.
Dodnes tím zločinem každý pohrdá,
při pouhé vzpomínce propukne v nářek
a každý strašný čin
měří těmi zvěrstvy.
Vždyť kvůli poskvrně,
které se štítil každý bůh,
bez úcty lidí zašlo celé pokolení.
Kdo by ctil, co se bohům protiví?
Kterým z těch příběhů mójím terč?

Strofa III

K ukrutným útrapám, které tu vzpomínám,
k zlovolným skutkům, jež nesmířím nic,
i kdybych nechtěla, musím připojit
bezbožný snátek, nad nímž se odporem
otřásá celý dům.

A s ním ženskou mysl,
strojící úklady
muži, co léta bojoval
a jehož ctili přátelé i nepřátelé.
Mám uctívat krb, který nesálá?
Bázlivou vládu? Zbabělý šíp?

Meč se ale dotýká plic!
Spravedlnost, zašlápaná
drzou nohou do prachu,
proniká lesklým hrotem do žeber
těch, co si troufli přestoupit právo
a pošpinit svatou Diovu čest.

Na nejpevnějších základech
stojí kovadlina práva,
mečír osud ková meč
už dlouhý čas. A do přibytku vražd
přivádí dítě, jímž odplatí vinu –
záludná královna Erínyje!

*Antistrofa III**Strofa IV**Antistrofa IV***Epizoda III****ORESTÉS**

Hej, sluho! Slyšíš? Přišli poutníci!
Je někdo doma? No tak! Kde vězíš?
Otevři bránu, nebo ochraptím!
Volám už potřetí. Tak co je s tebou?!
Cožpak se Aigisthův dům nezná k hostům?

SLUHA

Dost! To je křiku... jsem snad hluchý... Odkud jsi?

ORESTÉS

Ohlas mě pánům! Pověz jim,
že nesu novinu... ne ledajakou...
Slyšíš mě? Jsi tam? Nešetři nohy!
Černý vůz noci má naspěch. Utíkej!
Je nejvyšší čas, aby pocestný
zakotvil uondanou pramici
v nějakém pohostinném přístavu.
Ať přijde někdo, komu služebně
plní to, co mu vidí na očích –
pán, nebo paní. Lepší bude muž.
Ostych ten jenom kalí čirá slova.
Muž s mužem mluví jasně. Od srdce.

KLYTAIMÉSTRA

Co pro vás mohu udělat?
Pod naší střechou hosté naleznou
vše, co se patří na královský dům –
vařící koupel, pohodlné lůžko,
jež ulevuje utrápeným nohám,
i svědomité oči hostitelů.
Pokud však máte něco vážnějšího,
je to věc muže. Zavoláme jej.

ORESTÉS

Jdu z Daulidy, jsem z fockého kraje.
Mám namířeno do Argu.

Cestuju bez sluhů, jen s přítelem,
tak jsem si řekl, že je načase
trochu si, jak se říká, odfrknout.

Hodinku cesty odtud, možná ani ne,
natrefím člověka... no, jisté je,
že jsem ho nikdy předtím neviděl.
A ten mě prosil... totiž... nejprve
vyzvídal, kam jdu, sám taky vyprávěl,
kam a proč vyrazil... až nakonec
vysvitlo, že jsme rodáci –
byl taky z Fókie, nějaký Strofios.
Zkrátka a dobře, prosil mě,
když už mám cestu do Argu,
abych tam Orestovým rodičům
oznámil... říkal, hlavně nezapomeň
a poctivě tu zprávu vyříd...
že jejich syn je po smrti.
Taky chtěl, ať se optám příbuzných,
jestli prý dovézt tělo, nebo ne...
jestli má zůstat v cizí zemi
už navěky... a prosil mě,
abych jim zpátky přivez odpověď.
Mrtvého prý už oplakali
tak, jak se sluší, a jeho popel
zavřeli do bronzové urny.

Povídám tu, co vím. Víc toho není.
Nu, na mou duši netuším,
jestli to vykládám těm pravým.
Ať tak, či tak – je potřeba,
aby se o všem řeklo rodičům.

KLYTAIMÉSTRA

To je náš konec! Rozdrceni! Ztraceni!
Prokletá kletbo! Kletbo, na kterou
je každé kopí krátké! Zase ty?

Máš oči všude. Vylídníš i to,
co dálka skrývá v bezpečí.
Kam, pověz, nedolétnou tvoje šípy?
Jsem zoufalá... mí drazí... jeden za druhým...
teď tedy Orestés... Vždyť dobře udělal,
když se chtěl vyhnout těmhle močálům.
Můj chlapec... v něm jsme měli naději,
že jednou zbaví palác hrozných hostů,
že domu uleví od reje vražd a zla.
Mé světlo... zhaslo... nadobro...

ORESTÉS

Přiznám se, paní, byl bych raději,
kdyby mi zdejší znamenité přijetí
a vlídnost požehnaných hostitelů
vynesla lepší zpráva. Jak se říkává,
host přeje domu zdar – a hojnost k tomu.
Byl bych to ale bezbožník,
nesplnit, co jsem slíbil příbuzným,
když už jsem přikývl a stal se vaším hostem!

KLYTAIMÉSTRA

Nebudeš u nás o nic připraven.
Jsi vítán jako přítel. Dobře vím,
že k nám s tou zprávou někdo přijít musel.

Je, myslím, čas, abychom hostům dopřáli
po dlouhé cestě zasloužený klid.
Doprovod' posla do pokoje,
a s ním i průvodce. Ať dostanou,
co náleží. Ručíš mi za to!
Všechno hned oznámíme pánovi
a bez průtahů svoláme
co nejvíc příbuzných a přátel.
Je třeba tu věc dobře rozvážit.

SBOR

Služky, mé milé přítelkyně,
kéž brzy pozdvihneme hlas
k děkavné písni za Orestův čin!

Všemocná země, vševládná hlína
na těle krále válečných galér,
vyslyš mě, pomoz, buď se mnou!
Kéž se teď svůdnost přesvědčivých slov
po jeho boku pustí do boje
a podzemský Hermés, bůh temnot,
provází jeho smrtící meč!

S tím cizincem k nám dorazilo neštěstí.
Slyšíte? Křik a zmatek. Z paláce
jde Orestova chůva – pro pláč nevidí.
Kam spěcháš, Kilická? Proč tě provází
dotěrná družka bolest? No tak mluv.

CHŮVA

Co vám mám říkat? Běžím pro Aigistha.
Paní mi poručila. Chce, aby přišel
a vyzpovídal posly, ty dva pocestné,
co obrátili palác vzhůru nohama.
Prý ať se vpytá dopodrobna,
jako muž muže... zrovna tohle řekla.
Před sluhy vyvádí – no jak by ne –
a tváří se, že trpí jako zvíře.
Pche... dobře vím, že zrovna rozkvetla
z té šťastné zprávy. Každý v paláci,
když slyší, co se stalo, ztrácí řeč
hrůzou a smutkem – a ta? Šílí radostí!
A jak se teprv zaraduje Aigisthos,
až mu to povím. Bude mít co dělat,
aby své rozjaření vůbec skryl.
Já ubožačka! Kolik trápení
mě za ty roky služby potkalo!

Co bolesti jsem zkusila! Je div,
že tohle srdce ještě tluče.
Teď ale... možná dotlouklo.
Co horšího mě mohlo potkat?
Všechno jsem snesla! Nebyla jsem víc
než trpělivost sama? A teď... Orestés!
Můj Orestés! Můj drobeček!
Jak jsem ho milovala! Z celé duše!
Svěřili mi ho, jak se narodil.
Vzpomínám si, že křičel každou noc.
Týdny jsem oka nezamhouřila.
Užila jsem si svoje, věřte mi,
a často marně. Nerozumný človíček
je jako štěně nebo kotě –
musíte vědět, kdy ho nakrmit
a kdy zas ne, a taky kolik dát.
Takové v plenkách zabalené nic
nešpitne, jestli má hlad nebo žízeň,
a neporučí, když se mu chce čůrat.
A břicho nemluvnat? To je vám záhada
a k tomu pěkný umíněnc.
Věštívала jsem, kdy to zase přijde –
nu, škoda slov, jak ty mé věštby lhaly,
a tak jsem pořád jenom prala plíny.
Musela jsem být pradena i kojná,
obě jsme vlastně měly jednu práci.
Takhle jsem otci vychovala Oresta.
A teď mi řeknou, že už nežije!
A ještě mě s tím pošlou za tím zbabělcem,
co zbořil dům a ublížil nám všem.
Co nadělám? Jdu. Ten se poměje!

SBOR

A jak má přijít? Co mu přesně vzkázala?

CHŮVA

Co je to za otázku? Jak to myslíš?

SBOR

Jestli sám, nebo s vojáky?

CHŮVA

Prý ať si vezme pár mužů.

SBOR

Tak tohle tomu zlosynovi neříkej.
Vyříd, že má jít sám. Jen ať si pospíší.
Dbej, ať ho slůvkem nepolekáš!
A otři slzy. Když mě poslechněš,
zkřivené zprávy narovnajjí hřbet.

CHŮVA

Ty se z té zprávy raduješ?

SBOR

A co když Zeus vítr zkázy obrátí?

CHŮVA

A jak? S Orestem zhasla naděje.

SBOR

Ještě ne. Kdo to tvrdí, plete se.

CHŮVA

Co říkáš? Víš něco nového?

SBOR

Běž, vyříd zprávu. Na nic nezapomeň.
Bohové pečují, oč mají.

CHŮVA

Jak myslíš... půjdu.
Dej bůh, ať tahle hrůza dobře dopadne!

SBOR

Zapřisáhám tě, Die,
otče olympských bohů,
veď dobrým směrem plavbu
skutečných pánů domu!
Dej, ať jim napnuté oči
konečně naplní radost
nad moudrým pořádkem věcí.
Dovolávám se práva –
jen proto volám toho,
co právo chrání v dlaních.

Kéž ten, který vkročil do domu,
stane před tváří nepřatel, Die!
Dáš-li mu sílu k vítězství,
trojnásob se ti odplatí.

Jenom se dívej, Die,
na osiřelé hřibě
požehnaného vládce,
jak zmáhá povoz útrap!
Pomoz mu v svízelném klusu,
ohlídej neměnný rytmus
a vhodné rozpětí kroků.
Ach Die, dej, ať spatřím,
jak do cvalu se dává
a rychle spěje k cíli.

I vy, bozi paláce,
bozi zadních zlatých komnat,
kteří s námi plujete
na jedné lodi, poslouchejte!
Smyjte skvrnu staré krve
novým spravedlivým skutkem.
Neváhejte, přišel čas!
Ať vražda, vrásčitá stařena,
už nikdy v domě nerodí.

Stasimon II*Strofa I**Antistrofa I**Strofa II*

Ty, který obýváš honosnou sluji,
dopřej zas domu radostný obraz –
ať vzhledne a namísto závoje tmy
spatří světlo svobody!

Právem smíme spoléhat
na tvou přízeň, Máiiin synu,
který dechem dokážeš
přivanout těžké lodě činů.
Chceš-li, Herme, zjevíš mnoho
z věcí, jež jsou očím skryté –
tvá slova však polknou jas.
Za noci zavážeš oči tmou,
a ani za dne nejsi zjevnější.

Tehdy se rozlétné jásot,
hlahol a písně žen,
co nesou úlevu domu
a poryvy dobrého větru.
A všechna ústa zvolají:
„V plachtách mám příznivý vítr!
Moje loď bohatne každým dnem
a blízkým nehrozí záhuba!“

Až přijde tvá chvíle, musíš být muž –
když k tobě zaúpí: „Dítě!“,
křikni jí do tváře: „Otcovo!“
a dokonej zkázu! Kdo ti ji vyčte?

Kéž bys teď v prsou nalezl
Perseovo srdce.
Oreste, potěš své mrtvé!
Pomsti je! Utiš jejich zlobu!
Čekají! Musíš utopit
prokletou Gorgonu v krvi!
Splň slib a zabij bez viny,
jak ti to přikázal Apollón!

*Antistrofa II**Strofa III**Antistrofa III***Epizoda IV****AIGISTHOS**

Poslali pro mě – tedy přicházím!
Bylo mi řečeno... snad prý jsou tady
nějací pocestní, co nesou zprávu...
velice smutnou zprávu, která... netěší –
prý umřel Orestés. To... to by byla
zas další rána, z které krápe krev,
zas nové břímě, které nelze uzvednout,
pro tento náš dům, jenž dosud hnisá
uštknutím kdysi prolité krve!
Nemohu uvěřit, že je to tak.
Jak si jen představit, že se to stalo?
Nejsou to tlachy vyplašených bab,
co jako jiskry vyskakují z ohniště
jen proto, aby bez užitku hasly?
Povězte mi, co víte. Ať mám jasno.

SBOR

Něco jsme zaslechly – jdi ale dovnitř
a zeptej se těch mužů. Jako muž.
Proč ztrácet čas tím, co se povídá?

AIGISTHOS

Vyzpovídám je. Pěkně z očí do očí.
Však už si zjistím, zda ho viděli,
když umíral, anebo jestli říkají
jen, co jim po cestě uvízlo v uších.
Věru že nemám krátkozraký rozum!

SBOR

Die, Die, co říci, jak začít
oddanou modlitbu? A jakou prosbou
skončit, až vhodně a jasně
vyslovím, čeho se srdce bojí?

Vražedný nůž se teď poskvívá v krvi –
 buď jednou provždy uvrhne
 do zkázy Agamemnonův dům,
 anebo pevná ruka vítěze
 rozžehne ohně k oslavám svobody
 a sevře vládu nad městem
 a přijme bohatství předků.
 Ten tuhý zápas proti těm,
 co zvítězili v mnoha soubojích,
 podstoupí božský Orestés.
 Sám proti dvěma! Kéž je vítězem!

AIGISTHOS

Pomoc! Pomoc! Umírám!

SBOR

Už je to tu? Bohové!
 Trnu strachy! Co je? Jak to dopadlo?

Raději pojďme... stoupneme si kousek dál,
 nežli se souboj v domě skončí –
 nikoho nesmí ani napadnout,
 že s vraždou máme něco společného.
 Slyšíte? Sluha! Je rozhodnuto!

SLUHA

Kde jste kdo? Hrůza! Zabili pána!
 Teče krev! Vražda! Aigisthos umřel!
 Nebesa, to mě žádná neslyší?
 Volám už potřetí! Tak otevřete!
 Pusťte mě dovnitř a přiveďte
 někoho, kdo má pro strach uděláno!
 Snad pomůže... nám... jemu už ne –
 s ním... s ním je konec. Navždy. Bože můj!
 Jste hluché? Spíte? Bude to?!

Křičím, co můžu. Kde je Klytaiméstra?
 Co dělá? Zdá se, že i na ni
 si spravedlnost brousí těžký meč,
 že se i její hlava brzy skutálí
 pod obětní špalek politý krví.

KLYTAIMÉSTRA

Co je? Proč křičíš? Děsíš celý dům.

SLUHA

Mrtví tu zabíjejí živého!

KLYTAIMÉSTRA

Při bozích, uhodla jsem! Padneme,
 jako jsme zabíjeli. Stejnou lští.
 Tak tedy... konec? Možná. Sekeru!
 Však ještě uvidíme. Triumf, nebo pád!
 Kam jsem až došla ve svém neštěstí!

ORESTÉS

Zrovna tebe hledám. Tamten už má dost.

KLYTAIMÉSTRA

To není pravda! Aigisthos! Má opora!

ORESTÉS

Tolik ho zbožňuješ? Jen se s ním peleš dál.
 V hrobě se na tvou věrnost může spolehnout.

KLYTAIMÉSTRA

Stůj, chlapče! Ty se, dítě, nestydíš
 před tímhle prsem, z kterého jsi tisíckrát
 sál v polospánku mléko? Dívej se!

ORESTÉS

Pylade!? Mám se stydět zabít matku?

PYLADÉS

A Loxiovy delfské věštby?
A přísahy? Co s nimi bude, Oreste?
Raději proti sobě poštvat celý svět,
nežli si znepřátelit bohy.

ORESTÉS

Soudím, že tvá řeč váží víc než její.
Radíš mi dobře. Ty pojď! Je rozhodnuto –
obětuji tě tady vedle něj.
Dokud žil, měla jsi ho raději
než otce. Spi si s ním i po smrti,
když ho tak miluješ, a nenávidíš,
koho jsi měla milovat.

KLYTAIMÉSTRA

Kojila jsem tě – chci s tebou žít ve stáří!

ORESTÉS

Bohové! Po tom, co jsi spáchala?

KLYTAIMÉSTRA

Vždyť za to, chlapče, může osud.

ORESTÉS

Tak tedy může i za tvoji smrt.

KLYTAIMÉSTRA

Matčino prokletí tě neděsí?

ORESTÉS

Kletba té, co mě odvrhla?

KLYTAIMÉSTRA

Odvrhla? Vyrůstal jsi u přátel.

ORESTÉS

Prodala jsi mě! Syna svobodného otce!

KLYTAIMÉSTRA

Ráda bych věděla zač, Oreste?

ORESTÉS

Hanba mi brání to jen vyslovit.

KLYTAIMÉSTRA

A dívky tvého otce? Těch se neštitíš?

ORESTÉS

Zmlkni! On válčil, ty jsi byla v teple!

KLYTAIMÉSTRA

Co ty víš, jak je ženám bez mužů!

ORESTÉS

Jak by jim bylo? Žijí z jejich dřiny!

KLYTAIMÉSTRA

Zabiješ vlastní matku, chlapče?

ORESTÉS

Ne. Sama sebe zabiješ!

KLYTAIMÉSTRA

Varuju tě! Boj se mých vztekých fen!

ORESTÉS

Bál bych se otcových, kdybych tě nechal žít.

KLYTAIMÉSTRA

Zbytečně žadoním. Jsi jako z kamene.

ORESTÉS

Hrob otce vykopal tvůj vlastní hrob.

KLYTAIMÉSTRA

To je on! To je on! Ten had,
co ze mě vypadl a já mu dala pít!
Ten démon ze sna mluvil pravdu!

ORESTÉS

Zločinně jsi vraždila, zločinně i trp!

SBOR

Ne, slzám neporučíš – přiznávám,
že hrozná smrt těch dvou mě dojala.
Jestli však zbědovaný Orestés
završil hrůzné krveprolití,
ať se mu vyhne každá pohroma!
Kéž světlo, co s ním přišlo, nezhasne!

Přišel čas – a Priamův rod postihla
těžkým kopím odplata.

I Agamemnonův palác vyslídil

podvkrát lev,
podvkrát Arés.

K cíli šťastně dorazil
ten vyhnanec
s věštbami z Delf,

jemuž dýchli do zad bohové.

Jásejte! Zlo bylo vyhnáno.

Zpívejte! Je konec hýření

vládců s prsty od krve.

Těžký osud uprchl z domu!

Stasimon III*Strofa I*

Přišla ta, co dlouho vskrytu chystá trest –
potměšilá odplata.

Do svých rukou vzala ruku mstitele
spravedlnost,
Diova Díké.

Vskutku dobře říkají
smrtníci

„Spravedlivá“,
tváře vrahů spálí její hněv.

Antistrofa I

Z hloubi skvostné sluje v srdci Pamássu
Loxiás bezelstně ohlásil lest,
která urazila spravedlnost.

Bezpráví
netrvá věčně –
právo časem tasí meč,
božské vzdychky vítězí,
mine každá vláda zla.

Vím, že je správné ctít nebe!

Jasně světlo plaší tmu,
dům byl zbaven těžkých pout.

Povstaň, dome! Tolik let
jsi znal jen prach a chladnou zem!

Strofa II

Až síla očistných obřadů smyje
poskvrmu z domu a zažehne krb,
tehdy se naplní čas potupy

a navždy
opustí brány.

Jako nejšťastnější vrh
do paláce vejde host
s čarovnými očima –
štěstí se rozhostí v domě!

Antistrofa II

ORESTÉS

Tady jsou, jen se podívejte –
otcovi vrazi, mučitelé země,
ti dva, co srovnali dům se zemí.
Když vládli, všechna důstojnost
jim byla málo! A jejich láska?
Takovou abys pohledal!
Jak se tak dívám, zbožňují se dál,
nic neslevili z mileneckých slibů,
ačkoli lesk i sláva vzaly za své.
Přísahali, že zavraždí otce
a že je nerozdělí ani smrt.
Věrnost až za hrob... věru... slovu dostáli!

Dobře si prohlédněte tuto léčku,
vy, kteří nasloucháte výčtu hrůz,
zákeřnou nástrahu, co mému otci
spoutala ruce a svázala nohy.
Přineste ji... sem... postavte se dál...
dál.. ještě, ještě... do kruhu...
a rozprostřete ji... tu pokrývku
zamilované ženy, ať otec vidí...
ne můj – Hélios, který pozoruje vše...
bezbožný matčin skutek. Ať mi dosvědčí,
až jednou přijde hodina soudu,
že jsem ji zabil právem.

Aigisthos?

Dostal, co zasloužil. Zákon je zákon.
Smilnil, teď pyká. Škoda slov.
Ona však upředla a políčila past
vlastnímu muži, otci dětí,
jež kdysi nosívala pod srdcem.
Hrála si s ohněm! Dlouho se hrála
nad ohništěm zla, které vznítla –
spleť plamenů jí teď zakryla tvář.
Jak pro ni najít přiléhavé jméno?
Muréna? Zmije? Všechno málo!

Exodos

Ta nestoudnice svedla zabíjet
i bez ušknutí... letným dotykem.
Jak nazvat tohle? Nečíší snad hnus
a hrůza i z těch nejmírnějších jmen?
Lapačka na zvěř? Umrlí rubáš,
co mrtvého v bronzové rakvi
zahalí od hlavy až po paty?
Spíš síť, bohatě našasená tenata.
Spíš roucho, které spoutá chodidla.
Z té věci by se jistě radoval
nějaký lupič, který láká pocestné
a pak je ve svém domě okrádá –
co nešťastníků by mu sedlo na lep
a zahynulo v listivých osidlech.
Říkám vám, než bych měl žít v manželství
s podobnou ženou, ať mi raději
bohové dají zemřít bez dětí!

SBOR

Jak odporný čin!
Tak příšerná smrt!
Před tváří toho, kdo zůstal,
souzení otvírá temný květ.

ORESTÉS

Spáchala vraždu, nebo ne?
Vždyť plášť je přesvědčivý svědek –
zakrvácel ho Aigisthův meč.
Vidíte, výtrysk krve a čes
zkazily brokát, dýchající barvami.

Přišel jsem, abych zpíval chvalo zpěv,
stojím tu, abych nařikal
nad potřísněným rouchem, modlil se
u sítě smrti, co mi vzala otce –
a zoufalství ze smršť zločinů,
z celého rodu, z jeho utrpení

je nyní větší o žalostné vítězství,
které mi poskvnilo ruce krví!

SBOR

Trest polapí viníka
kdekoli a kdykoli.
Sotva se rozptýlí jedna strast,
obzor zatáhne jiná.

ORESTÉS

Já, věřte... nevím, jak to skončí... jsem
jak vozataj, co s koňmi letí z dráhy.
Rozum mě neposlouchá... splašeně
mnou smývá sem tam cestou necestou.
A v srdci už se nadechuje strach,
chystá se k tanci, k divokému zpěvu,
jen čeká, až mu zloba udá takt.
Ne! Ještě ne! Ještě jsem při smyslech
a před přáteli říkám: Po právu
jsem zavraždil svou matku, jež mi zabila
otce, tu stvůru, pro niž bohové
mají jen pohrdání! Po právu!
Ať každý ví, že za mou smělostí
stál od počátku delfský Loxiás,
bůh věstců, jenž mi namíchal
čarovný nápoj věštby. Pravila,
že jestli vykonám ten hrozný čin,
vina mě mine, pokud ale ne...
zdráhám se vyslovit, čím věstec pohrozil –
snad stačí říct, že na slíbená muka
jsou všechny šípy smrtelníků krátké.

Podívejte se... ratolest a stuhy...
jsem připraven... Jdu k Loxiově svatyni,
kde svět má střed a kde tvář poutníka
ozáří oheň, který nezhasíná.
Jen tím uniknu krvi, v níž se koupe

celý můj rod. Jen v Delfách naleznu
bezpečný krb, jak věstil Apollón.

A zapřísahám vás, ať nikdo z Argejců
nezapomíná, jaká lstivá smrt
potkala mého otce. Ať to po pravdě
dovědčí, až se vrátí Meneláos.
Zapřísahám vás... prosím... nezapomeňte!
Mám strach, že v řeči lidí navždy zůstanu
jen tulák, štvanec... bože, matkovrah...

SBOR

Jednal jsi správně! Neobviňuj se!
Ať zlymi slovy nepřivoláš hněv!
Vrátil jsi přece Argu svobodu,
když jsi těm dvěma slizkým saním
tak lehce setnul chřtány, Oreste.

ORESTÉS

Aá, aáá...
Ta žena! Celá v černém! Šklebí se!
A za ní další! Další! Jako Gorgony!
Svíjejí se jim vlasy, těla syčí!
Jsou všude! Celý houf! Chci odtud! Musím pryč!

SBOR

Co je to za vidiny? Nesmíš se jim dát!
Jsi přece vítěz! Otcův nejmilejší!

ORESTÉS

Ne! Žádné vidiny! Vždyť... já je poznávám...
Matčiny vzteklé feny! Jsou blíž! Pořád blíž!

SBOR

Krev se ti ještě leskne na rukou –
hrůza ti kalí rozum. Jak by ne?

ORESTÉS

Apollóne, můj pane! Je jich víc a víc!
Z očí jim kape nenávistná krev!

SBOR

Jdi! Jen Loxiás tě může očistit.
Jen jeho dotyk ti dá vydechnout.

ORESTÉS

Nevidíte nic – ale já je vidím!
ženou se za mnou. Musím uprchnout.

SBOR

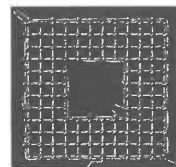
Šťěstí tě provázej! Kéž je s tebou bůh
a vlídným okem hlídá tvoje kroky!

Zdmi paláce potřetí otřásl hrom
a vichřice vrazila do jeho bran –
třetí bouře se naplnila.

Ta první se přihnala s příšernou hostinou,
s nářkem nevinných dětí.

Ta druhá se zdvihla s proradnou koupelí,
s výkřikem krále achájských vojsk.

A třetí teď rozpoutal zachránce,
který se v domě objevil
jako blesk z čistého nebe –
nebo je jeho jméno zmar
a paláci přinesl smrt?
Jak tohle dopadne? Čím se to skončí?
Kdy konečně ustane běsnění zkázy?

LASKAVÉ BOHYNĚ**DELFSKÁ VĚŠTKYNĚ****APOLLÓN****ORESTÉS****PŘÍZRAK KLYTAIMÉSTRY****SBOR ERÍNYJÍ****ATHÉNA****SLUŽEBNICE**

VĚŠTKYNĚ

Uctívám Zemi, pramatku věštkyň,
 ji první z bohů oslovuji v modlitbách.
 I Themidu, o které vypravují,
 že druhá spravovala matčin chrám.
 Bez boje, v míru, s jejím svolením
 na věštný stolec potom usedla
 Titánka Foibé, jiná dcera Země –
 to ona byla třetí strážkyní
 věčného ohně. Delfskou svatyni
 pak darovala k narození Foibovi.
 Přidala i své jméno...

Hned jak bůh
 opustil rodné délské jezírko
 a vrchol Kynthu zaclonila dálka,
 jakmile připlul k rušným břehům Pallady,
 u nichž se lodě vítají i loučí,
 pospíchal do věštírny na Parnássu.
 A Athéňané, děti Héfaista,
 krotili v úctě dosud dravou zem,
 klestili cestu, po které bůh šel.
 I zdejší lid ho poctil, jak se sluší –
 sám Delfos, kormidelník Delf,
 předstoupil v čele mnohohlasé posádky,
 aby ho se vší slávou přijal.
 A Zeus vtiskl jeho myslí božský um
 a učinil jej čtvrtým služebníkem
 tohoto domu. Mocný Loxiás
 je věštcem svého zploditele Dia!
 K těm čtyřem volám dřív než k ostatním.

Prolog

Pallado před chrámem, i tebe nyní cítím!
 Modlím se k nymfám, které tančívají
 v Kórycké jeskyni, kam usedají
 umdlení ptáci, kde přebývají
 vznešení bozi. V tom horském kraji
 je prvním z bohů, jak dobře vím,
 halasný Dionýsos – od těch dob,
 kdy s hroznem Bakchantek na krále Penthea
 utkal smrt jako na zajíce.
 Promlouvám k proudům Pleistu! Poseidón
 ať přijme moje slova! Posílám
 modlitbu k bohu bohů, Diovi,
 jenž naplňuje prosby prosebníků
 a všechno vede mocnou rukou k cíli.

Teď mohu dovnitř. Nyní mám dost síly
 k úkolu, který bozi stanovili.
 Kéž víc než jindy žehnají
 krokům, co překračují práh!
 Jestli už někdo z Řeků čeká na věštku,
 ať vejde, jak mu přikazuje los –
 věštím, jak rozhoduje bůh.

Bohové! Hruža mluvit... přišemé...
 slova se toho děsí... natožpak
 na vlastní oči vidět... jen tak tak
 že stojím... zato ruce... jako by
 mi chtěly někam uprchnout...
 třesou se strachy... vyděšená stařena
 je věchýtek, nic, děcko...

Jen si představte...

jdu na své místo v chrámu, poseté
 vínky a stužkami – tak jako každý den.
 Vtom spatřím muže... hned jsem viděla,
 že je to člověk poskvrněný před bohy...
 co sedí vedle posvátného kamene,

jak sedávají prosebníci. Lesklá krev
mu kape z rukou na zem, svírá meč,
zrovna teď vykoupaný v ráně,
a v druhé ruce tiskne větev olivy,
do které moudře vpletl dlouhou ovčí stříž...
bělostnou vlnu, zářivou jak sníh –
ať každý rozumí, co míním. S ním
tam uvnitř na stolicích sedí houf
spících žen... divné hejno... prapodivný roj...
Spíš než žen klubko Gorgon – ne,
i tenhle příměr kulhá. Z obrazu
znám okřídlené Harpyje, co trhaly
slepému věštci Fíneovi jídlo z úst –
a ani těm se nepodobají.
Jsou černé, bez křídel – a chrchlají,
při každém výdechu jim z nosu, uší, úst
vyšlehne plamen, vyvalí se čoud
a puch jak z hrobu. Nenávistná krev
jim odtéká zpod mastných řas.
Ty jejich šaty! Šaty? Hnus!
Kdo by se v tomhle opovážil přijít
na oči lidem, natož k sochám bohů?
Nikdy jsem, na mou duši, neviděla
nic podobného, nevím o zemi,
co by se mohla chlubit tím, že bez pohrom
odkojila tak slizké plemeno
a za čas neproklela svoji námahu.

Víc nevím, co říct. Hrůza hrůz!
O další ať se nyní postará
pán chrámu, mocný Loxiás,
záračný lékař, první mezi věstci,
co domy druhých umí očistit.

ORESTÉS

Víš, Apollóne, kde stojí právo –
postarej se, ať zvítězí.

Jsem ve tvých rukou! Spoléhám
na tvoji spravedlivou moc.

APOLLÓN

Neměj strach, nezradím tě. Budu ti
až do samého konce nablízku,
ačkoli daleko, a moje stráž
se neslituje nad žádným z tvých nepřátel.

Jenom se podívej – ty černé bestie
tu leží jako bez života... spí...
umořil jsem je spánkem... dívčí stařeny,
vráscitě panny, s nimiž by si nezadal
bůh ani člověk, žádné ze zvířat.
Narodily se pro zlo, neboť temnoty
Tartaru, v kterých živoří, jsou zlé.
Lidé je nenávidí tak jako bozi,
co sídlí na Olympu.

Tvrdě spí...

Ty ale nečekej a uprchni!
Utíkej odtud, seber všechny síly –
budou ti v patách, kamkoli se hneš,
poštvou tě od pobřeží k pobřeží,
poletí po tvých stopách pevninou
a budou slídit na moři i za mořem,
na neprostopných ostrovech i za nimi.

Nesmíš pod tíhou útrap klesnout dřív,
než spatříš domy Palladina města
a starou sochu mocné bohyně
ze všech sil sevřeš v náručí!
Tam přivítáme soudce tvého činu
i přesvědčivá slova, s jejichž pomocí
najdeme způsob, jak jednou provždy
ukončit strašné trápení.
To já tě přiměl zabít matku!
Ať tvoji mysl nepřemůže strach!

Stůj při něm, Herme. Vždyť jsme synové
jednoho otce. Splň své poslání
a provázej ho na nelehké pouti.
Opatruj, bratře, mého prosebníka
tak jako pastýř stádo. Zeus dbá
o důstojnost a práva vyhnanců,
jež milosrdný osud přivádí
ke dveřím lidských příbytků.

PŘÍZRAK KLYTAIMÉSTRY

No, jenom spěte! Sladké sny!
Co s vámi, když tu chrápete?
Hej, vy... vy... to vás nebudí,
že hanbou nevím kudy kam
a že mi celé podsvětí
kvůli vám plive do tváře?
Jak dlouho budu poslouchat
výčitky, že jsem vraždila?
Bloudím tam jako prašivá.
Slyšíte? Obviňují mě!
Já zkusila... já trpěla...
a od svých vlastních! Kvůli mně
žádný bůh ale nezuří.
Vždyť moje hrdlo prořízl
matkovrah. Můj syn! Kéž ti sen
ukáže moje rány! Krev
ať zastříká tvůj snový zrak!

Co úliteb jste zhlaly,
co konejšivých obětí
bez vína, úlevných jak lék.
Královsky jsem vás za noci
u svého krbu hostila –
v hodinách, které nepatří
žádnému z olympských bohů.

Po tom všem, vidím, šlapete –
zmizel jak kolouch, vyskočil
vám před očima ze sítí
a ještě se vám dosyta
vyšklebil na rozloučenou.
Slyšíte? Jde mi o všechno!
Vzbudte se! Vstaňte, bohyně
temnoty! Klytaiméstra
vás volá ve snu!

SBOR

Uú, uúú...

PŘÍZRAK KLYTAIMÉSTRY

Teď skučte... Utekl! Je pryč!
Jak by ne! Prosebníci nejsou bez přátel.

SBOR

Uú, uúú...

PŘÍZRAK KLYTAIMÉSTRY

Nemáte slitování! Spíte a spíte...
A Orestés, ten matkovrah, je kdoví kde.

SBOR

Aá, aáá...

PŘÍZRAK KLYTAIMÉSTRY

Naříkáte... a spíte dál... Hněte se už!
Osud vám určil konat zlo. Tak rychle!

SBOR

Aá, aáá...

PŘÍZRAK KLYTAIMÉSTRY

Spánek a únava, dva silní spiklenci,
společně svázali děsivou saň!

SBOR

Uú, uúú...

Uú, uúú...

Běž!

Přidej!

Chyt' ho!

Chyt' ho!

Chyt' ho!

Támhle je!

PŘÍZRAK KLYTAIMÉSTRY

To zvíře štvete jen ve snu!
 Kňučíte jako ohaři,
 co větrí krev i ve spánku.
 A k čemu? Ať jste na nohou!
 Přemožte už svou únavu!
 Seberte síly! Myslete
 na muka, co mě sžírají!
 Kéž by vás bodly do srdce
 mé spravedlivé výčitky –
 vždyť kdo má kouska rozumu,
 ten sykne krutou bolestí.

Jen za ním! Za ním! Dýchněte
 mu do zad dechem, který čpí
 po krvi! Žárem vnitřností
 ho sežehněte na popel!
 Tak vzhůru! Hned! Hon neskončil.
 Vysajte z něho všechnu krev!

SBOR

Prober se! Vstávej! Zatřes tou vedle!
 Hej, no tak! Nespi už! Ať zjistíme,
 jestli sen mluvil pravdu, nebo ne.

Parodos

Doběhl nás, sestry! Je zle! Hůř než zle!
 U všech ďasů! Tolik trápení –
 a k čemu? Jen k vzteku! Marnost nad marnost!
 Takové ponížení nezhojí
 žádný lékař, žádný lék.
 Bezedné, bezbřehé, bezhlavé zlo!
 Zvěř se vysmekla z tenat – a prchá.
 Zmohl mě sen. Kořist je pryč!

Strofa I

To je celý on, ten Diův synáček!
 Prohnaný zloděj a podvodník!
 Teče ti po bradě mléko, a už víš,
 jak zesměšňovat staré bohyně?
 Chráníš ho? Víš, kdo to je?
 Syn, který prolévá matčinu krev!
 Ukrýváš matkovraha? To jsi bůh?
 Kde je jaká spravedlnost?

Antistrofa I

Ta výčitka ze sna projela
 jako vozatajův hrot
 hluboko do útroh,
 až k okrají srdce.
 Cítím, jak bič, co svírá krutý kat,
 polévá střeva ledovým strachem.

Strofa II

Tak jednají mladší bohové,
 vládnou nad rámeč práva.
 Z trůnu odkapává
 krev. Je všude, všude!
 Vidím, jak kámen uprostřed světa
 vyčnívá z proudu nečisté krve.

Antistrofa II

Sám, o své vůli věštec pošpinil
všestebný oheň, celou svatyni.
Ctí, co je lidské, nad zákony bohů
ničí starobylý řád.

Strofa III

Mne urazil a jeho nespasí!
Vrah nevydechne ani pod zemí.
Má na rukou krev – a dole už číhá
mstitel, co mu zláme vaz.

*Antistrofa III***APOLLÓN**

Ven z chrámu! Ať vás tady nevidím!
Zmizte z mé věštírny! A rychle! Dřív,
než mávne křídly blyskotavý had,
co se už líhne na mé těživě,
zářící zlatem! Teď hned! Nebo toužíte
vydávit v křečích černou pěnu s černými
chuchvalci okoralé krve,
které jste se dost nachlemtaly u lidí?
Co tady chcete? K delfské svatyni
máte jen jednu svatou povinnost:
obloukem se jí vyhnout! Patříte
do plesnivých děr, kde se obětem
stínají hlavy, kde se viníkům
rvou bulvy z očních důlků, kde se z mladíčků
škubají žlázy plné semene,
tam, kde se řežou nohy, kde se umírá
pod sprškou ostrých kamenů,
kde celé noci skučí v bolestech
ti, kterým páteř roztržil kůl.
Jen poslouchejte, z jakých slavností
to máte rozkoš. Ať se dozvíte,
proč si vás hnuší všichni bohové.
Stačí se dívat! Doupě, kde si lev
namáčí mordu v krvi, z níž se valí kouř –

Epizoda I

to by byl domov pro vás! A ne zakálet
slizem a špínou svaté místo! Ven!
Jste jako dobytek, co ztratil pastýř!
Bohové se vás štítí!

SBOR

Teď
poslouchej, Apollóne, zase nás.
Ty nejsi pouhý spoluviník zločinu,
máš plnou vinu! Stál jsi za vším!

APOLLÓN

A podívejme! Tohle si rád poslechnu...

SBOR

Věštil jsi, že má zabít matku?

APOLLÓN

Přikázal jsem mu pomstít otce. No a co?

SBOR

Pak jsi vzal vraha pod svou ochranu

APOLLÓN

Radil jsem, ať jde do Delf jako prosebník.

SBOR

Proč tedy ponižuješ jeho průvodce?

APOLLÓN

Chrám není místo pro vás!

SBOR

Plníme příkaz!

APOLLÓN

Á, to je jiná! Pochlub se svým úřadem!

SBOR

Jsme v patách těm, kdo vraždí matku.

APOLLÓN

A vražedkyně manželů? Ty šetříte?

SBOR

Neprolévají vlastní krev!

APOLLÓN

Pohrdáš mocnou Hérrou, která bdí
nad každým manželstvím, a urážíš
Diovu úctu k manželům!

Jazykem plným jedu biješ do tváře
bohyni Afrodítu, od níž pochází,
co bývá smrtelníkům nejdražší!

Vždyť lůžko, které osud vyvolil
muži a ženě, lůžko, z kterého

nespouští právo pronikavé oči,
je mocnější než všechny přísahy.

Pokud jsi mímá k těm, kdo zavraždí

druha, s nímž spojili své dny,

pokud je nestíhá tvůj hněv a trest,

pak, tvrdím, nemáš právo vyhánět

Oresta z domu. Dovedeš,

jak vidím, měřit dvojitým metrem.

Pallas už zjistí, kde je právo.

SBOR

Já se ho nevzdám! Nikdy! Patří mně!

APOLLÓN

Jen uháněj! Máš, zdá se, málo trápení!

SBOR

Jak dlouho se chceš vysmívat mým výsadám!

APOLLÓN

Tvé výsady bych nechtěl ani zadarmo.

SBOR

Zeus tvým slovům dopřává, to vím.

Já ale půjdu po matčině krvi,

dokud jej nevyslídím. Právu dostojím!

APOLLÓN

Prosí – a já ho ochráním!

Vždyť bohové i smrtelníci mají strach

před hněvem prosebníka, jehož zradili.

■ ■ ■

ORESTÉS

Přicházím k tobě, mocná Athéno,

na radu vládce věštců Loxia.

Buď, prosím, vlídná, přijmi vyhnance.

Nežádám o tvou přízeň jako prosebník,

kterému z rukou dosud kape krev,

vždyť moje poskrvna už vybledla,

sloupila se, opadala v příbytcích,

kde jsem byl očištěn. Co zápraží

jsem na svízelné pouti překročil,

s kolika lidmi družně rozmlouvám!

Bloudil jsem pevninou i po moři,

jak přikázala Loxiova prorocství,

a nyní – stojím před tvou svatyní,

objímám tvoji sošku, bohyně,

a čekám, jak se rozuzlí můj spor.

Epizoda II

SBOR

Vidíte, stopa! Nemůže být daleko!
 Poslechni povel němé velitelky!
 Jak smečka ostrých ohařů,
 co postupuje po barvě
 poraněného koloucha,
 slídíme po krvavých cákancích.
 Námahou sotva popadám dech.
 Jen sípu... Celou pevninu
 jsem prosmýčila, každý kout.
 Nad moře jsem se vznesla bez křídel
 a stíhala ho jako hbitá loď.
 Zalehl tady! Někde se tu krčí!
 Sladce se na mě směje lidská krev.

Hledej!

Všude se podívej!
 A raděj dvakrát!

Ty běž támhle! A ty tam!
 Ať nám ten matkovrah potají nezmizí.

Rychle sem! Tady je!
 Už si zase našel ochránce.

Drží se zuby nehty sochy bohyně.
 Doufá, že bude souzen. Nechce platit dluh!

To přece nelze!
 Tak to ne!

Krev matky, která vsákla do země,
 nikdo zpátky nepřivolá.

Co hlína jednou vypila, víc nevydá.

Zaplatiš dluh...
 tím, že dáš...

vypít...
 vysát...
 vysrkat...

rudou obětinu z údů,
 které se svíjejí v křečích.

Chci svůj příděl! Chci se pást
 na pastvišti tvojí krve!

Zaživa z tebe vymačkám krev
 a odveču tě před podsvětní soud –

v přišerných bolestech splatíš
 bezbožnou vraždu své matky!

Tam dole spatříš, že každého,
 kdo nectí bohy...

hosta...
 vlastní rodiče...

potká spravedlivý trest.

Pod zemí dozírá mocný Hádés,
 který do své paměti
 vrývá každý lidský čin!

ORESTÉS

Nouze mě naučila. Dávno vím,
že všechno má svůj pravý čas.
Mlčím, když řeči nejsou k ničemu,
a mluvím, je-li zapotřebí promluvit.
Můj moudrý učitel mi přikázal,
abych teď slovy nešetřil –
krev mezi prsty totiž usnula
a mizí beze stopy. Poskvrna
matčiny vraždy je smytá.
Hned začerstva ji ve Foibově věštině
vyhnala rudá krev selat,
zabitých při očistných obřadech.
A kdybych vám chtěl od začátku vyprávět,
v kolika příbytích jsem přespával,
s kolika lidmi hovořil,
aniž bych na ně přivolával hněv...
nu, to by bylo dlouhé vyprávění.

Mám čistý štít, a proto smím
vládkyni této země Athénu
zbožnými slovy žádat o pomoc.
Nemusí sáhnout po zbrani – a dostane
mne, moji zemi, všechny Argejce!
Právem v nás navždy získá věrné spojence.

Ať už je kdekoli – tam, v africkém kraji,
kde u rodných meandrů Tritónu
plíživě, v stínu těžkého štítu,
či v zběsilém běhu, co dobývá zem,
pomáhá athénským vojskům,
anebo okem přísného vůdce
přehlídí flegrajskou pláň – kéž přijde!
Vždyť bozi slyší i daleký hlas!
Kéž rozváže pouta mých útrap!

SBOR

Apollón ani mocná Athéna
tě nezachrání! Budeš sám –
toulavý vzduch, prach, nicka bez přátel
i vlídných bohů! Nepoznáš
za nehet radosti a staneš se
vyprahlou pastvou smečky démonů!
Vysátý stín, víc nic. Co? Neodpovíš mi?
Ty mlčíš? Štítíš se mých slov,
i když jsi můj, můj, pro mě krmený,
mně zasvěcený jako nikdo jiný?
Pohostíš mě dřív než tvá teplá krev
chrstne na oltář, to si pamatuj!
Poslouchej píseň, která tě sváže
do mučivých pout, ostřejších než nůž!

Jen do tance, do tance! Tanči!
Podej mi ruku! A ty zase jí!
Ať každý slyší, jak přišerně zní
sborová píseň Erínyjí!
Ať všichni slyší a vidí a ví,
jak společenství
prastarých bohyň
plní svůj úkol u lidí!

Vždyť právo je pro naši družinu vším,
směr našich cest je spravedlivý:
Toho, kdo ukáže čistou dlaň,
zdaleka míjí ohnivý hněv
a žije život bez pohrom.

Kdo se však strašlivě proviní
– tak jako ten, co sedí zde –,
kdo za zády skrývá prsty od krve,
spatří v nás přisežné svědky mrtvých
i soudce, co trestají krev novou krví!

Stasimon I

Matko Noci, zplodila jsi mne,
 abych odplácela osleplým
 i těm, kteří vidí. Poslouchej!
 Létin syn, mocný věštec Apollón
 pohrdá mojí výsadou.
 Krade mi kořist, schoulenou v loži,
 obět, co očistí mateřskou krev.
 Má píseň zní nad obětí,
 hlas pomatení, sbor k zešlení,
 tak bezestranný zpěv Erínyjí
 spoutává rozum, vysouší krev!

Strofa I

Taková je moje úloha,
 již mi jednou provždy upředla
 Sudba, která všechno proniká.
 Štvu dnem i nocí ty, co bláhově
 prolíjí svoji vlastní krev,
 dokud se nad nimi nezavře zem.
 Smrt jim však svobodu nevrátí. Ne!
 Má píseň zní nad obětí,
 hlas pomatení, sbor k zešlení,
 tak bezestranný zpěv Erínyjí
 spoutává rozum, vysouší krev!

Antistrofa I

Hodina našeho zrození zrodila
 úkol, co plníme tisíce těžkých let.
 Jen bohů se nesmíme dotýkat.
 Kdo sedá s nimi, ten nesedá s námi.
 V bělostném rouchu nás nespatriš,
 na veselých slavnostech nenajdeš.
 Míříme tam, kde úpí rod,
 kde dům a krb rozvrací svár.

Strofa II

Ty, k nimž se Arés lísá jak pes,
 ty, kteří vraždí příbuznou krev,
 nespasí zlato, síla a moc –
 pro čerstvou krev propadnou tmám!

Pečlivě plníme určenou úlohu
 a z bohů snímáme přetěžké břemeno –
 jsou zproštěni soudů i trestání,
 žádný z nich nemusí vyslýchat vraha.
 Vždyť náš rod, za nímž se plazí krev,
 prý není hoden Dioových očí.

Antistrofa II

Pozemská sláva, co sáhla až do oblak,
 pod zemí splaskne a s hanbou se vytratí,
 člověka obklíčí rej našich černých říz,
 roj vzteklych chodidel krouží a krouží.
 Krok stíhá krok, výskok a pád,
 vzduch střídá zem, sem a zas tam.
 Nejlepší běžec zlomí se v běhu –
 padá do chřtánu zkázy.

Strofa III

Padá, a neví, že padá – je šílený!
 Temný mrak poskvny skryl jeho myšlenky
 a pověst plačtivě vypráví o mlhách,
 ve kterých utonul jeho rodný dům.

Antistrofa III

Už teď má strach a žije dny
 utkané z obav, ze zlých tušení –
 jsme důmyslné, důsledné,
 jsme neúprosné, vznešené!
 Nám každý zločin utkví v paměti!
 Plníme úkol, jímž pohrdá svět:
 vzdáleny bohům se brodíme tmou,
 slizem, co nezná svítání,
 štveme se srázy, kam nemohou
 živí ani zemřelí.

Strofa IV

Kdo z lidí, který smrtelník
nebledne při mém křepčení,
netrne hrůzou, když vidí
můj tanec a slyší můj zpěv
o řádu, který stanovil osud
a potvrdili věční bohové?
Mám prastaré, důstojné poslán!í
Zasloužím úctu, ačkoli
obývám temnoty podsvětí,
kam nezabloudí slunce!

*Antistrofa IV***ATHÉNA**

Zdaleka slyším hlasité volání!
Přilétlo za mnou k vodám Skamandru,
u nichž jsem dobývala trójskou zem,
kterou mi zasvětili vůdci Achájů.
Ten kraj mi se vším všudy náleží
na věčné časy – jako díl
z válečné kořisti, honosný dar
občanům Athén, dětem Thésea!
Po neúnavných nohou jsem se vydala
zpět k branám města. Místo perutí
svistěly vzduchem ostré záhyby
šupinatého pláště, s nímž se řítily
větrní koně, lesknoucí se potem...
A koho vidím? Prapodivné hosty!
Necítím strach – jen, přiznávám se, žasnu
nad nevidanou návštěvou. Kdo jste?
Tak mluvte! Ptám se všech, všech společně!
Tam toho cizince i vás!
Nepodobáte se žádnému stvoření,
bozi vás nepotkají v kruhu bohyní,
nemáte rysy žádné z lidských žen.
Nu, ale... dobře vím, že hanět bližního,
který nic nespáchal, je neslušné
a vzdálené vší spravedlnosti.

Epizoda III**SBOR**

Řeknu to krátce, Diova dcero.
Jsme věčné dcery Noci, věrné nářku.
V podsvětním domě nám říkají Kletby.

ATHÉNA

Teď tedy znám váš původ i jméno–

SBOR

–a hned také uslyšíš, jaký máme úkol!

ATHÉNA

Pokud to povíš jasně.

SBOR

Ženeme z domů ty, kdo vraždí!

ATHÉNA

A kam? Kde skončí vrazi, které štvete?

SBOR

V končinách, z nichž má každá radost strach.

ATHÉNA

A tenhle? I jemu jste v patách?

SBOR

Zavraždil matku! Věřil, že je v právu.

ATHÉNA

Byl k tomu přinucen? Děsil ho něčí hněv?

SBOR

Kdo může dohnat syna k vraždě matky?

ATHÉNA

Jsou tu dvě strany – a hovoří jen jedna.

SBOR

On ale nesloží přísahu nevinu!

ATHÉNA

To chceš být spravedlivá jenom na oko?

SBOR

Jak to? Jsi moudrá, vysvětli mi to.

ATHÉNA

Přísahy nesmějí bránit právu.

SBOR

Dobrá... tak vyslychej a spravedlivě sud.

ATHÉNA

Dáváš mi tedy právo rozhodnout váš spor?

SBOR

Ano. Já totiž úctu oplácím úctou.

ATHÉNA

Co k tomu řekneš, cizince? Jsi na řadě!

Mluv o své zemi, rodičích a osudu,
který tě potkal. Braň se žalobě,
jež proti tobě byla vznesena.

Máš přece důvěru ve spravedlivý soud,
pokud jsi přišel k mému oltáři
a objímáš mou sochu jako prosebník
ctihodný stejně jako Diův Ixión.

Na tohle všechno mi teď jasně odpověz.

ORESTÉS

Nejprve musím, mocná Athéno,
rozptýlit těžkou obavu,
co dýchá z tvých posledních slov.
Nežádám očistu! U tvojí sochy
nesedí poskvěněný prosebník!
Mám čisté ruce! Mohu předložit
nezvratný důkaz. Prosím, poslouchej:
Tomu, kdo vraždil, zákon stanoví
mlčet tak dlouho, než jej pokropí
krev sotva zrozeného selete,
jež od matčiných struků oderval
obětník, který smývá krev.
Už dávno jsem byl takhle očištěn
v příbytcích bohů, v lidských obydlích,
mou poskvrmu už dávno omyla
krev mláďat i proud neznámých řek.

Snad jsem tě přesvědčil... a zbavil starosti...

Teď krátce o mém původu.

Jsem Argejec. Můj otec... vždyť ho znáš!...
je Agamemnón, pán válečných plachet,
ten, s nímž jsi kdysi obrátila Tróju
v hromadu sutin, která nezaslouží,
aby ji nazývali městem.

Když připlul z války domů, zemřel –
a věru ne tak, jak si zasloužil!

Zabila ho má matka! Matka! Maminka...
se srdcem černějším než černá noc.

Zavinula ho vyšívanou sítí,
loveckou pastí z brokátu,
svědkyní vraždy, při níž krev
stříkala do vařící lázně.

Já, jehož kdysi dávno vyhnali,
jsem se pak vrátil zpátky do země
a zavraždil ji. Proč bych zapíral?

Vraždou jsem pomstil vraždu otce,
který mi byl vším. Vinu však
nesu sám. Za krutým činem stál
bůh Loxiás. Sliboval mému srdci
strašlivá muka otevřených ran,
jestliže smrtí nepotrestám viníky.

Teď rozsud, zda jsem jednal po právu,
anebo ne. Ať už se stane cokoli,
s tvým rozhodnutím budu spokojen.

ATHÉNA

Pokud se kterýkoli člověk domnívá,
že může rozsoudit váš spor,
mýlí se. Tvrdím, že ta pře
je vážná, příliš vážná. Ani já
nemohu rozhodovat o vraždě,
co zdvíhá husté mračno hněvu.
Zvláště, když jsi k soudu přišel očistěn
a prosíš jako mírný prosebník
a k mému domu nesvoláváš neštěstí.

Však druhou stranu sporu nelze odmítnout.
Nemohu přejít mávnutím ruky
úlohu, kterou odedávna plní.
Když nedosáhnou svého, vykapou
do hlíny jedy uražené hrdosti
a vrhnou mou zem na smrtelné lůžko.

Takhle se věci mají... Smím ti dovolit,
abys tu zůstal? Mám tě poslat pryč?

To, nebo ono? Váhám... Těžko rozhodnout
a nepřivolat zlobu...

Jelikož
jste ale případ předložili mně,
půjdu a mezi svými občany

vyhledám bezúhonné soudce
hrdelních zločinů, co budou přísně ctít
přísahy, které jednou provždy stanovím.

Svolejte svědky, shromážděte důkazy,
ať pod přísahou doloží váš spor!
Vrátím se zpátky, hned jak vyberu
nejlepší ze svých Athéňanů.
Oni pak spravedlivě rozhodnou,
aniž by přestoupili dané přísahy.

SBOR

Přijde rozvrat zákonů,
vyvrácení z kořenů,
jestliže ten matkovrah
obhájí strašný čin.
Člověk nebude mít strach,
vrahovo vítězství
smrtelníky usmíří
s prostopášným životem.
Co těžkých ran rozdají,
co útrap schystají
potomci svým rodičům
v čase, který nastává.

Ani my, co střežíme
ve dne v noci lidský rod,
nepůjdeme – žádný strach! –
po stopách zločinů.
Každou vraždu nechám tak!
Nejeden smrtelník,
smrti blízkých tváří v tvář,
zoufale se bude ptát,
čím zastavit soužení.
Bláhový ubožák!
Marně zkusí do sta ran
vtírat neúčinný lék.

Stasimon II Strofa I

Antistrofa I

Ať ten, koho neštěstí
srazilo do prachu,
nevyčítá, nevolá:
„Kde je právo? Kde je moc
Erínyjí?“ Brzy však
odevšad uslyšíš
stejná slova, stejný křik
otců, matek, zabitých
potomkem, co nezná strach.
Dům práva leží v sutinách!

Strofa II

Vím o místě, v kterém děs
prospívá člověku –
hnízdí tam a sleduje
lidskou mysl, lidský cit.
Bázeň vede k zmoudření!
Nejlepší učitel
bývá strach, jenž nedá spát!
Proč by dům či smrtelník,
jimž se srdce nespívá,
vzývali právo? Řekni, nač?

Antistrofa II

Nechval život v bezvládí,
nechval život v tyranství.
Bůh svou moc dopřává moudrému středu,
ač různě spravuje rozmanitý svět.

A v souladu s tím,
tvrdím, že bezbožnost rodívá pýchu,
zatímco rozvaha
je matkou pozeňnaných dní,
po kterých každý touží.

Strofa III

Radím, abys uctíval
oltář práva, nešlapal
bezbožnou nohou po svatých zákonech
s omamnou vidinou zisku. Trest čeká
na určený den!
Ať tedy člověk ctí, tak jak se sluší,
důstojnost rodičů!
Ať hosta, co překročil práh,
vítá s příslušnou úctou!

Antistrofa III

Kdo se tím řídí, bude žít
z vlastní vůle spravedlivě.
Pozná, co je blaženost.
Mine propast prokletí.
Kdo se však vzepře a poruší řád,
přestoupí svaté zákony,
kdo nehledí tam ani tam
a do lodi hrme cokoli,
bude silou přinucen
skasat bílé plachtoví –
nečas časem udeří,
ráhna změni v tříšť!

Strofa IV

Kdo slyší jeho volání
mezi nezkrotnými víry?
Jenom bůh se vysmívá
tomu opovázlivci,
který se chlubil nezdolným štěstím,
když vidí, jak s ním zmítají
nezdolné víry sem a tam,
jak marně zmáhá hřebyny vin.
Útes práva rozlomil
jeho štěstí, úspěch, moc.
Nikdo pro něj netruchlí,
zmizí – míň než stín!

Antistrofa IV

ATHÉNA

Konej svou práci, hlasateli!
Ať na náměstích vládne klid!
Pospěš si! Ať dech naplní
etruskou trubku, pronikavý tón
před celou obcí vzlétne k obloze
a rozprostře tam hlaholivá křídla!
Přivádím soudce – je jich plný počet! –,
a proto žádám, aby občané
i shromážděný soudní sbor
ztichli a poslouchali. Vyhlásím
zákony, které navždy stanoví,
jak správně vynést rozsudek!

Ty, Apollóne? O tom, co ti náleží,
rozhoduj po mém! Čemu vdčíme
za nenadálou návštěvu?
Co máš s tím sporem společného?

APOLLÓN

Jdu jako svědek. Onen muž
je totiž prosebníkem mého domu.
Přicházím také jako obhájce –
byl jsem to já, kdo očistil
krev z jeho rukou. Navíc mám
na vraždě matky svůj díl viny.
Soud může začít, předlož celý spor
a rozhodni, jak nejlíp dovedeš.

ATHÉNA

Tak tedy zahajuji líčení.
Vy mluvte první! Žalobce je tím,
kdo musí případ od začátku vylíčit
a dopodrobna zdůvodnit svou věc.

Epizoda IV**SBOR**

Je nás tu hodně, o to méně slov.
Ať žalovaná strana odpoví
bez otálení na mé otázky.
Zabil jsi matku?

ORESTÉS

Zabil, nepopírám.

SBOR

Mé první vítězství! Už zbývají jen dvě.

ORESTÉS

Přestaň se chvástat! Ještě stojím na nohou.

SBOR

Jak jsi ji zabil?

ORESTÉS

Mečem.

Prořízl jsem jí hrdlo.

Kdo tě navedl?

Či to byl plán?

ORESTÉS

On. Svými věštbami.

Dosvědčí mi to.

SBOR

Věštec, povídáš,
ti radil zabít matku?

ORESTÉS

Přesně tak.

A osudu to nevyčítám.

SBOR

Bud' si jist,
že budeš – jen co padne rozsudek!

ORESTÉS

Věřím, že otec z podsvětí
posílá pomoc!

SBOR

Jen věř mrtvolám!
Co jiného ti zbývá, vrahu!

ORESTÉS

Poskvnila se.
Hned dvakrát!

SBOR

Dvakrát? Tohle soudu vysvětlí.

ORESTÉS

Mně zavraždila otec, sobě manžela.

SBOR

Ji už smrt očistila. Tebe ne!

ORESTÉS

Proč jsi ji nevyhnala z domu, dokud žila?

SBOR

Protože neprolila rodnou krev.

ORESTÉS

A já snad ano?

SBOR

Čím tě živila,
než jsi se narodil, ty vrahu! Zapíráš
to nejdražší – matčinu krev!

ORESTÉS

Tak přece promluv, Apollóne. Vysvětli,
zda jsem byl v právu. Udělal jsem to...
zavraždil jsem ji... nezapírám...
Teď posuď, jestli spravedlivě, nebo ne,
abych to mohl soudcům předložit.

APOLLÓN

Athénský soude, ctihodní soudci,
muž, který stojí před vámi, byl v právu.
Jsem věštec, nelžu! Nikdy, nikomu,
žádnému muži, ženě ani obci
jsem ve svých věštbách neukázal nic,
co by mi neporučil Zeus,
všemocný otec Olympanů. Pečlivě
uvažte závažnost těch slov,
jež pádně dokazují jeho nevinu,
a v rozhodnutích mějte na mysli
záměry mého otce. Neboť on
je mocnější než každá přísaha!

SBOR

Ty tedy tvrdíš, že ti Zeus poručil,
abys dal Orestovi věštbu, která jej
přiměla pomstít vraždu otce
a nebrat sebemenší ohled na matku?

APOLLÓN

Vždyť ty dvě vraždy nelze srovnávat.
Jen pomyslete, zemřel vzácný muž,
kterému Zeus svěřil vládu nad lidmi,
a zemřel rukou vlastní ženy! Nepadl
v odkrytém boji, nesrazil ho šíp,
který by z nedohledné dálky vyslala
tětiva Amazonky. Zahynul
způsobem, o němž záhy uslyšíte –

ty, Athéno, i vy, co jste tu zasedli,
vy, jejichž hlasy rozhodnou.

Když se král vrátil domů z výpravy,
na níž si, mohu říci, nevedl zle,
zahrnula ho laskavými slůvky
a naplnila blahodárnou koupel.
A on se myl... a ona čekala...
Nejoddanější žena! Jenže pak,
když vystupoval z vany, skočila
a hodila mu kolem těla pestrý plášť,
obklopila ho těžkým brokátém,
z něhož se marně snažil uniknout.
Mrskal se jako hejno polapených ryb
a ona bodala a bodala...

Tak skončil – vládce lodních šiků,
ten, jemuž každý prokazoval čest.
A o ní mluvím, aby lstivý čin
rozhněval smrtelníky, určené
k rozhodování v této při.

SBOR

Předkládáš soudu, jak se Diovi
příčí smrt otců. Ale neslyším
jediné slovo o tom, že sám bůh
uvrhl svého otce Krona do temnot.
Pročpak tě jeho skutek nepopouzí?
Kdykoli dosvědčím, že jste to slyšeli!

APOLLÓN

Vy zmijel! Zpropadené obludy,
kterých se ani prstem nedotkne
jediný z bohů! Každé okovy
i lana, deset tisíc pout
lze sejmut, rozvázat a zpřetrhat –
jen člověk, který zemře, jehož krev

vypije hlína, vsákne prach,
umírá navždy! Navždy! Nic ho nevzkřísí!
Na tohle Zeus nemá lék,
na tohle nemá zaříkání,
zatímco všechno ostatní
bez námahy, svou božskou mocí
klade hned sem a hned zas tam,
nahoru, dolů, bez ustání.

SBOR

Neřkla bych to lépe, to mi věř.
Víš vůbec, čím jej hájíš! Nechápeš?
Smí ten, kdo prolil rodnou krev,
kdo vylil krev své matky do země,
žít nyní v Argu, pod otcovskou střechou?
K jakému oltáři ho druzí připustí?
Kdo z příbuzných mu podá svatou vodu?

APOLLÓN

Něco ti povím. Pravdu pravdoucí!
Ty, které nazýváme matkami,
neploď – pouze živí semeno,
které do jejich pochvy vstříkují
skuteční zploditelé. Žena není víc
než starostlivá hostitelka,
co pečuje o cizincovu ratolest
a po čase ji vrací zpátky – pokud bůh
vše nepřekazí. Žádáš důkaz? Máš ho mít!

Být otcem – to se přece obejde
i bez matky! Vždyť korunního svědka
mých slov tu všichni máme před sebou!
Athéna, dcera olympského Dia,
nevzešla z milostného spojení
a nesílila v temných stěnách lůna.
Podívejte se! Žádná z bohyní
by nezploďila podobného potomka!

Chci jenom jedno, mocná Pallado –
štěstí tvých lidí, slávu tvého města!
Jen proto, pro nic jiného, jsem ukázal
tomuto muži cestu k tvému ohništi.
Bude ti věrný! Spolehlivý spojenec
v dobrém i ve zlém. Dávám ti své slovo,
že ani jeho potomci tě nezradí
a ještě vnuci těchto Athéňanů
budou mít prospěch z mojí přísahy.

ATHÉNA

Domluvili jste? Mohu vyzvat soud,
ať s rozvahou a spravedlivě hlasuje?

APOLLÓN

Vystříleli jsme všechny šípy. Nezbyvá
než čekat, jak se případ rozhodne.

ATHÉNA

A obžaloba? Ráda bych
předešla jakýmkoli výčitkám...

SBOR

Slyšeli jste tu, co jste slyšeli.
Hlasujte s úctou k vlastním přísahám!

ATHÉNA

Attický lide, poprvé
dnes rozhoduješ právní spor –
spor, v kterém proudem tekla krev.
Poslouchej tedy moje nařízení!

Oznamuji, že soudní sbor
už nikdy neopustí Théseovu zem
a jeho stolem bude tento pahorek –
sídlo a tábořiště Amazonek,
které k nám kdysi vedl hněv,
s nímž pronásledovaly krále Thésea.

Zvedly tu tenkrát pevnost proti pevnosti,
vztyčily hradbu proti hradbě
a vykonaly oběť Areovi.
Proto dal skále jméno.

Zde

ať úcta města i vrozený strach
každého ve dne v noci drží dál
od zvůle, bezpráví a křivd –
pokud však sami občané
nebudou měnit stanovené zákony!
Průzračná voda, do níž ze sta stran
přivedeš bahno, špínu, kal,
tvou žížeň víckrát neuhásí.

Dobře vám radím, nikdy nechaňte,
neuctívejte bezvládí
stejně tak jako tyranství!
Nevyhánějte z města všechno děsivé!
Kdo z lidí žije spravedlivě,
aniž mu srdce obchází strach?
Pokud se v moudré bázni skloníte
před touto radou úctyhodných soudců,
získáte městu, celé zemi ochranu,
v níž nesmí doufat nikdo ze Skythů
a o které se Spartanům jen zdá.

Těmito slovy ustavuji soud,
kterému do základů vkládám důstojnost,
přísnost a neúplatnost! Jako bdělou stráž
nad spící zemí!

Před vámi

rozpřádám přízi této výzvy, občané.
Můj hlas volá i ty, co přijdou po vás!

Vstaňte a hlasujte.
Nezapomeňte na své přísahy
a rozhodněte. Domluvila jsem.

SBOR

A druhá rada: špetka neúcty –
a zaplatí to všichni, celá země!

APOLLÓN

Bojte se Dia, jeho věštek, bojte se
i mých slov! Nez bavujte je síly!

SBOR

Nemáš co pohledávat tam, kde teče krev.
Teď jsi jen věstec v zakálené věštírně!

APOLLÓN

Takže můj otec jednal jako hlupák,
když omilostnil Ixióna z vraždy?

SBOR

To říkáš ty! Já chci jen spravedlnost!
A jestli ne, zem pozná, co jsem zač!

APOLLÓN

Kdo tě ctí? No kdo? Žádný ze starých
a žádný z mladých bohů! Zvítězím!

SBOR

Máš zkušenosti, co? Už v Admétově domě
jsi na Moirách vymámil smrt člověka!

APOLLÓN

A je snad zločin podat ruku těm,
kteří tě ctí – zvlášť když jsou v nouzi?

SBOR

Jsi ten, kdo zvrátil od základů starý řád.
Opil jsi vínem dávné bohyně!

APOLLÓN

Jsi ta, kdo prohraje a bude zvracet jed –
neškodný sliz, jemuž se všichni budou smát!

SBOR

Takové pískle! Jak se opovažuješ?
Prachsprostě urážíš mé stáří!
Už toho, myslím, bylo příliš... ale soud
neskončil... počkám... ještě váhám,
zda městu ukázat svůj vztek...

ATHÉNA

Je na mně, abych jako poslední
posoudila váš spor a přidělila hlas.

Můj kámen patří Orestovi.

Nenarodila jsem se z matky. Rozhodně
a ve všem stojím za muži –
s výjimkou sňatku, který odmítám.
Jsem dcerou otce. Vždy na straně otců.
A nedám tudíž přednost smrti ženy
před smrtí muže, jehož sama zabila.
Pokud je v urnách rovný počet hlasů,
zvítězil Orestés.

Tak rychle! Mluvíme k těm,
jichž se to týká... vysypte
oblázky z uren...

ORESTÉS

Apollóne,
jak se to skončí?

SBOR

Vidíš to,
jsi se mnou, černá matko Noci?

ORESTÉS

Oprátka,
anebo život!

SBOR

Nicota,
anebo úcta – stejná jako dřív!

APOLLÓN

Poctivě spočítejte kameny.
Raději dvakrát. Žádný spěch.
Jediné zaváhání zdvihne vítr zla,
jediný kámen zdvihne palác z trosek.

ATHÉNA

Je zproštěn obvinění z vraždy.
Hlasování je vyrovnané.

ORESTÉS

Athéno,
záchrano mého domu! Jsi to ty,
kdo vede domů vyhnance,
kterému odepřeli rodnou zem,
otcovskou půdu, kterou miloval!
Po celém Řecku půjde jeden hlas:
„Vrátil se ke svým. Zpátky do svého.
Zas je z něj Argejec a spravuje
otcovo jmění. Za svou záchranu
děkuje Palladě i Loxiovi
i vládci, který všechno určuje,
třetímu spasiteli – Diovi!“
Vždyť Dia, otce bohů, dojala
otcova smrt – to on mě ochránil,
když viděl ty, co obhajují matku.

Dřív než se vydám domů, Athéno,
tvé zemi a tvým lidem skládám věčný slib,
že ani jediný z mých nástupců
k vám nepřitáhne jako nepřítel
s řadami ozbrojenců za zády.
Už dávno budu v hrobě, přesto však
na ty, co přestoupí mou přísahu,
přivolám zmatek, otupělost, únavu,
způsobím, aby jejich výpravy
doprovázela špatná znamení –
až budou nad zbytečným úsilím
plakat jak děti. Pokud slibu dostojí
a Athéninu městu prokáží
trvalé spojenectví ve zbrani,
dočkají se mé laskavosti.

Bud' zdráva! Žijte v pokoji,
občané, kteří spravujete město!
Ať přísežný slib, který jsem tu dal,
každému nepříteli zlomí vaz,
ať navždy ochraňuje vaši zem
a provází ji od vítězství k vítězství!

SBOR

Co jste zač,

co jste zač,

vy mladší bohové?

Dávný zákon,

starý řád

roznášíte na kopytech,

vyvracíte,

rozbíjíte...

Co z něj zbylo?

Tříšť!

Suť!

Prach!

Vyrvali jste mi ho z rukou,

ukradli z vrásčitých dlaní.

Co zůstalo z úcty?

Zdání!

Jsem ubohá, ubohá, ubohá!

Nejtěžší hněv

zavalí zem!

Zmar za zmar!

Bolest za bolest!

Kape,

kape,

kape jed.

Moří hlínu.

Lstivá sněť

stromům rdousí listy,

matkám dává děti...

Spravedlnosti! Spravedlnosti!

Brzy přijdou noví hosti.

Mor a křik!

Mor a žal!

Naříkám...

Naříkám...

Co teď? Co dál?

Strofa I

Za patami pohrdání,

v patách hanba,

v zádech smích.

Od lidí! Od lidí!

Ponižené, bez pomoci!

Vidíš svoje dcery,

Noci?

ATHÉNA

Nenaříkejte tolik. Dejte si už říct.

Neprohrály jste, nejste zneuctěny –

vždyť hlasování bylo nerozhodné.

Vyslechli jsme tu jasné svědectví

od samotného Dia, svědčil ten,

jenž Orestovi věštbou přislíbil,

že za spáchanou vraždu nebude

v nejmenším trpět.

Posloucháte, co říkám?

Tak nedopusťte, aby země sténala,

pod tíhou vaší zloby, nevztekejte se

a nechřlete do půdy své jedy,

černavá mračna otrávených krůpějí,

co dusí každý zárodek

a plodné kraje obracejí v poušť!

Právoplatně vám nyní slibuji,

že v mojí spravedlivé zemi najdete

hluboké sídlo, podzemní trůn,

po kterém budou stékat vzácné oleje,

i náležitou úctu občanů.

SBOR

Co jste zač, *Antistrofa I*

co jste zač,
vy mladší bohové?

Dávný zákon,
starý řád
roznášíte na kopytech,
vyvracíte,

rozbíjíte...

Co z něj zbylo?

Tříšť!

Suť!

Prach!

Vyrvali jste mi ho z rukou,
ukradli z vrásčitých dlaní.

Co zůstalo z úcty?

Zdání!

Jsem ubohá, ubohá, ubohá!

Nejtěžší hněv

zavalí zem!

Zmar za zmar!

Bolest za bolest!

Kape,

kape,

kape jed.

Moř í hlínu.

Lstivá sněť

stromům rdousí listy,

matkám dává děti...

Spravedlnosti! Spravedlnosti!

Brzy přijdou noví hosti.

Mor a křik!

Mor a žal!

Naříkám...

Naříkám...

Co teď? Co dál?

Za patami pohrdání,

v patách hanba,

v zádech smích.

Od lidí! Od lidí!

Ponížené, bez pomoci!

Vidíš svoje dcery,

Noci?

ATHÉNA

Opakuji vám, nejste zneuctěny!
Tak dost už toho spílání! Už přestaňte
proklínat zemi smrtelníků, bohyně!
Povolte přece, poslechněte mě.
I já poslouchám svého otce Dia.
Musím vám připomenout, ačkoli
a to mi prosím věřte, nerada,
že z bohů jediná vím o klíčích
od domu, v němž je zapečetěn Diův blesk.
Nu... myslím, zůstane, kde je...
Vy mě teď pěkně poslechnete! Zkrotíte
bláhový jazyk, který na mou zem
a na můj lid svolává neplodnost,
ztišíte hořkost, co jak mořská bouře
zdvihá a boží valy černých vln!
Budeme přece bydlet v jedné zemi.
Lidé vás budou ctít! Vždyť nikdo nesklídí
úrodu z nedozrálých polností
dřív než vy – hojné oběti
před narozením potomků,
před uzavřením manželství
od této chvíle náleží vám!
Už teď slyším, jak chválíte mou řeč.

SBOR

Tohle si mám nechat líbit?

Tohle snášet?

Ne!

Strofa II

Tady?

Tady?

V téhle zemi?

Ne!

Pošpinili moje stáří,

plivli po mé moudrosti.

Troufají si.

Dovolují.

V téhle zemi?

V téhle sluji?

Ne!

V hrudi hněv.

V prsou vztek.

Zuřivost srší z plic.

V hrudi hrot.

V prsou šíp.

Kopí žalu trčí z plic.

Úskok bohů zbavil moci
tvoje dcery, matko Noci!

Jsem

nic!

Nic!

ATHÉNA

Nechcete slyšet... Budu ale mírná –
jste starší, jste i moudřejší, to vím.
Ke mně však Zeus také nebyl skoupý.

Jestliže nyní odejdete ze země,
zasteskne se vám – vzpomeňte si na mě!
Příští dny mého lidu budou slavnější
než přítomné. A vy? Vám bude náležet
vážené sídlo poblíž svatyně,
kde Athéňané uctívají Erechthea,
a nekonečný průvod žen a mužů
k vám bude téct jak mocná řeka. Tolik cti
vám v žádné jiné zemi nevzdají!

Nerozsévejte po mých krajích vztek,
co v mužích, kteří sotva dospěli,
rozjitří bezdůvodnou touhu po krvi –
zběsilost, která není z vína.
Dobře vám radím, nedrážděte je,
jako se při zápasech dráždí kohouti,
nechtějte, aby jejich osrdí
zpěnila zlostná vášeň, co je popudí
proti svým lidem. Jen ať zuří boj,
ať řinčí kopí – ale za hradbami!
Kdo prahne po slávě, ať válčí – ale ne
s kohouty ze susedství!

Rozumíte mi?

Chápete, co vám nabízím?

Konejte dobro. Odplatou
zas přijímejte dobro. Těšte se
z oddané úcty lidí. Podílejte se
na správě země, kterou bozi milují.

SBOR

Tohle si mám nechat líbit?

Tohle snášet?

Ne!

Tady?

Tady?

V téhle zemi?

Ne!

Pošpinili moje stáří,

plivli po mé moudrosti.

Troufají si.

Dovolují.

V téhle zemi?

V téhle sluji?

Ne!

V hrudi hněv.

V prsou vztek.

Zuřivost srší z plic.

V hrudi hrot.

V prsou šíp.

Kopí žalu trčí z plic.

Úskok bohů zbavil moci
tvoje dcery, matko Noci!

Jsem

nic!

Nic!

ATHÉNA

Nabídka platí! Třeba tisíckrát
ji budu opakovat. Nepřestanu s tím,
abyste neřekly, že mladší bohyně

Antistrofa II

společně se zdejšími občany
vás, staré božstvo, zavrhla a potupně
vyhnala ze své země. Pokud však
chováte v úctě božskou podmanivost,
co s půvabem a konejšivě promlouvá
mým jazykem, tak přece zůstaňte!

Odejdete-li, nemáte
nejmenší právo městu odplácet
hněvem a zkázou obyvatel! Zač?
Můžete u nás navždy přijmout příbytek
i stálou úctu, jež vám právem náleží.

SBOR

To sídlo, Athéno... Řekni mi o něm víc!

ATHÉNA

Trůn, který nezná trápení. Přijmi jej!

SBOR

A kdybych souhlasila, jaká čest mě čeká?

ATHÉNA

Bez tebe budou lidé o štěstí jen snít.

SBOR

Zajistíš mi tak velikou moc?

ATHÉNA

Požehnám všem, kteří tě budou ctít.

SBOR

Dáváš mi slovo pro veškerý čas?

ATHÉNA

Jistě. Věř – neslíbím, co nechci naplnit.

SBOR

Tvé přísahy mě... zdá se... usmířily...

ATHÉNA

Zůstaň a těš se z nových přátelství!

SBOR

Řekni mi ale, jak tvé zemi požehnat.

ATHÉNA

Dej, aby spěla k vítězství,
se kterým nepřichází zlo!
Modli se za vlídnou tvář pevniny,
za přízeň mořských vod i oblohy.
Ať každý vítr, který rozčeří mou zem,
doprovázejí horké paprsky.
Ať půda rodí, nedozírné pastviny
ať rok co rok mizejí v záplavách stád.
Kéž před očima lidí vzkvétá blahobyť
a kéž ho nikdy neunaví čas.
Ať v lidských matkách neusychá plod.
Dej, aby jejich lůna plodila
více zbožných potomků. Jak pilný zahradník,
jak láskyplný pastýř pestrých květů
ochráním pokolení spravedlivých
před nářkem, který stihne bezbožné.

To je tvůj úkol. Já se postarám,
aby má obec ze všech slavných zápasů
odešla uctívaným krokem vítěze.

SBOR

Přijmu sídlo v Athénách,
neodplatím neúctou
městu, v kterém s Palladou
sídlí Zeus i Arés.

Neznectím pevnost řeckých bohů, útěchu
a ochránkyni jejich oltářů.

Prosím za toto město
a s vlídností mu věštím
životodárné prameny,
jimiž dá z půdy vytrysknout
horký dotek slunce.

ATHÉNA

Tak laskavé věštby a modlitby
ochotně zajistím městu a občanům
a uchystám příbytek mocným bohyním,
které je nesnadné usmířit.

Vždyť mají za úkol spravovat
vše, co se dotýká člověka.

Ten, koho zavalí jejich hněv,
netuší, odkud se bere ta tíha,
neví, kdo drží přetěžký meč.

To viny předků ho vlečou
před hejno strašlivých tváří –
i když se chvástavě zaklíná mocí,
křičí a svolává celý svět,
mlčící hněv
jej rozdrtví v prach.

Strofa I

SBOR

Žádám, aby vichřice,
co udeří do korun
a spálí plné pupeny,
neroztrhla oblohu.

Ať vzteklá nemoc nezardousí úrodu
a bůh Pan v každé ovci vykrmí
po dvou zdravých jehňatech.
Plod zemského bohatství
ať bohům štědře odplácí
horu stříbra ze slují,
darovanou lidem!

ATHÉNA

Slyšíte, strážci města,
co všechno může a co vše
před vámi sama sobě ukládá?
Jak mezi bohy, tak pod zemí
má velikou moc, tahle vznešená paní!
Dovede naplnit osudy lidí,
smí sama rozhodnout o každém z vás –
těm dává písně, a jiným zas
šedivé dny
za závojem slz.

SBOR

Zakazují ale každý boj,
který mužům nedá zestárnout.
Půvabným dívkám dopřejte
životy v šťastných manželstvích –
vy, kteří bdíte nad sňatky,
i vy, Moiry, bohyně osudu,
mé sestry, dcery Noci.
Každému domu určíte díl,
který mu právem náleží.

*Antistrofa I**Strofa II*

Díky vám řádná manželství
vždy za čas obtěžkává plod.
Jste nejtěnější mezi bohy!

ATHÉNA

To všechno může a to vše
ochotně sama sobě ukládá.
Jsem šťastná, šťastná! Jak se raduji,
že božská podmanivost střežila
můj jazyk a ústa
tváří v tvář zběsilému vzdoru!
Zasáhl Zeus, bůh rozprav,
v kterých má váhu každý hlas,
a jednou provždy rozhodl
spor o dobrou věc.
Zvítězili jsme!

SBOR

Prosím, aby nenasytý svár,
který denně žádá čerstvé zlo,
nevrazil nikdy do města
s řinčením třpytivých zbraní,
aby prach nepil černou krev
těchto smrtelníků, aby nežíznil
po pomstě a u brány
nevítal zkázu odvetných vražd.
Ať radost oplácí radost!
Ať obec svorně zachová
i přátelství i nenávisť!
Vždyť to je lék na strasti lidí.

ATHÉNA

Řekněte, nevědí, jak moudře jít
po cestě laskavých slov?
Vidím, že z jejich příšerných tváří,
budou mít občané veliký zisk.

Antistrofa II

Oddaně ctěte sbor laskavých bohyní
a se slávou veďte své město i zem
po přímé cestě
spravedlnosti.

SBOR

Všechny vás volám: radujte se
z bohatství, jež přeje osud!
Pozdravuji vás, občané
u Diových oltářů,
přátelé přátelské Athény,
kteří jste po čase zmoudřeli!
Nad vámi, co dýcháte
pod perutí Pallady,
teď zasne její otec!

ATHÉNA

Pozdrav i vám! Už pojďme!
V posvátných záblescích tohoto průvodu
spatříte komnaty, které vám náleží.
Zatímco zaplanou zbožné oběti,
sestupte do země, kde čeká trůn.
Držte dál všechno, co přináší zkázu,
pošlete všechno, co přináší zisk.
Teď doprovodte hosty, potomci
dávného Kranaa, správcové města!
A vy, občané,
o dobrém smýšlejte dobře!

SBOR

Podruhé volám: radujte se,
všichni v Palladině obci,
bohové i smrtelníci,
kteří spravujete zem!

*Strofa III**Antistrofa III*

Vždyť pokud budete uctívat
tu, která s vámi obývá kraj,
jediný z vás nebude
– nikdy, to vám přísahám –
plakat nad svým osudem.

ATHÉNA

Požehnaly jste zemi... Děkuji...
S průvodem věrných služebnic,
co hlídají mou sochu, v záplavě
tisíce rozzářených pochodní,
vás nyní doprovodím dolů.
Tak se to patří... Slyšíte!
Ať slavné shromáždění žen a dětí
i nedohledný zástup starých žen
zamiří nyní k Akropoli,
k jasnému oku Théseovy země!
Na důkaz úcty zahalte
laskavý sbor do purpurových říz!
Ať hoří ohně, aby úmluva,
kterou tu uzavřela moje zem
se společností dobrotivých bohyní,
zrodila jednou znamenité muže,
s nimiž do domů vchází požehnání!

SLUŽEBNICE

Dejte se na cestu s průvodem oddaných,
mocné a důstojné, bezdětné dcery tmy.
O zbožná slova žádám všechny okolo!

Ať úctu v prastarých propastech podsvětí
zvěstují bohaté pocty a oběti.
O zbožná slova žádám všechny občany!

Exodos*Strofa I**Antistrofa II*

Jen pojdte, vznešené bohyně,
 vy, jejichž spravedlivý zrak
 s vlídností spočívá na této zemi.
 Těšte se z vysokých plamenů pochodní.
 Připojte výskot k radostné písni!

Strofa II

Ať navždy zvítězí mír a klid.
 Příměří občanům Athén,
 jimž Sudba a Zeus, co všechno vidí,
 svorně a vítězně stanuli po boku.
 Připojte výskot k radostné písni!

Antistrofa II

Konec

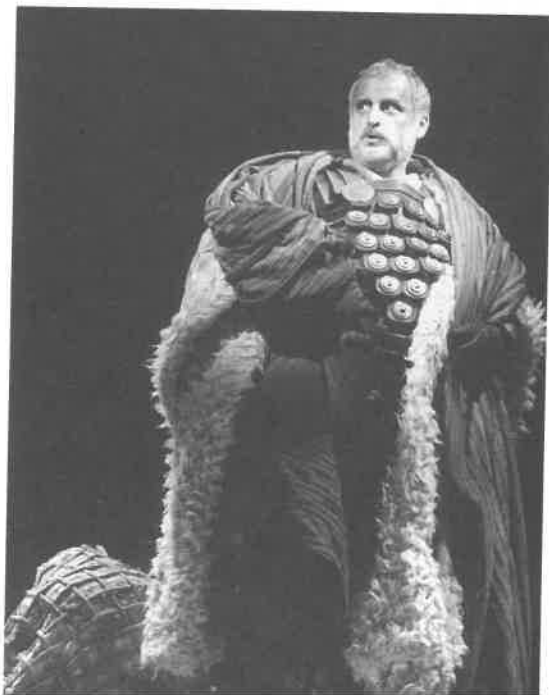


Boris Rösner jako posel, Oldřich Vlček a Josef Vinklář jako starci



Tatjana Medvecká jako Klytaiméstra

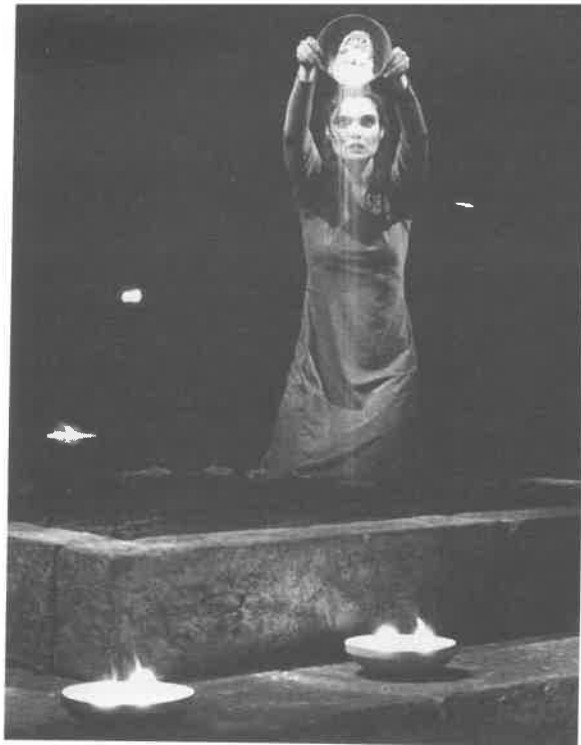
Miloslav Mejzlík jako Agamemnón



Sabina Králová jako Cassandra, Radovan Lukavský a Oldřich Vlček jako starci

Kateřina Burianová, Eva Salzmannová, Zuzana Šavrdová a Miluše Šplechtová jako otrokyně





*Martina Válková jako Élektra
Úlitba na hrobě*



*Martina Válková jako Élektra, Tomáš Petřík jako Orestés
Vlasta Chramostová jako chůva, Jaromíra Míloová jako otrokyně*





*Tomáš Petřík jako Orestés, František Němec jako Apollón
Eva Salzmannoová jako Athéna, Tomáš Petřík jako Orestés*



Tatjana Medvecká jako přizrak Klytaiméstry

Kdo je kdo v Oresteii

O bozích a lidech, které Aischylos v Oresteii zmiňuje, vyprávějí různí autoři mnoho různých příběhů. Zde uvádíme jen ty, které mají bezprostřední vztah k našemu dramatu. V přepisu a skloňování jmen se až na výjimky přidržíme Slovníku antické kultury, Praha 1974.

Admétés viz Moiry.

Aédón → manželka krále Zétha, jenž vládl v Thébách společně s bratrem Amfiónem. Ze závidosti chtěla zabít nejstaršího syna Amfiónovy ženy Niobé, namísto toho však omylem usmrtila vlastního syna Itya. Zeus ji proměnil v tklivého slavíka. Tento osud jí závidí Aischylova nešťastná Cassandra.

Agamemnón (-ona) → syn Átreův, bratr Meneláův. U Aischyla má tři potomky, Ifigenii, Oresta a Élektru. Podle epické tradice vládl v Mykénách, v Aischylově verzi (podmíněné dobou politickou situací) v nedalekém Argu. Vedl řecká vojska v desetileté trójské válce. Před odplutím do Tróje obětoval dceru Ifigenii bohyni Artemidě. Po návratu z války jej zavraždila manželka Klytaiméstra.

Agyiátés (-ata) viz Apollón

Aigisthos → syn Átreova bratra Thyesta. Jako jediný z Thyestových potomků přežil krvavou hostinu, kterou svému bratrovi vystrojil Átreus, otec Agamemnona. Podle Homéra Aigisthos zabil Agamemnona po jeho návratu z války a vystřídal ho na trůně, v Aischylově podání se na vraždě podílel jen nepřímo. Po několika letech vlády za svůj zločin zaplatil smrtí (viz Orestés).

Althaiia (-ie) → dcera Thestia, krále Kúrétů, žena Oinea, krále ve městě Kalydón v Aitolii. Jejím synu Meleagrovi předpověděly krátce po narození Moiry, že zemře, až shoří určité polínko na ohništi. Althaiia je z ohniště vzala a schovala. Z Meleagra vyrostl zdatný mládenec, který se proslavil ulovením strašného kance, který na Kalydón poslal Artemis jako trest Oineovi za zanedbání oběti. O kůži zabitého kance se ale z Artemidina popudu rozpoutala bitka, která skončila tím, že Meleagros pobil bratry své matky. Ta z pomsty vzala polínko a hodila je do ohně, načež Meleagros zemřel. Althaiia se pak oběsila.

Amazonky → Amazonky byly bojovné ženy, které napadly Athény v době krále Thésea. Přišly si pro královnu Hippolytu, kterou dostal Théseus odměnou za podíl na Héraklově výpravě za Areovým pásem. V boji, jenž některými rysy připomíná zápas o Helenu v Tróji, byly poraženy.

Apollón (Loxiás, Foibos, Agyiátés, Paján) → Diův syn, který se podle tradice narodil na ostrůvku Délos v Egejském moři. Jeho hlavním sídlem byla věštírna ve fókiidských Delfách, na úpatí Parnássu, kde podle Aischyla „obývá honosnou slují“. Prostřednictvím kněžky Pýthie zde tlumočil Diovu vůli. Priamovu dceru Kassandru nadal věšteckými schopnostmi. Přizvisko *Loxiás* bývá dáváno do souvislosti s dvojnácností jeho věšeb (*loxos* = šikmý, nepřímý, dvojnácný). Jméno *Foibos* podle Aischyla pochází od Titánky Foibé, jejíž dcera Létó byla Apollónovou matkou. *Agyiátés* je Apollón nazýván jako strážce ulic, *Paján* jako ten, kdo odvrací zlo.

Arés → bůh válečné vřavy, který vniká do srdcí mužů a rozněcuje v nich bojovné vášně. Starcům a dětem „nesídlí v duši“. Podle něho je nazván athénský Areopag (Areův pahorek), podle Aischyla proto, že na něm Amazonky obětovaly Areovi. Podle rozšířenější verze připomíná jméno vršku soudní přelíčení se samotným Areem, poté co zabil Poseidónova syna Halirrhothia.

Artemis → Diova dcera, panenská bohyně, patronka divoké zvěře a ochránkyně mláďat. Podle Homéra stála ve válce na straně Trójanů. Od Řeků si před vyplutím do Tróje vyžádala oběť Ifigenie.

Athéna (Pallas) → Diova dcera, která se zrodila z jeho hlavy. Bývá zobrazována ve vojenské zbroji. Je patronkou Athén. V Delfách jí byla zasvěcena svatyně „před chrámem“, poblíž Apollónovy věštírny. Na athénské Akropoli byla v prastarém chrámu uctívána jako Athéna Polias, tj. strážkyně města.

Átreus (-ea) → syn Pelopa a Hippodamie, otec Agamemnona a Meneláa. Za to, že mu bratr Thyestés „pošlapal“ manželské lože, se pomstil „Thyestovými hody“ (viz Thyestés).

Élektra → dcera Agamemnona a Klytaiméstry, sestra Oresta a Ifigenie.

Erínyje → dcery Noci trestající přestupky proti odvěkým zákonům spravedlnosti, zvláště zločiny spáchané na pokrevních příbuzných. Mají blízko k Moirám. Někdy jsou eufemisticky nazývány Eumenidy, tj. „příznivé smýšlející“, „blahovolné“, „laskavé“. Aischylos je ve třetí části trilogie ztotožňuje s bohyněmi zvanými Semnai, tj. vznešené, jež byly uctívány poblíž athénské Areopagu.

Fineus viz Harpyje.

Foibos viz Apollón.

Géryonés (-ona) → obr se třemi těly, kterého zabil Héraklés.

Gorgony → ohavné ženštiny s hady místo vlasů. Pohled do tváře Medúsy, jedné z Gorgon, znamenal okamžitou smrt.

Hádés → bůh podsvětí, vládce zemřelých, u Homéra i Aischyla nazýván „podzemským Diem“.

Harpyje → ptačí ženy, které přepadaly své oběti při jídle a jídlo jim sežraly nebo pokálely, přičemž šířily odporný zápach. Takto obtěžovaly zejména slepého thráckého věštce Fínea.

Héfaistos → bůh ohně. Athéňané jsou „děti Héfaista“, neboť jejich praotec, král Erichthonios, byl Héfaistovým synem.

Helena → dcera Dia a spartské královny Lédy, nevlastní sestra Klytaiméstry. Nejkrásnější z řeckých žen, kterou pojal za manželku spartský král Meneláos. Unesl ji však trójský princ Paris, v důsledku čehož vypukla trójská válka.

Hélios → bůh slunce, vševidoucí svědek přísah.

Hermés → posel bohů, prostředník mezi světem živých a mrtvých.

Ifigenie → dcera krále Agamemnona, jež byla před vyplutím řeckých vojsk z přístavu v Aulidě obětována Artemidě za příznivý vítr.

Ixión (-ona) → thessalský hérós, který zabil svého tchána. Byl prvním prosebníkem, jehož Zeus omilostnil a pozval ho dokonce na Olymp. Ixión zklamal Diovu důvěru, když se mu pokusil svést manželku.

Kalchás (-anta) → královský věstec, který provázel řecká vojska do Tróje.

Kassandra → dcera trójského krále Priama proslulá svou krásou. Apollón jí dal věštec-kou schopnost, avšak poté, co se mu odmítla poddat, zbavil její věšty přesvědčivostí. Dávno předvídal pád Ília, ale nikdo jí nevěřil. Oíleův Aiás ji po dobytí Tróje znásilnil u Athénina oltáře, později byla přidělena jako válečná kořist Agamemnonovi.

Klytaiméstra → dcera spartské královny Lédy a Tyndarea, nevlastní sestra Heleny a Dioskúrů, manželka Agamemnona. Svého muže zabila po jeho návratu z trójské války za to, že před vyplutím do Tróje obětoval Artemidě Ifigenii. Po smrti krále vládla v Mykénách (u Aischyla v Argu) společně s Aigisthem, než ji zavraždil vlastní syn Orestés.

Kraos (-aa) → mytický prapředek Athéňanů.

Loxiás (-ia) viz Apollón.

Meneláos → syn Átrea, bratr Agamemnona, manžel Heleny. Podle epické tradice královal ve Spartě, v Aischylově verzi spolu se svým bratrem obýval palác v Argu. O jeho trampotách při návratu z Trójské války pojednávalo nedochované satyrské drama *Próteus*, jež tvořilo čtvrtou část původního představení *Oresteie*.

Moiry (Sudby) → pradávne přadleny předoucí vlákna lidských osudů. Podobně jako Aischylovy Erínyje jsou dcerami Noci, jednoho z nejstarších božstev. Když byl Apollón

ve službě u krále Adméta, syna Ferétova, opil Moiry vínem a přesvědčil je, aby namísto Adméta nechaly zemřít zástupce. Nabídla se k tomu Admétova manželka Alkéstis.

Orestés → syn krále Agamemnona a královny Klytaiméstry. Před vraždou manžela královna odeslala Oresta ke králi Strofiovi do Fókie, kde vyrůstal spolu s Pyladem. Po letech se Orestés z exilu vrátil (podle Homéra to bylo v osmém roce Aigisthovy vlády), v přestrojení se vetřel do paláce a Aigistha a Klytaiméstru zabil. Pronásledovaly jej pak matčiny Erínyje. O jeho strastiplné pouti se vyprávěly legendy. Podle Aischylova podání byl osvobozen soudem na athénském Areopagu, který k tomuto účelu zřídila bohyně Athéna.

Paján viz Apollón.

Pallas (-ady) viz Athéna.

Pan → bůh lesních roklin a pastvin, ochránce stád.

Paris (-ida) → syn trójského krále Priama a královny Hekaby, vyhlášený svou sličností. Vyrůstal mezi pastýři pod jménem Alexandros. V době, kdy byl hostem u spartského krále Meneláa, svedl mu s pomocí bohyně Afrodíty krásnou manželku Helenu a spolu s uloupeným majetkem ji unesl do Tróje. Tím na sebe svolal Diův hněv, za který hořce pykalo celé Ílion.

Pelops (-opa) → syn Tantalův, otec Átrea a Thyesta, mytický sjednotitel Peloponésu.

Pentheus → thébský král, jehož rozsápaly divoké bakchantky.

Persefoné → bohyně podsvětí, manželka Hádova.

Pleisthenés → některý příslušník Átreova rodu (identifikace nejistá).

Poseidón → vládce slaných vod a zemětřas, který měl v Delfách oltář přímo v Apollónově svatyni.

Priamos → trójský král, otec Parida, Kassandry, Hektóra a mnoha dalších dětí. Po dobytí Tróje jej zabil Achillův syn Neoptolemos přímo u Diova oltáře.

Pyladés → syn fóckého krále Strofia, Orestův přítel.

Pýthie viz Apollón.

Skylla → 1. dcera megarského krále Nísa. Krétský král Mínos chtěl Megary dobýt, a přesvědčil Skyllu, aby svému otci ve spánku ustříhla nachový pramínek vlasů, na němž závisel Nísův život.

→ 2. šestihlavá obluda žijící v jeskyni u Messinské úžiny. Když kolem proplouvají námořníci, unáší podle Homéra „každou hlavou jednoho muže“.

Sudby viz Moiry

Themis (-idy) → jedna z nejstarších bohyň, dcera Úrana (nebe) a Gé (země), s níž byla někdy ztotožňována.

Théseus (-ea) → syn krále Aigea, bájný athénský král, bojovník proti Amazonkám.

Thestiás (-ia) viz Althaia.

Thyestés (-ta) → syn Pelopa, bratr Átreia, otec Aigistha. Se svým bratrem sváděl boj o vládu nad Peloponésem a svedl mu manželku Areopé, čímž vyvolal hněv Erínyjí. Átreus se mu pomstil tím, že jej pod záminkou smíření pozval na hody, při nichž bratrovi nabídl maso jeho zavražděných dětí. Podle Aischylovy verze jich snad bylo až dvanáct (textová tradice je nejistá), podle pozdějších podání pouze dva. Když Thyestés bratrův čin odhalil, proklet ho i s potomky. Aigisthos později pomstil „Thyestovy hody“ vraždou Átreova syna Agamemnona.

Zeus (Dia) → nejvyšší z olympských bohů, po Úranovi a Kronovi vládce třetí generace. Svou vůli dával smrtelníkům najevo pomocí věštných znamení. Jeho oblíbeným věštným ptákem byl orel. Jako Zeus *Xenios* je ochráncem hostinných práv, jako Zeus *Hikesios* patronem prosebníků. Jako Zeus *Teleios* vše přivádí k příslušnému cíli, jako Zeus *Agoraios* je patronem veřejné rozpravy. Jako Zeus *Sótér* je zachráncem těch, kdo se zmítají ve vlnobití zkázy; v této úloze mu tradičně byla určena třetí úlitba.



MATYÁŠ HAVRDA překladatel hry (nar. 1972 v Praze)

Studoval psychologii a religionistiku na Filozofické fakultě UK v Praze. Zabývá se studiem a interpretací antické náboženské literatury. V současné době pracuje v „Centru pro práci s patristickými, středověkými a renesančními texty“ při UP v Olomouci jako překladatel a redaktor. Přeložil raně křesťanskou apologii Klémenta Alexandrijského *Pobídka Řekům* (Herrmann a synové, 2001), podílel se na vydání novozákonních apokryfů *Neznámá evangelia* (Výšehrad, 2001). Společně s básníkem

a překladatelem poezie Petrem Borkovcem přeložil Sofoklovo drama *Král Oidipús* (premiéra v brněnském HaDivadle v roce 1998; knižně Větrné mlýny, 1999). S činohrou Národního divadla spolupracuje poprvé.



PETR BORKOVEC překladatel hry (nar. 1970 v Louňovicích pod Bláníkem)

Absolvoval Gymnázium Jana Keplera v Praze, nedokončil studia bohemistiky na Filozofické fakultě UK. Od roku 1992 je redaktorem pražské revue pro křesťanství a kulturu Souvislosti. V letech 1995-97 pracoval jako redaktor beletrie v Nakladatelství Lidové noviny, 1998-99 vedl týdenní přílohu deníku Lidové noviny, 2000-01 byl redaktorem Literárních novin. V současné době žije jako svobodný spisovatel a překladatel poezie. Vydal básnické sbírky *Prostírání do tichého* (1990), *Poustevena, věštírna, loutkárna* (1991), *Ochoz* (1994), *Mezi oknem, stolem*

a postelí (1996), *Polní práce* (1998). Za sbírku *Ochoz* obdržel Cenu Jiřího Ortena 1994, za německý překlad sbírky *Polní práce* Hubert-Burda-Preise 2001 a Norbert-C.-Kaser-Preise 2001. Kromě sbírky *Polní práce* byly přeloženy do němčiny a vydány v Rakousku další dva výběry z jeho veršů (1996 a 1997), výběr básní vyšel v Itálii (1997). Básně ze sbírky *Polní práce* byly dvojjazyčně vydány ve Vídni na CD (2001). Překládá z ruské poezie 20. století, podílel se na antologii ruské emigrační poezie *U řek babylónských* (1996), uspořádal a přeložil výběr z ruský psané poezie

Vladimira Nabokova s názvem *Ut pictura poesis* (2002), časopisecky publikoval básně Vladislava Chodaseviče, Jurije Odarčena, Zinajdy Gippiusové, Georgije Ivanova, Jevgenije Rejna aj. Spolu s koreanistou Vladimírem Puckem přeložil antologii dvou forem klasické korejské poezie sidžo a kasa *Jasná luna v prázdných horách* (2001). S Matyášem Havrdou přeložil Sofoklovo drama *Král Oidiús* (premiéra 1998; knižně 1999). S činohrou Národního divadla spolupracuje poprvé.



IVAN RAJMONT režisér inscenace
(nar. 1945 v Hradci Králové)

Po maturitě studoval jeden rok na Vysoké škole strojní v Liberci, prošel několika krátkodobými zaměstnáními a absolvoval vojenskou službu. Teprve potom začal studovat režii na pražské DAMU – absolvoval inscenacemi: *Potopa světa* (V. Eliášková podle V. K. Klicpery) a *Neznámá ze Seiny* (Ö. von Horváth, 1971).

V době studií hostoval v Divadle V. Nezvala v Karlových Varech, ve kterém byl v letech 1971-75 angažován. Nastudoval tu mimo jiné Langerovu *Periférii*, Landovského *Případ pro venkovského policajta*, Goldoniho *Poprask na*

laguně, Maupassantovu *Kuličku (Zájezdní hostinec)* a další. Potom následovala jeho významná éra v Činoherním studiu v Ústí nad Labem (1975-86). Převážnou dobu zde působil nejen jako režisér, ale i jako umělecký šéf. Z jeho ústeckých inscenací: Diderot / Kundera: *Jakub fatalista*, Büchner: *Leonce a Lena*, Brecht: *Muž jako muž*, Koenigsmark: *Edessa*, (Koenigsmarkova úprava Shakespearova Troila a Kressidy), Steigerwald: *Dobové tance a Foxtrot*, Čechov: *Tři sestry*, Büchner: *Dantonova smrt*, Ibsen: *Heda Gablerová*, Bulgakov: *Zajčín byt*, Gogol: *Revizor* (celkem dvacet režii). Od roku 1986 do začátku prosince 1989 byl režisérem pražského Divadla Na zábradlí (Camus: *Calígula*, Steigerwald: *Tatarská pouť*). Je podepsán i pod řadou inscenací v dalších divadlech, ve kterých hostoval (Divadlo E. F. Buriana v Praze, Divadlo J. K. Tyla v Plzni, Divadlo v Martině, liberecké Naivní divadlo, SND v Bratislavě, hradecké Klicperovo divadlo, pražské Divadlo pod Palmovkou, Letní hry na Pražském hradě aj., hostoval i v zahraničí).

Předtím než byl angažován do Národního divadla, nastudoval zde pohostinsky tři inscenace (Nezval: *Milenci z kiosku*, 1975; Patrick: *Kennedyho děti*, 1978, A. N. Ostrovskij: *Deník ničemy*, 1989). Začátkem prosince 1989 byl jmenován prvním polistopadovým šéfem činohry ND (tuto funkci vykonával až do léta 1997, nyní zde působí

jako režisér). Začínal režii Čechovova *Strýčka Váni*, následovala Shakespearova komedie *Jak se vám líbí*, Hilbertův *Falkenštejn*, Goldoniho *Sluha dvou pánů*, Steigerwaldův *Nobel*, Shakespearův *Cymbelín*, Čechovův *Višňový sad*, Shakespearovy tragédie *Othello* a *Antonius a Kleopatra*, McPhersonova hra *Na cestě duchů*, Hofmannsthalův *Kristinčin náorat*, Osbornův *Komik* a další. Jeho režii Mittererovy *Náostěvní doby* bylo v roce 1991 slavnostně otevřeno Divadlo Kolowrat, studiová scéna ND, kde později inscenoval ještě Euripidovu *Médeiu*, Kohoutův *Kyanid o páté*, *Múru* (na námět Dostojevského); v operě ND byl režisérem Janáčkovy *Věci Makropulos*. Z jeho dalších aktivit zmiňme alespoň dvě režie televizních inscenací – Havlovu *Audienci* (1991) a Klímova *Kláru a dva pány* (1994). Působí též jako pedagog na DAMU.



MARTIN DOHNAL

autor scénické hudby
(nar. 1959 v Brně)

V osmdesátých letech studoval na Pedagogické fakultě UJEP v Brně, poté působil jako listonoš a třídič listovních zásilek, posléze byl topičem v Ústavu sociální péče. Teprve začátkem devadesátých let absolvoval (1994) obor hudební skladby u prof. A. S. Piňose na brněnské JAMU.

Od roku 1983 byl šéfem, skladatelem a klavíristou undergroundové kapely Pro pocit jistoty, v r. 1985 spoluzakládal s P. Oslosobě a J. A. Pitínským Ochoťnický kroužek v Brně, ve kterém se podílel na inscenacích skladatelsky (*Abrahamus patriarcha*, *Salome*) i herecky (*Amerika*, *Ananas*, *Matka* aj.). Od roku 1986 účinkoval jako herec v HaDivadle (*Liáská tragikomédie*, *Hvězdy na vrbě*, *Sňatek* aj.) a složil pro ně hudbu k řadě inscenací (*Pší valčík*, *Deska*, *Lásky den*, vyvrcholením bylo v r. 1996 scénické oratorium *Jób* v režii J. A. Pitínského). V letech 1988-2001 složil scénickou hudbu k desítkám inscenací v nejrůznějších divadlech: pro ND Brno (*Lucerna*), Divadlo Komedie v Praze (*Dcera vichřice*, *Marta*), Studio JAMU v Brně (*Dobové tance*), Moravské divadlo v Olomouci (*Maltský žid*), hradecké Klicperovo divadlo (*Paní z moře*), ND moravskoslezské v Ostravě (*Lakomec*), pražské Divadlo v Řeznické (*Omámený kolotoč*), spolupracoval i s Divadlem ABC a Divadlem Na zábradlí v Praze atd. Na objednávkou Státní opery Praha napsal na námět románu Fr. Kafky operu *Amerika*.

Je také autorem mnoha skladeb orchestrálních (např. *Symfonie č. 1 „Pravoslavná ja“*, *Symfonie č. 2 „Bůh kráčej rychlostí 5 km/hod.“*, *Symfonie č. 3 „Ecclesiastes“* –

pro Pražskou komorní filharmonii, koncert pro housle a orchestr *Levitace*, koncert pro vibrafon a smyčcový orchestr *Žízeň hvězdy jitřní* aj.), varhanních (*Křest, Odpuštění, Vnuknutí, Aleph* aj.) a komorních (*2 sonáty pro klavír, 2 sonáty pro housle – sólo, 2 sonáty pro violoncello a klavír*, sonáta pro trubku a klavír *Zmrtouchování* aj.). Jeho skladby byly uvedeny na mnoha festivalech duchovní, alternativní a experimentální hudby v tuzemsku, v evropských zemích (např. Německo, Rakousko, Francie, Nizozemsko, Španělsko, Velká Británie, Polsko, Rusko, Itálie) i mimo evropský kontinent (např. USA, Argentina, Jihoafrická republika, Japonsko), v poslední době dostal několik významných zakázek ze zahraničí (Moskva, Izrael, Japonsko). V současné době komponuje na zahraniční objednávku – mimo jiné pro Moskvu *Liturgii č. 4 sv. Jana Zlatoustého* a pro Izrael oratorium *Izaiáš*.

Od roku 1994 se Martin Dohnal věnuje soustavně také pedagogické činnosti (na FF MU a JAMU v Brně).

S činohrou pražského Národního divadla už v minulosti spolupracoval na představeních *Běsi* (1997) a *Cesta dlouhým dnem do noci* (1998) režiséra Rajmonta, byl autorem hudby i pro jeho inscenaci *Krále Leara* v ruské Jaroslavi (2000). V současné době můžeme slyšet jeho scénickou hudbu v našich inscenacích Dostojevského *Idiota* (2001) a v Jecelinově *Rodinném sídle* (2002) – obě nastudoval režisér Ivo Krobot.



JOHANA KUDLÁČKOVÁ dramaturgyně
(nar. 1945 v Praze)

Po studii divadelní vědy na Filosofické fakultě UK působila v letech 1968-71 jako lektorka dramaturgie v Divadle F. X. Šaldy v Liberci, v Klicperově divadle v Hradci Králové a v Divadle V. Nezvala v Karlových Varech.

V roce 1971 byla jako činoherní dramaturg angažována do Divadla J. K. Tyla v Plzni, kde působila do roku 1990. Významná byla její spolupráce s režisérem Otou Ševčíkem (např. Shakespeareův *Coriolanus*, Tolstého *Příběh koně*, Dostojevského *Zločin a trest*, Čechovův *Ivanov*,

Shafferův *Amadeus*), který také v brněnském Státním divadle inscenoval její dramati- zaci Tolstého *Anny Kareninové*. S režisérkou Lídou Engelovou v Plzni iniciovala vznik studiového Divadla v klubu (např. Patrick: *Kennedyho děti*, Daněk: *Bitva na Moravském poli*, Kempinski: *Duet pro jednoho*, Enquist: *Ze života žijal*). S režisérem Janem Burianem se v plzeňském divadle pokoušela o syntézu experimentálních inscenačních postupů s tradicí kamenného divadla (např. Bulgakov: *Adam a Eva*, Kazincev: *Eviny*

сны) a jejich spolupráce trvá dodnes (např. Miller: *Smrt obchodního cestujícího*). V období 1984-86 působila zároveň v Činoherním studiu v Ústí nad Labem, kde začala její spolupráce s režiséry Ivanem Rajmontem (např. Büchner: *Dantonova smrt*, Bulgakov: *Zojčin byt*) a Miroslavem Krobotem (Barker: *Pazour*), se kterými se později setkala v Národním divadle.

Členkou činohry Národního divadla je od roku 1990. Dramaturgicky se podílela na 35 inscenacích, na řadě nových překladů, adaptací a původních her (např. Přidal: *Sáňky ze zvonci* a *Oblak a valčík*, Mrštíkovic: *Rok na vsi*, *Dorotea* podle Lope de Vegy). Pro režiséra Ivana Rajmonta dramati- zovala Dostojevského *Běsy*, upravovala Dostojevského *Máru*, Hofmannsthalův *Kristinčin návrat*, O'Neillovu *Cestu dlouhým dnem do noci*, připravila s ním Goldoniho *Sľuhu doou pánů*, Shakespeara *Othella*, *Antonia a Kleopatru*, Osbornova *Komika* aj. S hostujícím Otou Ševčíkem uvedla Šamberkovu *Éru Kubánkovu* a Bernhardovu hru *Před penzí*, s režisérkou Irenou Žantovskou Strindbergův *Tanec smrti* a českou verzi písničkového pořadu Franze Wittenbrinka pod názvem *České sekretářky*, s režisérkou Enikő Eszenyi Shakespeareovy komedie *Mnoho poovky pro nic*, *Komedie omylů* a *Večer tříkrálový*. S režisérem Otomarem Krejčou dramaturgicky spolupracovala na inscenacích Goethova *Fausta* a Bernhardova *Minettiho* (pod titulem *Portrét umělce jako starého muže*).

Zabývá se také historií českého divadla (např. studie *Jindřich Honzl a Studio ND*, *Grossmanova éra v Chebu*) a od roku 1990 působí na DAMU jako pedagog dramaturgie.



MARTIN ČERNÝ scénograf
(nar. 1973 v Brandýse nad Labem)

Po maturitě na gymnáziu studoval v letech 1995-2000 scénografii na Katedře alternativního a loutkového divadla DAMU. Už během studií měl příležitost vyzkoušet si své představy v divadelní praxi – v libeňské synagoze na Palmovce spolupracoval s režisérkou Leinweberovou na projektu *Salome*, v Klubu Roxy s toutéž režisérkou na inscenaci *Goldbergovských variací*, na jihočeském zámku Kratochvíle s Divadlem Continuo na Kratochvílení 99;

podílel se samozřejmě i na školních inscenacích v Divadle DISK (na Bulgakovově *Zojčin byt* s režisérem Fedotovem, na Porubjakově *Goldoniádě* s režisérem Rajmontem, na Klimáčkově hře *Mária Sabína* s režisérem Davidem a s režisérem Havelkou na inscenaci jeho hry *Krtek*).

Po škole nehledal stálé angažmá, hostuje na různých scénách, často s režiséry, které už v práci poznal – především s Ivanem Rajmontem. Navrhol mu scénu pro Shakespearova *Krále Leara* v ruské Jaroslavi, později pro Goethova *Fausta* v Klicpeřově divadle v Hradci Králové, pro Shakespearovu *Marnou lásky snahu* na Pražském hradě a Beaumarchaisovu *Figarovu svatbu* v Divadle pod Palmovkou. V minulém roce opět spolupracoval s režisérkou Leinweberovou ve Studiu Rubín (Bulgakov: *Psí srdce*). Byl scénografem Dostojevského *Něžné* v českobudějovickém Malém divadle (rež. Hruška), dvou minioper V. Wimmera (*Rytíř a smrt* a *Jelízaweta Bam*) v projektu Bušení do železné opony ve Státní opeře Praha aj.

Ani v Národním divadle není nováčkem. Už v době svých studií byl autorem výpravy Dostojevského *Můry* v Divadle Kolowrat (režie Ivan Rajmont).



NABÍDKA ČINOHRY ND

Činohra Národního divadla publikuje v programech ke svým představením uváděným v české premiéře, novém překladu či úpravě, texty her

DOSUD VYŠLO:

1991

Josef Topol: **Sbohem Sokrate**

Felix Mitterer: **Návštěvní doba**

George Tabori: **Bílý muž a Rudá tvář**

1992

Heinrich von Kleist: **Katynka z Heilbronn** (bez textu hry)

George Bernard Shaw: **Pygmalion** (bez textu hry)

Eugène Ionesco: **Židle**

Jaroslav Hilbert: **Falkenštejn**

Johann Nepomuk Nestroy: **Tajné peníze, tajná láska** (bez textu hry)

Bernard-Marie Koltès: **Boj černocho se psy**

Luigi Pirandello: **Je to tak – chcete-li** (bez textu hry)

William Shakespeare: **Zimní pohádka**

Carlo Goldoni: **Mirandolína** (bez textu hry)

Eurípidés: **Médeia**

1993

Paul Claudel: **Saténový střevíček**

Henrik Ibsen: **Divoká kachna**

Antonín Přidal: **Sáňky se zvonci**

Alois a Vilém Mrštíkovi / Miroslav Krobot: **Rok na vsi**

Arthur Miller: **Smrt obchodního cestujícího**

Karel Jaromír Erben, Božena Němcová aj. /

Pavel Kohout: **Dobře tak, že je smrt na světě** (bez textu hry)

Jean Racine: **Britannicus**

Ferdinand Peroutka /Antonín Přidal: **Oblak a valčík**

Julius Zeyer: **Radúz a Mahulena** (bez textu hry)

August Strindberg: **Tanec smrti**

Alfred de Musset /Antonín Máša: **Zpověď dítěte svého věku**

1994

Ondrej Šulaj: **O pejskovi a mačičke**
 Pierre de Marivaux: **Dvojj nestálost**
 Nikolaj Vasiljevič Gogol: **Ženitba**
 Carlo Goldoni: **Sluha dvou pánů**
 Henrik Ibsen: **Peer Gynt**
 Karel Steigerwald: **Nobel**
 James Joyce: **Vyhnanci**
 Eugene O'Neill: **Měsíc pro smolaře** (bez textu hry)
 Pedro Calderón de la Barca: **Zázračný mág**

1995

Richard Nelson: **Dva shakespearovští herci**
 Václav Kliment Klicpera: **Weselohry**
 Tankred Dorst: **Pan Paul**
 William Shakespeare: **Cymbelín**
 Georges Feydeau: **Leona si pospíšila / Nebožka panina matka**
 Lope de Vega / Miroslav Krobot, Johana Kudláčková: **Dorotea**

1996

Antonín Máša: **Podivní ptáci**
 Sofoklés: **Oidipús vladař**
 Anton Pavlovič Čechov: **Višňový sad**
 John Millington Synge: **Hrdina Západu**
 Graham Greene / Roman Císař: **Doktor Fischer ze Ženevy**
 Pavel Kohout: **Kyanid o páté**

1997

William Shakespeare: **Sen noci svatojánské**
 Fjodor Michajlovič Dostojevskij / Johana Kudláčková, Josef Kovalčuk: **Běsi**
 Johann Wolfgang Goethe: **Faust**
 Josef Kajetán Tyl: **Paličova dcera**
 František Hrubín / Ivo Krobot, Josef Kovalčuk: **Romance pro křídlovku**

1998

William Shakespeare: **Othello**
 Samuel Beckett: **Šťastné dny**
 Ronald Harwood: **Na miskách vah**
 Jaroslav Durych / Pavel Švanda, Petr Štindl, Josef Kovalčuk, J. A. Pitínský: **Bloudění**
 Eugene O'Neill: **Cesta dlouhým dnem do noci**

Harold Pinter: **Milenc / ...a v prach se obrátíš**

Vojtěch Ron, Zbyněk Srba, Miloslav Klíma podle lidových her: **Pašije aneb Theatrum passionale aneb Zrcadlo umučení a vzkříšení Pána našeho Ježíše Krista**
 David Mamet: **Oleanna**
 Ingmar Bergman: **Po zkoušce**
 Bohumil Hrabal / Ivo Krobot, Petr Oslzlý: **Obsluhoval jsem anglického krále**
 Henrik Ibsen: **John Gabriel Borkman**

1999

František Ferdinand Šamberk: **Éra Kubánkova**
 Antonín Přidal: **Noc potom**
 Michail Bulgakov / Oxana Maleškinová-Smilková, Jan Hančil: **Mistr a Markétka**
 Fjodor Michajlovič Dostojevskij / Daniil Gink: **Můra**
 William Shakespeare: **Antonius a Kleopatra**
 William Shakespeare: **Mnoho povyku pro nic**
 Arnošt Goldflam: **Smlouva**
 Alois a Vilém Mrštíkovi: **Maryša**
 William Shakespeare: **Hamlet**

2000

Conor McPherson: **Na cestě duchů /The Weir/**
 Friedrich Schiller: **Marie Stuartovna**
 Hugo von Hofmannsthal: **Kristinčin návrat**
 William Shakespeare: **Komedie omylů**
 Tom Murphy: **Bailegangaire aneb Město beze smíchu**
 Thomas Bernhard: **Před penzí** (bez textu hry)
 Daniela Fischerová: **Pták Ohnivák**

2001

Václav Kliment Klicpera: **Hadrián z Římsů** (bez textu hry)
 John Osborne: **Komik**
 Fjodor Michajlovič Dostojevskij / Josef Kovalčuk: **Idiot**
 Přemysl Rut: **Olga a ďábel**
 Volně podle Franze Wittenbrinka / Johana Kudláčková a Irena Žantovská: **České sekretářky** (bez textu)
 Z díla Jaroslava Seiferta: **Ruce Venušiny** (bez textu)
 William Shakespeare: **Večer tříkrálový aneb Cokoli chcete**
 Alois Jirásek: **Lucerna** (bez textu hry)
 Thomas Bernhard: **Portrét umělce jako starého muže /Minetti/**

2002

Peter Turrini: **Hotovo, konec!**

Vladislav Vančura / Marek Horoščák, J. A. Pitínský, Josef Kovalčuk:

Markéta LazarováZdeněk Jecelín: **Rodinné sídlo**Luboš Balák: **Švejkův vnuk**

Uvedené tituly – pokud nejsou již rozebrané – obdržíte v příslušných divadlech při představeních, v pokladně Stavovského divadla (Ovocný trh 6, Praha 1) a v obchodním oddělení ND (přízemí provozní budovy ND, Ostrovní 1, Praha 1)

**Obsah:**

Osoby a obsazení	4
Řecký zázrak (Eva Stehlíková)	6
Aischylův život (přeložila Radka Fialová)	8
Oresteia v klasických Athénách (Matyáš Havrda).	11
Člověk v síti (Radek Chlup a Matyáš Havrda)	
Aischylova dramatická a funkce básnických metafor.	13
Lidská a božská odpovědnost.	19
Diova cesta k moudrosti	23
České inscenace Oresteie (Eva Stehlíková).	30
Oresteia na českých scénách	39
TRIOLOGIE ORESTEIA (přeložili Petr Borkovec a Matyáš Havrda)	43
Osnova trilogie.	45
Agamemnón	49
Úlitba mrtvému	127
Laskavé bohyně	179
 Kdo je kdo v Oresteei? (připravil M. H.)	240
Portréty inscenátorů (připravil Miloš Dvořák)	245
Nabídka činohry ND	251

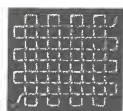


Národní divadlo
Činohra
ve Stavovském divadle



Divadelní sezona 2001–2002
Ředitel Národního divadla JUDr. Jiří Srstka
Šéf činohry Národního divadla Prof. PhDr. Josef Kovalčuk

AISCHYLOS



ORESTEIA

TRAGICKÁ TRILOGIE

Premiéra 18. a 20. června 2002
ve Stavovském divadle

Vydalo Národní divadlo
Program připravila Johana Kudláčková
Obálku navrhl a graficky upravil Otakar Karlas
Fotografie z inscenace na str. 233–239
Hana Smejkalová
Fotografie na str. 29, 41, 44, 250 a 254
Zdeněk Kratochvíl
Jazyková spolupráce PhDr. Růžena Buchtelová
Odpovědná redaktorka Dana Horáková
Tisk International Princo
© Národní divadlo v Praze, 2002

ISBN 80-7258-104-X

NÁRODNÍHO DIVADLA



 **AutoCont**

Generální partner činohry Národního divadla

Národní  divadlo
ČINOHRA